T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL KAYGININ GELİŞİMİNDE EBEVEYN KABUL-RED ALGISI: OTOMATİK DÜŞÜNCELERİN ARACI ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Gözde TEZCAN

ANKARA- 2015

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL KAYGININ GELİŞİMİNDE EBEVEYN KABUL-RED ALGISI: OTOMATİK DÜŞÜNCELERİN ARACI ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Gözde TEZCAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Gülsen ERDEN

ANKARA- 2015

T.C
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

ÇOCUKLUK DÖNEMİNDE SOSYAL KAYGININ GELİŞİMİNDE EBEVEYN KABUL-RED ALGISI: OTOMATİK DÜŞÜNCELERİN ARACI ROLÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Gülsen ERDEN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Gülsen ERDEN	……..
Prof. Dr. Melda AKÇAKIN	..……..
Doç. Dr. Banu YILMAZ	...……..

Tez Sınavı Tarihi:…….

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (……/……/2015)

Gözde TEZCAN

TEŞEKKÜR

Akademik hayatım ve tez sürecinde beni motive ederek destekleyen, çalışma hayatımdaki uzmanlık alanımı belirlememi sağlayan, kendisinden çok şey öğrendiğim ve öğrenmeye devam edeceğim tez danışmanım Prof. Dr. Gülsen ERDEN'e; tezimi deneyim ve bilgileriyle zenginleştirip yanımda olan Prof. Dr. Melda AKÇAKIN' a; bakış açısıyla beni geliştiren, destekleyen, sevgiyle ve ilgiyle bana zaman ayıran Doç. Dr. Banu YILMAZ'a içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca kendilerinden çok şey öğrendiğim Ankara Üniversitesi Psikoloji bölümündeki değerli hocalarıma da sonsuz teşekkürler.

Hayatımın her döneminde olduğu gibi, tezimin de her aşamasında emeği olan, en önemli motivasyon kaynağım, canım dostum Fatoş'a ne kadar teşekkür etsem az kalır sanırım. Sevgili Melikem, hem bilginle hem de sevginle hep yanımda oldun ve hep yanımda olmaya devam et. Hayatımda oldukları için kendimi şanslı hissettiren ve beni destekleyen dostlarım Işılay, Buket, Bukoş, Seda, Gülşen, Esra, Nihal, Filiz, Pınar, İbrahim ve sevgilerini hissettiren diğer bütün arkadaşlarıma da içten teşekkürler. Ayrıca, veri toplama sürecine katkı sağlayan okul yönetimi ve öğretmenlerine de teşekkürlerimi sunuyorum.

Canım babam, annem ve kardeşim…İyi ki hayatımdasınız. Sonsuz sevginizi ve desteğinizi hep hissedebiliyorum. Ayrıca, eşimle beraber hayatıma giren, sevgili babam, annem ve ablam, her zaman yanımda olduğunuz için çok teşekkür ederim.

En büyük teşekkürü hak eden canım eşim Oğuz; yanında olabilmenin huzuru ve mutluluğu ile her şey daha kolay oldu. Emeğin ve sevgin için sonsuz teşekkürler.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ..... **i**
ŞEKİLLER ..... **iii**
ÇİZELGELER ..... **iv**
1. BÖLÜM GİRİŞ **1**
1.1. SOSYAL KAYGI **3**
1.1.1. Çocuklarda ve Ergenlerde Sosyal Kaygı 10
1.2. EBEVEYN KABUL-RED KURAMI (EKAR) **21**
1.2.1. Ebeveynliğin Sıcaklık Boyutu 24
1.2.2. Ebeveynliğin Kontrol Boyutu 30
1.2.3. Fenomenolojik Yaklaşım 32
1.2.4. EKAR Kuramı'nın Alt Alanları 33
1.2.5. EKAR Kuramı'nın Kişilik Alt Kuramı 34
1.2.6. EKAR Kuramı'nın Sosyokültürel Sistemler Modeli 45
1.2.7. EKAR Kuramı'nın Başetme Kuramı 47
1.3. OTOMATİK DÜŞÜNCELER VE BİLİŞSEL ÜÇLÜ **48**
1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI **56**
1.5 ARAŞTIRMANIN DENENCELERİ **58**
2. BÖLÜM YÖNTEM **59**
2.1 KATILIMCILAR **59**
2.2 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI **60**
2.2.1 Demografik Bilgi Formu 60
2.2.2. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol (Çocuk/Ergen EKRÖ/K) 60
2.2.3. Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri (Ç-BÜE) 63
2.2.4. Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeği-Yenilenmiş Biçim (ÇSAÖ-Y) 64
2.3. İŞLEM **65**

3. BÖLÜM BULGULAR 66
3.1. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE YÖNELİK ANALİZLER 66
3.1.1. Cinsiyete Göre Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol ve Bilişsel Üçlü Puanlarının Karşılaştırılması 67
3.2. DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONLAR 68
3.3. MODEL TESTİ 70
3.3.1. Ebeveyn Kabul-Reddi ile Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncenin Aracı Rolü 71
4. BÖLÜM TARTIŞMA 74
4.1. KATILIMCILARIN ÇOCUK/ERGEN EBEVEYN KABUL-RED ÖLÇEĞİ/KONTROL: ANNE, ÇOCUKLAR İÇİN BİLİŞSEL ÜÇLÜ ENVANTERİ VE ÇOCUKLAR İÇİN SOSYAL ANKSİYETE ÖLÇEĞİNDEN (YENİLENMİŞ BİÇİM) ALDIKLARI PUANLARIN CİNSİYET AÇISINDAN TARTIŞILMASI 75
4.1.1. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol'den Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması 75
4.1.2. Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanterinden Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması 79
4.1.3. Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeğinden (Yenilenmiş Biçim) Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması 83
4.2. MODEL TESTİNDEN ELDE EDİLEN BULGULARIN TARTIŞILMASI 84
4.2.1. Ebeveyn Kabul-reddi ve Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Bilişsel Üçlünün Aracı Etkisine İlişkin Model Testi Sonuçlarının Tartışılması 85
SONUÇ VE ÖNERİLER 90
ÖZET 93
ABSTRACT 95
KAYNAKÇA 96

ŞEKİLLER

Şekil 1. Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddi ile Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncenin Aracı Rolü..... 73

ÇİZELGELER

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri.....59

Çizelge 2. Ayrışmamış Red Algısı Puanları ve Kendine, Geleceğine ve Dünyaya Olumsuz Bakış Açısı Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları.....68

Çizelge 3. Çocuk/Ergen EKRÖ/K'nın Alt Ölçekleri, Ç-BÜE'nin Alt Ölçekleri ve ÇSAÖ-Y'den alınan Puanları Arasında Korelasyona İlişkin Sonuçlar.....70

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Çocuk ve ergenlerin büyük bir kısmı, günlük yaşamlarını önemli derecede etkileyen ve yıllarca süren kronik kaygı yaşamaktadırlar (Kessler ve ark., 2005). Çocukluk ve ergenlik döneminde yaşanan kaygı bozukluklarından biri olan "sosyal kaygı" ise, çocuğun sosyal ortamlarda aşırı bir kaygı duyması ile açıklanabilir (Kaplan ve Sadock, 2004). Sosyal kaygının, sosyal yaşamın temelini oluşturan aile ve arkadaş ilişkisini de olumsuz yönde etkilediği bilinmektedir (Wittchen, Fuetsch, Sonntag, Müller ve Liebowitz, 2000).

Sosyal kaygının nedeni olarak karşımıza kişisel yatkınlıklar, bilişler, aile tutumları, sosyal beceriler ile kültürel ve toplumsal özellikler çıkmaktadır. Özellikle aile içindeki erken sosyalleşme süreçleri, sosyal kaygının çocukluktaki risk faktörlerini arttırmaktadır (Ingles, Hidalgo ve Mendez, 2005). Sosyal kaygının nedenini ve gelişimini anlamaya ilişkin yapılan çalışmalarda aile faktörü üzerinde durularak; aile-çocuk ilişkilerinin sosyal kaygının gelişmesinde etkili olduğu belirtilmiştir (Bögels, Van Oosten, Muris ve Smulders, 2001). Çocuk yetiştirme konusunda ebeveynler arası uyumsuzluk, olumsuz akran ilişkileri ve benlik saygısındaki bozukluklar da tek başına veya birlikte sosyal kaygının oluşmasına neden olabilir (Dilbaz, 1997). Bu doğrultuda, ailenin çocuk ile olan ilişkisi, ona karşı tutum ve davranışlarının da çocuğun sosyal kaygısı üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde, aile-çocuk ilişkilerinin incelenmesi gerekebilir.

Çocuğun gelişimini ve yaşantısını etkileyen en belirleyici faktörlerden biri, çocuğun içinde yetiştiği aile ortamıdır. Bu bağlamda ailenin çocuk ile olan ilişkisi, çocuğa yönelik tutum ve davranışları ve çocuğu kabulü çocuğun kişilik gelişiminde oldukça etkilidir (Kasuto, 2005). Ailenin çocuğa karşı kabul ve red tutumlarının nedenlerini, sonuçlarını ve ilişkili olduğu kavramları anlamayı amaçlayan bir sosyalleşme kuramı olan "Ebeveyn Kabul-Red Kuramı" (EKAR), anne-baba çocuk etkileşimine çok yönlü bir bakış açısı kazandırmıştır (Rohner, 2004).

Çocukluk döneminin ilk yılları, çocuğun tüm hayatını yönlendirebilecek etkiye sahiptir. Yaşamın ilk yıllarında çocukların ebeveynleri özellikle de anneleri ile olumlu etkileşim kurmaları, onların çok yönlü gelişiminin temellerini oluşturur. Çocukluk döneminde çocuğun hayatında en önemli kişi olan anneye ilişkin kabul ya da red algısı, çocuğun hayata bakışını etkiler (Gander ve Gardiner, 2010). Çocuğun algıladığı anne reddi, onun zihinsel temsillerini de etkilemektedir. Başka bir deyişle, algılanan anne reddi çocukların zihninde kendine, diğerlerine ve dünyaya yönelik çarpıtılmış inançlar oluşmasına neden olmaktadır. Bu olumsuz zihinsel temsiller nedeniyle, çocuklar olumsuz ya da kaygı uyandıran yaşam olaylarını geçmiş yaşantıları ışığında değerlendirirler (Rohner, 2004).

Alanyazındaki bilgiler doğrultusunda bu araştırmada; çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde algılanan anne kabul-reddinin etkisinin otomatik düşünceler aracı rolüyle incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, sosyal kaygı, anne-babanın çocuğa yönelik davranışlarını ele alan kuramlardan biri olan Ebeveyn Kabul-Red Kuramı ve otomatik düşüncelere yönelik kuramsal bilgi ve çalışmalar aktarılmıştır. Çocuklarda sosyal kaygının gelişmesinde anne kabul-red algısının

otomatik düşünceler aracı rolüyle etkisi kuramsal temeller çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak, araştırmanın amacı ve denencelerine yer verilmiştir.

1.1. SOSYAL KAYGI

Bilişsel Terapi; 1960'ların sonunda depresyon tedavisine yönelik bir klinik kuram olarak ortaya çıkmıştır. Bilişsel terapinin depresyondan sonra yöneldiği ikinci psikopatoloji de "kaygı bozuklukları"dır (Türkçapar, 2009). DSM IV-TR'ye göre çocuk ve ergenlerde görülen kaygı bozuklukları; ayrılma kaygısı, yaygın kaygı bozukluğu, sosyal fobi, özgül fobi, panik bozukluk, obsessif-kompulsif bozukluk ve post travmatik ya da akut stres bozukluğu olarak sıralanmaktadır (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2005).

Kaygı bozukluklarından biri olan "sosyal kaygı (sosyal fobi)"; utanmaktan, küçük düşmekten, sosyal ortamlarda başkaları tarafından olumsuz değerlendirilmekten yoğun şekilde korkma ve korkulan durumlardan kaçınma eğilimi ile tanımlanabilecek yaygın bir kaygı bozukluğudur. DSM IV- TR' ye göre, sosyal kaygının, sosyal fobi başlığı altında yaygın ve özgül iki alt tipi mevcuttur. Yaygın tip sosyal kaygıda, kişi çok sayıda sosyal durumdan korkmaktadır. Bu tip sosyal kaygıda depresyon, olumsuz değerlendirilme korkusu ve sakınma gibi özellikler daha fazladır ve kaygıya diğer psikiyatrik rahatsızlıkların eşlik etme ihtimali de daha yüksektir. Özgül (yaygın olmayan) tip sosyal kaygıda ise, kişi topluluk önünde konuşma, yazı yazma, yeni kişilerle tanışma gibi daha özgül korkulara sahiptir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2005). DSM-V'deki ise toplumsal kaygı bozukluğu (sosyal fobi), toplumsal durumlarda kaygı ya da korku yaşama, olumsuz değerlendirilmekten korkma, toplumsal durumlardan kaçınma ya da yoğun

bir kaygı ile bu durumlarda bulunma şeklinde tanımlanır. Ayrıca çocuklardaki kaygının hem yaşıtları hem yetişkinler ile olan etkileşimlerinde ortaya çıkması ve korku ya da kaygının bağırma, ağlama, toplumsal durumlarda konuşama gibi tepkiler dışa vurulması gerektiği DSM-V'de belirtilmiştir (Amerikan Psikiyatri Birliği, 2014).

Sosyal fobili bireyler kendilerini sosyal durumlarda utandırmaktan korkarlar. Birçok sosyal durumdan kaygı duyan bireylerin yaygın sosyal fobik olduğu söylenebilir. Bu bireyler konuşmaya başlamada, zamanlamada, grup aktivitelerine veya sosyal toplantılara katılmakta, otorite figürleri ile konuşmakta sorun yaşarlar (Demir, 1997). Beck, Emery ve Greenberg'e (2011) göre sosyal kaygı, kişinin dikkat odağı olmaya ve diğer bir kişi veya kişiler tarafından olumsuz değerlendirilmeye, değersiz sayılmaya karşı olan abartılmış korkusudur.

Sosyal kaygıya (sosyal fobi) eşlik eden özellikler arasında eleştirilmeye, olumsuz bir biçimde değerlendirilmeye ya da reddedilmeye aşırı duyarlılık, haklarını savunmada güçlük çekme ve benlik saygısında düşüklük ya da aşağılık duyguları vardır. Sosyal kaygılı kişilerin, daha çok içedönük, utangaç, benlik saygısı düşük, özgüven eksikliği yaşayan, sosyal beceri eksikliğine sahip ve incinebilirlik düzeyi yüksek olan kişiler oldukları tespit edilmiştir. Sosyal kaygı ayrıca sosyal fobi, yaygın kaygı bozukluğu gibi kaygı bozuklukları ile de ilişkilidir (Demir ve ark., 2000). Sosyal kaygıya (sosyal fobi) çoğunlukla depresyon, çekingen kişilik bozukluğu, agorafobi, panikatak, duygudurum bozukluğu, kişilik bozuklukları, alkol ya da madde kötüye kullanımı da eşlik etmektedir (Turan ve ark., 2000).

Sosyal kaygı ile ilgili yayın ve araştırmalar incelendiğinde, tanım ile ilgili olgu ve kavram karmaşası olduğu dikkat çekmektedir. Birçok yayında sosyal kaygı, sosyal fobi ve sosyal kaygı bozukluğu ile aynı anlamda ele alınmış ve aralarındaki farka çok az değinilmiştir. Bundan dolayı sosyal kaygının hangi durumlarda normal hangi durumlarda anormal bir olgu olarak ele alınacağı konusunda ciddi bir karışıklık yaşanmaktadır (Kalkan, 2008). Sosyal kaygı, alanyazında "Sosyal Anksiyete" başlığı altında incelenmekte sosyal kaygıya yönelik gerekli müdahaleler yapılmadığı takdirde bir tür psikopatoloji olan "Sosyal Anksiyete Bozukluğu", "Sosyal Fobi" ye dönüşebilmektedir (Bayramkaya, Toros ve Özge, 2005). Leary ve Kowalski (1997), sosyal kaygı ve sosyal fobi kavramlarının hemen hemen iç içe geçmesine rağmen, aralarında sadece bir derece farklılığı olduğunu belirtmiştir. Liebowitz, Gorman, Fyer ve Klein (1985), pek çok kişide belirli bir düzeyde sosyal kaygı gözlemlenmesinin normal bir durum olduğunu; ancak ortama ve duruma alışma ile birlikte kaygının da azaldığını söylemiştir. Sosyal fobi gibi psikopatolojik durumlarda ise, olaya alışma ve kaygının şiddetinde azalma görülmediğini belirtilmiştir.

Sosyal kaygı, birçok kuram ve model tarafından ele alınmıştır. Sosyal kaygıyı imcelemeye yönelik alanyazındaki araştırmalar, sosyal kaygının açıklanması ve tedavisinde bilişsel davranışçı yaklaşımın oldukça önemli bir yere sahip olduğunu desteklemektedir (Rheingold, Herbert ve Franklin, 2003). Bilişsel model, sosyal kaygının temelinin başkaları üzerinde olumlu bir izlenim yaratma isteği olduğunu belirtir. Sosyal fobikler, korkulan sosyal durum ile karşı karşıya kalınca, önceki yaşantı ve deneyimlere ait olumsuz düşüncelerin etkisiyle mevcut durumla ilgili

tehlike algısı oluştururlar. Sosyal fobikler bu tür ortamlara girdiklerinde, (1) beceriksiz ve kabul görmeyecek biçimde davranacakları tehlikesi ile karşı karşıya olduklarına, (2) bu davranışlarının reddedilme, değer ve sosyal mevki kaybına neden olacak bir felaketle sonuçlanacağına inanmaktadırlar. Sosyal fobik böyle bir tehdit algıladığında, kaygının somatik ve davranışsal belirtileri ortaya çıkar. Ortaya çıkan rahatsız edici bedensel belirtiler ve sosyal olarak olumsuz değerlendirme korkularına odaklanması nedeniyle temel sosyal ipuçlarını kaçırılabilir. Sosyal fobiklerin olumsuz değerlendirileceklerine ilişkin düşünce ve inançlarına kanıt bulmak için dikkatlerini seçici olarak olumsuz durumlara yoğunlaştırmaları da kaygıyı arttırmaktadır (Dilbaz, 1997).

Bilişsel kurama göre, sosyal kaygıda bilişsel iki temel sorun vardır:

1) Başkalarıyla birlikte iken bir edimi başaramama ve buna bağlı olarak olumsuz değerlendirilme korkusu.

2) Dikkatin bireyin kendi içsel uyaranlarına toplanması (Türkçapar, 2009).

Sosyal kaygıda sosyal bir beceri eksikliğinden çok sosyal bir varlık olarak kendini işlemeyle ile ilgili bir sorun söz konusudur (Türkçapar, 2009).

Çağdaş bilişsel terapinin kurucusu olan Beck, sosyal kaygıyı açıklayan ilk bilişsel modeli geliştiren kişidir. Beck'in "İncelenme Kaygısı (evaluation anxiety)" adını verdiği ilk modele göre sosyal kaygı, sosyal kabul ve onayla ilgili tepkilere karşı aşırı duyarlılık, başarısız edim korkusu ve buna bağlı aşırı uyarılma hali olarak açıklanmıştır. Sosyal kaygıda kendini gerçekleştiren bir kehanet gibi sosyal durumla ilgili duyulan korku, bireyin istemediği sonuçlara yol açar. Kötü sonucun beklenmesi

korkuya neden olur ve bu da kötü sonuçları doğurarak, bir kısır döngü oluşur. Sosyal kaygıda merkezi olan asıl korku, diğer kişi veya kişilerce olumsuz değerlendirilmekle ilgilidir. Bir yandan aslında düşünülen felaket gerçekleşmese bile, sosyal kaygılı birey felakete yakın bir durum gerçekleşmiş gibi algılar (Beck, Emery ve Greenberg, 2011).

Sosyal kaygının bilişsel boyutu ile ilgili olarak, sosyal kaygı yaşayan ergen ve yetişkinlerin, başkalarının kendileriyle ilgili ne düşündüğüyle çok ilgilendikleri, bununla ilgili çeşitli olumsuz tahminler yaptıkları tespit edilmiştir. Bu kişilerin, sosyal ortamlarda çoğu zaman yaptıkları şeyin yanlış olduğunu, aptalca şeyler söylediklerini, sersem gibi göründüklerini ve rezil olduklarını düşünme gibi olumsuz benlik değerlendirmeleri ve bilişsel çarpıtmalar yaptıkları gözlenmektedir. Bu süreç, sosyal kaygılı bireyin durumla ilgili gelecek ve geçmiş hakkında yaptığı tahminleri, beklentileri ve düşünceleri içeren bilişsel bir çerçeve sunmaktadır (Beck ve ark., 2011).

Bilişsel model, sosyal kaygının kökeninde sosyal olaylara ilişkin gerçekçi olmayan yüksek felaket beklentileri olduğunu, kişinin bunları korku ile karşıladığını ve korku veren uyaranlarla ihtimalleri birleştirerek felaket sonuçlar beklediğini ve tüm bu süreci abartarak yaşadığını ileri sürer. Tüm bu sürecin temelini sosyal kaygılı bireyin bilişsel çarpıtma eğilimleri, işlevsel olmayan tutumları ve olumsuz otomatik düşünceleri oluşturmaktadır (Smits, Rosenfield, McDonald ve Telch, 2006).

Ronan, Kendall ve Rowe (1994) yaptıkları çalışmada, bireyin kendine ilişkin olumsuz düşüncelerinin de sosyal kaygının gelişmesi ve şiddetlenmesinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Sherer ve arkadaşları (1982) da buna benzer doğrultuda,

kişilerin kendilerine yönelik düşünce ve inançlarının, sosyal kaygı ile ilişkili olduğunu söylemiştir.

Rector, Kocovski, Ryder ve Ledley (2006) ise sosyal durumlardaki artmış sosyal kaygının, sadece çarpıtılmış kendilik algısı ile değil, başkalarının algılarının da çarpıtılması ile birleşerek ortaya çıktığını savunmaktadır. Sosyal kaygılı kişiler, diğerleri adına konuşarak bilişsel çarpıtma yapmakta, herkesin onu izlediğini, eleştirdiğini, reddettiğini ve yargıladığını düşünmektedir. Bu işlevsel olmayan tutum, kendilik şemasındaki yetersizlik inançları ile de etkileşime girerek sosyal kaygının bilişsel döngüsüne neden olmaktadır. Erkan'a (2002) göre de, başkaları tarafından kabul edilme ve onaylanma ihtiyacı yüksek olan bireylerin sürekli kaygı puanları, kabul edilme gereksinimi düşük olan bireylere göre daha yüksek çıkmaktadır. Sosyal kaygı ile olumsuz değerlendirilmekten korkma arasında orta ve yüksek düzeyde ilişkilerin bulunması, sosyal kaygıda olumsuz değerlendirmekten korkmanın, önemli bir faktör olduğunu ortaya koymaktadır.

Clark ve Mcmanus (2002), sosyal kaygı ile bilişsel süreçlerin ilişkisine yönelik yapılmış çalışmaları inceleyerek, alan yazını taramışlardır. Sosyal etkileşimler öncesinde ve sonrasında bir dizi bilişsel yanlılığa sahip kişinin yaşadığı kaygı, kişinin sosyal performansını da olumsuz yönde etkilemektedir. Performanstaki bozulmanın sonucunda kaçınma davranışları ve bunun olumsuz sonuçları meydana gelmektedir. Kaçınma davranışının olumsuz sonucu ise, psikososyal gelişim fırsatlarının azalması ve sosyal becerilerde yetersizliklerin ortaya çıkmasıdır.

Sosyal kaygıya ilişkin bilişsel modelden sonra, Clark ve Wells (1995) sosyal kaygıya ilişkin yeni bir model geliştirmiştir. Bu model temel olarak iki duruma

odaklanır: 1) Sosyal kaygılı bireyin kaygılandığı bir sosyal ortama girdiğinde ne oluyor? 2) Sosyal ortama girmeden önce ve sosyal ortamdan ayrıldıktan sonra ne oluyor? Clark ve Wells, sosyal kaygılı bireylerin erken yaşam olaylarına dayanan, kendileri ve sosyal çevre ile ilgili varsayımlar geliştirdiğini belirtmiştir. Bu varsayımlar:

1) Sosyal performansa yönelik oldukça yüksek standartlar: "Zayıf yönlerime ilişkin hiçbir ipucu göstermemeliyim."
2) Belirli bir performansın sonuçlarına ilişkin koşullu inançlar: "Eğer sessiz kalırsam, insanlar sıkıcı olduğumu düşünecekler."
3) Kendine ilişkin olumsuz inançlar: "Ben sıkıcıyım/farklıyım."

Kişi tehlikeli olarak değerlendirdiği herhangi bir sosyal ortama girdiği zaman, bu varsayımların etkisiyle istediği düzeyde performans sergileyemeyeceğini ve başkaları tarafından olumsuz değerlendirileceğini düşünerek sosyal kaygı yaşayacaktır. Bu modele göre, sosyal kaygılı bireyler, olumsuz olarak değerlendirileceklerini düşündükleri sosyal ortamlarda dikkatlerini çevreye değil kendilerine yönlendirirler ve kendi olumsuz varsayımlarına odaklanırlar. Dikkatini kendine yönlendiren bireyin kendi kaygı belirtilerini daha çok farkına varması da var olan durumu ve diğerlerinin tepkilerini anlamasına engel olur (Clark, 2001).

Clark ve Wells modelinde, sosyal kaygı ile ilgili olarak güvenlik arayıcı davranışların da üzerinde durmuştur. Buna göre sosyal kaygılı bireylerin tehlikeye maruz kaldığında kendini güvene almak için yaptığı bir takım davranışlar (göz temasından kaçma, soğuk su içme, terlememek için ince giysiler giyme, odanın

karanlık bir köşesinde durma…) sorunun hem sürmesine hem de daha yoğunlaşmasına yol açar (Clark, 2001).

Rapee ve Heimberg'in (1997) sosyal fobi modeli ise, kişinin diğerleri tarafından kendisinin nasıl görüldüğüne ilişkin içsel tasarımın, kendisinden beklenildiğine inandığı standartları karşılamamasına odaklanır. Kişi bu içsel tasarımı oluştururken geçmiş deneyimlerini, kendi iç işaretlerini (kalp çarpması, yüz kızarması) ve dışarından gelen işretleri kullanır. Birey kendisinin diğerleri tarafından olumsuz değerlendirildiğini algılarsa da kaygının davranışsal, bilişsel ve bedensel belirtileri artarak devam eder.

Sosyal fobinin etiyolojisine ilişkin olarak biyolojik, çevresel, ailesel ve genetik gibi birçok neden üzerinde durulduğundan ve kesin tek bir nedenle ilişkilendirilemeyeceğinden söz edilmektedir (Wittchen, Stein ve Kessler, 1999). Sosyal kaygıyı açıklayan tek bir neden henüz ortaya konulmamış olmasına karşılık, yapılan çalışmalar biyolojik ve psikolojik etkenlerin birlikte rol oynadığını düşündürmektedir (Türkçapar, 1999). Bazı araştırmalar, sosyal kaygıya önceden bir yatkınlık olduğunu ve bu yatkınlığın mizaç özellikleri ve erken sosyalleşme süreçlerinin etkileşimiyle kaygıyı tetiklediğini açıklamaktadır (Ingles, Hidalgo ve Mendez, 2005).

1.1.1. Çocuklarda ve Ergenlerde Sosyal Kaygı

Çocuklarda ve ergenlerde sosyal kaygının gelişimini psikoloji kuramları temelinde de değerlendirmek mümkündür. *Psikodinamik yaklaşımın "bağlanma" varsayımına* göre, bakım veren kişi ile olan erken yaşantılar "nesne ilişkileri"

şeklinde içselleştirilir. Kendine ilk bakım veren kişiyle olan ilişki çocuk tarafından içselleştirilir. Bebeklik dönemindeki bu ilişkilerin kalitesi ve sürekliliği nesne ilişkilerinin temelini oluşturur. Bunlar, kişide başkalarının davranış ve tutumları ile ilgili beklentilerin belirginleşmesini sağlar. Bakım veren kişi ile sürekli ve doyum sağlayıcı nesne ilişkileri, tehlikelere karşı güven ve emniyet duygusunun gelişmesini sağlar. Edinilen bulgulara göre; bebeğin anne ya da bakım veren kişiyle olan ilişkisi, sağlıklı ego gelişimi için çok önemlidir. Nesne ilişkilerindeki bozukluk ise, kişisel güvenliği sarsar ve kaygıya olan yatkınlığı arttırır (Geçtan, 1990).

Karen Horney'e göre kaygının kaynağı erken dönem ilişkilerindeki bozukluklardır. Erken dönemde yetersiz bakım veren ebeveyne karşı bağımlılık ile düşmanca duygular arasındaki çatışma kaygıya neden olmaktadır (Türkçapar, 2009).

Beck'in bilişsel modeline göre ise, sosyal kaygı bozukluğu ve sosyal fobinin temeli "bilişlere" (otomatik düşüncelere) dayanır (Türkçapar, 2009). Karşılaşılan çevresel ve içsel uyaranların çocuk tarafından sürekli olarak tehdit edici olarak algılanarak bilişleri etkilemesi, çocuğun korku ve kaygı yaşamasına neden olur (Allen ve Rapee, 2005). Bu da çocukların diğerleri ve dünyaya ilişkin bilişlerini etkileyerek, olumsuz otomatik düşünceler geliştirmesine neden olabilir.

Kaygı bozuklukları, çocukluk çağında en sık karşılaşılan ruhsal bozukluklardır. Çocuklar ve ergenlerin %1'i, kaygı bozuklukları arasında en sık rastlanan "sosyal fobi" tanısı almaktadır (Dabkowska, 2003). Son yıllarda yapılan çalışma sonuçları de çocuk ve ergenlerin %5'inin günlük hayatlarını etkileyecek düzeyde kaygı belirtilerinden şikayet ettiklerine işaret etmektedir (Costello, Mustillo, Erkanli, Keeler ve Angold, 2003). Çocuk ve ergenlerde özgül fobiden

sonra yaygın tipi başta olmak üzere sosyal fobinin en yaygın anksiyete bozukluğu olduğu belirtilmiştir (Chavira, Stein, Bailey ve Stein, 2004). Ülkemizde ilköğretim 4-8. sınıflara devam eden çocuk ve ergenler üzerinde sosyal kaygının yaygınlık oranın araştırıldığı bir çalışmada, yaygınlık oranı % 3,9 olarak belirlenmiştir (Demir, 1997). Son zamanlarda yapılan araştırmalarda ise sosyal kaygının yaşam boyu yaygınlık oranının % 4 ile % 13 arasında değiştiği öne sürülmektedir. Genç ve çocuk nüfusunun yaklaşık % 1'inde sosyal kaygının görüldüğü bildirilmiştir. (Subaşı, 2005).

Sosyal kaygı ile ilgili yaygınlık çalışmalarına bakıldığında, alt sosyoekonomik düzeydeki yetişkinlerde yaygınlık oranının daha yüksek olduğu görülmüştür (Schneier, Johnson, Hornig, Liebowitz ve Weissman, 1992). Demir'in (1997), ülkemizde yaptığı bir yaygınlık çalışmasında, çocuklar için de benzer bulgular elde edilmiştir. Demir ve arkadaşlarının (2000) yaptıkları başka bir çalışmada da, üst sosyoekonomik düzeydeki çocukların sosyal kaygılarının alt ve orta sosyoekonomik düzeydeki çocuklardan anlamlı biçimde düşük olduğu görülmüştür. Keskin ve Orgun da (2007) sosyal kaygının çoğunlukla, sosyo ekonomik ve anne- baba eğitim düzeyi düşük olan ergenlerde daha fazla görüldüğünü saptanmıştır. Ayrıca anne-babanın birlikte yaşama durumunun sosyal kaygı ile ilişkisi bazı çalışmalarda risk faktörü olarak ele alınırken (Erkan, 2002), bazı çalışmalarda ise anne-babanın ayrı olması sosyal kaygıyı arttıran bir neden olarak ele alınmıştır (Palancı, 2004).

Sosyal kaygı, çocuk ve ergenlerin yaşamlarını önemli derecede ve uzun vadede olumsuz olarak etkilemektedir (Aydın ve Tekinsav Sütçü, 2007). Bu

dönemde yaşanan kaygı bozuklukları yetişkinlikteki kaygı bozuklukları ile de ilişkilidir (Reef, van Meurs, Verhulst ve van der Ende, 2010). Sosyal fobinin ortalama başlangıç yaşının erken dönemli olması, bu ruhsal bozukluğun sadece yetişkinlerde değil, çocuk ve ergenlerde de görülebileceğinin işaretidir (Chavira ve ark., 2004).

Sosyal kaygının başlangıç yaşı ile ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Beidel, Turner ve Morris (2000), başlangıç yaşının 8 olduğunu söylemiştir. Vasey (1993), 5 yaşındaki normal çocukların kaygı verici deneyimler sonucunda kaygılı düşünceler bildirdiklerini, bunun 8 yaş ve sonrasında ise daha yaygın ve karmaşık olduğunu bildirmiştir. Yapılan başka çalışmalarda ise sosyal kaygının başlangıç yaşının ergenliğin başı, 13- 14 yaş civarı olduğu belirtilmiştir (Johnson, Inderbitzen-Nolan ve Anderson, 2006). Ülkemizde 17-34 yaş arasında sosyal kaygı tanısı almış 17 hasta ile yürütülen bir çalışmanın bulguları, sosyal kaygın 6-19 yaş arasında başladığına işaret etmektedir. Hastaların %35'inde ise, sosyal kaygının 10 yaşına kadar başlamış olduğu bildirilmiştir (Sevinçok, Şahin ve Yüksel, 1998). Kızıltan'ın (2003) çalışmasında da, yapılan bazı çalışmalarda sosyal kaygı yaşayan kişilerin %40'ının 10 yaşından önce fobik özellikler gösterdiğini, % 95'inin ise 20 yaşından önce bu özellikleri gösterdiğini saptamışlardır. Sosyal kaygının başlangıç yaşı ile ilgili bu bilgiler göz önüne alındığında, çocukluk döneminde sosyal kaygının gelişiminin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmüştür.

Sosyal kaygıyı yaşayan ergenlerin kişisel değişkenlerine bakıldığında, araştırmaların çoğu cinsiyet ve yaş açısından anlamlı bir farklılık olmadığını belirtmekte, bazı çalışmalarda ise kız ergenlerin bazı çalışmalarda ise erkek

ergenlerin daha fazla sosyal kaygı yaşadığı ileri sürülmektedir (Erkan, 2002; Gümüş, 1997; Kalkan, 2008). Normal ve kliniğe başvuran çocuk ve ergenlerde (8-19 yaş arası) sosyal kaygı ve ayrılma kaygısı belirtilerinin araştırıldığı bir çalışmanın sonuçları da, normal gruptaki erkeklerde kızlara göre hem sosyal kaygı hem de ayrılma kaygısı belirtilerinin daha az olduğuna işaret etmektedir. Kliniğe başvuran erkeklerin ise, kızlara göre daha az sosyal kaygı ve daha fazla ayrılma kaygı belirtisi gösterdikleri bulunmuştur (Compton, Nelson ve March, 2000). Türkiye'de de ilköğretim 4. ve 8. sınıfa devam eden 1482 çocuk ve ergende sosyal kaygı ve benlik saygısı ilişkisi incelemiş, sosyal kaygının ilkokul öğrencisi erkeklerde görülme sıklığının en düşük, ilkokul öğrencisi kızlarda görülme sıklığının ise en yüksek olduğu bulmuştur. Sosyal fobi tanısı alan kız öğrenci sayısının, erkek öğrenci sayısından iki kat daha fazla olduğu bildirilmiştir (Demir, 1997). Yapılan başka bir çalışmada da, cinsiyet açısından sosyal kaygı puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür (Demir ve arkadaşları, 2000). Ayrıca küçük sınıftakilerin daha fazla sosyal kaygı bildirdiğini gösteren çalışmalar da mevcuttur (Demir, 1997; Demir ve arkadaşları, 2000). Yakın arkadaş sayısı ile sosyal kaygı arasındaki ilişki incelenmiş ve sosyal kaygı ile yakın arkadaş sayısı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin kızlarda daha güçlü olduğu bildirilmiştir (La Greca ve Lopez, 1998).

Sosyal kaygının fiziksel belirtilerini belirlemeye yönelik sosyal korkuları olan 8-12 yaş arası çocuklar ve normal çocukların karşılaştırıldığı bir çalışma yapılmıştır. Sosyal fobisi olan yetişkinler gibi sosyal korkuları olan çocukların da benzer şekilde nefes darlığı, kızarma, titreme, çarpıntı, halsizlik, ölecekmiş gibi hissetme ve başa

ağrısı gibi yaygın fiziksel belirtiler sergilediği bulunmuştur (Beidel, Christ ve Long, 1991). Turner, Beidel ve Townsley'in (1990), sosyal kaygı ve utangaçlık arasındaki ilişkiyi inceledikleri bir çalışmasında, bedensel (titreme, terleme, kızarma), bilişsel (başkaları tarafından olumsuz değerlendirilme korkusu gibi) ve davranışsal (sosyal durumlardan huzursuz olma ve kaçınma) belirtilerin benzer olduğunu belirtilmiştir. Aydın'ın (2006) yaptığı çalışmada da utangaçlığın sosyal kaygı ile ilişkili bir yapı, bir risk faktörü ya da bozukluğun ön belirleyicilerinden biri olduğun belirtilmiştir.

Sosyal kaygılar, gelişim aşamalarına göre farklılaşabilir. Okul çağı dönemindeki çocuklarda genellikle onaylanma kaygısı (önemli erişkinler ve yaşıtlar tarafından onaylanma) ön plandadır. Çocukluk çağındaki yaygın korku ve fobiler yaşla birlikte azalır. Ayrıca bazı araştırmacılar çocuklarda kaygı ve depresif ruh hali ayrımının zor olduğunu belirtmişlerdir (Mukaddes, 2001). Sosyal kaygı, çocuğun sosyal etkileşim sürecini de olumsuz yönde etkileyen başlıca değişkenlerden biridir. Çocuğun toplum içindeki ilişkilerinin olumlu olması, daha sonraki yıllardaki akademik başarısı ve kişiler arası ilişkilerindeki uyuma işaret eder (La Greca ve Stone, 1993).

Çocuklarda kaygı ile yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde, kaygının geçici bir çocukluk dönemi sorunu olmayıp, çocuğun psikososyal gelişimini kısa ve uzun dönemde olumsuz biçimde etkilediği söylenebilir (Kapçı, İdil-Uslu, Sukhodolsky, Atalan-Ergin ve Çokamay, 2012). Sosyal kaygı belirtileri gösteren çocukların okula devam etme, arkadaşlık kurma ve sürdürme konularında da sıkıntı yaşadıkları söylenebilir (Beidel, Turner ve Morris, 1999). Hatalı davranıp, küçük düşme ve alay edilme korkusu da sosyal kaygılı çocuğun arkadaşlığı başlatma ve sürdürme gibi

sosyal etkileşim sürecini olumsuz etkiler (Kaplan ve Sadock, 2004). Sosyal kaygı, çocukluk ve ergenlik yaşlarında olması gereken sosyal ilişkilere ve etkileşimlere ket vurmaktadır. Bu da sosyal yalıtıma ve akranları tarafından kabul edilmemeye neden olabilmektedir (Erkan, 2002). Sosyal kaygının aşırı yoğun olduğu durumlarda ise sosyal çekilme, kaçınma ve normal gelişim açısından yaşa uygun önemli aktivitelerden uzaklaşma görülebilir (La Greca, Dandes, Wick, Shaw ve Stone, 1988).

Sosyal kaygı, yeni ilişkilerin kurulduğu, yeni sosyal durumlarla karşılaşıldığı, sosyal etkileşim becerilerinin geliştiği çağda oldukça engelleyici bir sorun olabilmektedir (Erkan, Güçray ve Çam, 2002). Kaygılı çocukların belirsiz durumları tehdit edici olarak yorumladıklarını bildiren çalışmalar da (Barrett, Rapee, Dadds ve Ryan, 1996; Chorpita, Albano ve Barlow, 1996) kaygının yeni ve belirsiz sosyal ilişkileri olumsuz etkileyebileceğini desteklemektedir.

Sosyal kaygının nedenini ve gelişimini anlamak için çeşitli etiyolojik çalışma ve açıklamalar yapılmıştır. Bunlardan biri aile faktörü üzerinde durmaktadır. Birincil bakım veren kişinin etkisine dayanarak; aile, sosyal davranışların öğrenildiği ve kendilerinin sosyalliği hakkında sosyal şemaların geliştiği ilk yerdir. Sosyal fobinin başlangıcının erken yaşlarda olduğu bilindiği için, ailesel faktörlerin incelenmesi çok önemlidir. Aile etkisinin oldukça çok olduğu bu süreçte, sosyal kaygılı bireyler sosyal fobi geliştirebilirler (Bögels, Van Oosten, Muris ve Smulders, 2001).

Araştırmalar, sosyal kaygılı bireylerin çocukluk dönemlerinde ebeveynlerini daha korumacı (Bruch ve Heimberg, 1994), daha reddedici ve daha az duygusal destek olan ebeveynler olarak algıladıklarını göstermektedir (Bögels ve ark., 2001).

Lieb ve arkadaşlarının (2000) çalışmasında da, aşırı koruyucu ve reddedici ebeveyn tutumunun çocuklardaki sosyal fobinin yükselmesi ile ilişkili olduğu ortaya konulmuştur. Ebeveynleri tarafından düşmanca ve reddedici tutumlara maruz kalan çocuklar, diğer kişiler tarafından reddedilmekte, güvensiz ve utangaç kişilik özellikleri geliştirmektedirler (Gander ve Gardiner, 2010). Yapılan çalışmalarda kaygılı çocukların ailelerinin de kontrollü, müdahaleci, etkisiz, aşırı korumacı, talepkar, kaçınma davranışını teşvik eden, sosyal ve aktif davranışları desteklemeyen, kaygılı, kaçıngan ve sosyal olmayan yapıda kişiler olduğu görülmüştür (Dadds, Barrett, Rapee ve Ryan, 1996; Rappe, 1997; Woodruff-Borden, Morrow, Bourland ve Cambron, 2002). Sosyal becerileri yeterli olamayan çocukların ailelerinin de yetiştirme tarzının reddedici olduğu belirtilmiştir (Dekovic ve Janssens, 1992). Ayrıca katı, garantici ve veya düşük evlilik kalitesi olan ailelerin çocuklarının korku ve sosyal kaygısının yüksek olduğu da ifade edilmiştir (Peleg Popko ve Dar, 2001). Bruch ve Heimberg'in (1994), ilkokul ve liseye devam eden çocuk ve ergen ile yaptıkları çalışmada, sosyal kaygılı ergenlerin kaygısı olmayan ergenlere göre kendi ailelerini daha fazla sosyal olarak izole, genellikle diğerlerinin ne düşündüğü ile meşgul ve daha az sosyal aktivitede bulunan ebeveynler olarak algıladıklarını göstermektedir.

Sosyal kaygıyı açıklamaya ve incelemeye yönelik bilişsel kuram temelinde yapılan çalışmalar da mevcuttur. Son yıllarda yapılan çalışmalar, sosyal kaygı belirtilerinin bilişsel boyutu üzerine odaklanmaktadır. Sosyal kaygı yaşayan bireylerin, başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğüyle çok ilgilendikleri ve bununla ilgili çeşitli olumsuz tahminlerde bulundukları bildirilmiştir. Sosyal

değerlendirilmenin olduğu ortamlarda çoğu zaman, yaptıkları şeyin yanlış olduğunu, aptalca şeyler söylediklerini, sersem gibi göründüklerini ve rezil olduklarını düşünme gibi olumsuz benlik değerlendirmeleri ve bilişsel çarpıtmalar yaptıkları gözlenmektedir. Bu süreç, sosyal kaygılı bireyin durumla ilgili gelecek ve geçmişle ilgili yapılan tahminlerini, beklentilerini ve düşüncelerini içeren bilişsel bir çerçeve sunmaktadır (Beck, 2005). Epkins'in (1996) çocuklarda kaygı ve depresyon belirtileri ile bilişsel hatalar arasındaki ilişkiyi incelendiği çalışmasında, sosyal kaygı grubundaki çocukların kontrol grubuna göre daha fazla bilişsel hatasının olduğu belirtilmiştir. Bögels ve Zigterman (2000), kaygı bozukluğu olan grup (ayrılma kaygısı, sosyal fobi ve genellenmiş kaygı) , klinik kontrol grubu ve herhangi bir psikopatolojik bozukluğu olmayan kontrol grubu ile yaptıkları çalışmada çocuklara olası ayrılık, sosyal ya da genellenmiş kaygı ile ilgili belirsiz temalar içeren dokuz farklı öykü sundular. Çocukların öykülere verdiği tepkiler hem pozitif, negatif ya da nötr bilişler hem de tehlikeleri abartma, yetkinlikle başa çıkma becerilerini de aza indirgeme durumları ile değerlendirildi. Araştırma sonuçlarına göre, kaygılı çocukların klinik kontrol grubundaki çocuklara göre öykülere anlamlı derecede negatif bir tutum sergilediği görülmüştür. Kontrol gruplarının öyküleri pozitif değerlendirmesi açısından anlamlı bir fark bulunamamıştır. Sonuç olarak, kaygılı çocukların daha fazla mantıksız inanca sahip olup ve yeteneklerini küçümsediği söylenebilir.

Banerjee ve Henderson (2001) çocuklukta sosyal kaygının sosyal-bilişsel faktörlerini incelemeye yönelik 6-11 yaş aralığındaki çocuklarla bir çalışma yapmış ve araştırma bulguları sosyal kaygılı çocukların (özellikle utangaçlığın olumsuz

etkilerinden yüksek puan alanlar); duygular, niyetler ve sosyal durumlara yönelik inançları anlamada bilişsel zorluklar yaşadığını göstermiştir. Bu bulguyu destekleyecek biçimde öğretmenler de, sosyal kaygılı çocukları diğerlerinin psikolojik durumlarını anlama yönündeki sosyal becerileri sınırlı olan çocuklara göre daha olumsuz değerlendirmiştir.

Spence, Donovan ve Brechman-Toussaint (1999), sosyal fobisi olan çocukların bilişsel çarpıtma ve önyargılarını araştırmışlardır. Araştırma bulguları, klinik grubun sosyal kaygısı olmayan yaşıtlarına göre daha fazla olumsuz sonuç beklentisi içerisinde olduğunu, kendi performansını olumsuz değerlendirme eğilimi gösterdiğini ve sosyal değerlendirmeyle ilgili görevlere ilişkin olumsuz bilişlere sahip olduğunu göstermektedir. Alfano, Beidel ve Turner'in (2006) çocuk ve ergenler ile yaptıkları çalışmada da benzer bulgular elde edilmiş ve sosyal kaygılı grubun kendi performanslarına yönelik beklentilerinin düşük olduğu ve performanslarını sesli okuma görevi dışındaki diğer görevlerde olduğundan daha kötü değerlendirdikleri belirtilmiştir. Stopa ve Clark'ın (1993) sosyal fobi, kaygı bozukluğu ve herhangi bir patolojisi olmayan kontrol grubu ile yaptıkları çalışma bulguları da, sosyal fobili bireylerin diğerlerine göre kendi yeteneklerini daha sınırlı ve yetersiz olarak değerlendirdikleri ve kontrol grubundaki göre daha fazla olumsuz düşüncelerinin olduğuna işaret etmektedir.

Muris, Merckelbach ve Damsma (2000), yaptıkları çalışmada sosyal kaygısı olan ve olmayan 8-13 yaş arası çocuklara belirsiz sosyal öyküler sunarak öykülerin korkutucu olup olmadığına karar vermelerini istemişlerdir. Araştırma sonucunda, sosyal kaygılı çocuklarda tehdit algılama eşiğinin, kaygısı olmayanlara göre daha

düşük olduğu bulunmuştur. Sosyal kaygısı olan çocukların verilen durumlara ilişkin çok daha hızlı bir biçimde tehdit algıladıkları ve daha fazla olumsuz duygu ve bilişle tepki verdikleri görülmüştür.

Rudy, Davis III ve Matthews (2012), 11-14 yaş arasındaki 126 çocuktan oluşan bir örneklem grubunda, genel ve toplumsal öz yeterliliğin sosyal kaygı ve kendine ilişkin olumsuz cümleler arasındaki aracı etkisini belirlemeye yönelik bir çalışma yapmıştır. Çalışma bulgularına göre, sosyal kaygı ve kendine ilişkin olumsuz cümleler arasında genel öz yeterliliğin tamamen aracı etkisi, sosyal öz yeterliliğin ise kısmi aracı etkisi gözlemlenmiştir.

Kalkan'ın (2008), ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri ile bilişsel yapıları (fonksiyonel olmayan tutumlar ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar) arasındaki ilişki incelediği çalışmasında, araştırmanın örneklem grubunu 14 ve 17 yaş arasındaki 576 ilköğretim ve ortaöğretim öğrencisi oluşturmuştur. Analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre, ergenlerin sosyal kaygıları ile fonksiyonel olmayan tutumları ve ilişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmaları arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Ayrıca ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin, yaş ve anne-baba birliktelik durumuna göre değişmediği görülmüştür. Ergenlerin sosyal kaygılarının cinsiyete göre farklılaştığı ve kızların sosyal kaygı düzeyinin daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Özcan, Kılıç ve Aysev (2006), sosyal kaygı yaşayan ergenlerin kişilik özelliklerini inceledikleri çalışmaları sonuçları; çekingen mizaç gösteren, çocukluğunda okul korkusu yaşamış, anne-babası sosyal kaygılı ya da ilgisiz, önemli sosyal etkileşimlerin gerektirdiği sosyal becerilerde eksikliği olan, olumsuz sosyal ve

bilişsel beklentilere sahip ergenlerin daha fazla sosyal kaygı yaşadığını göstermektedir.

Alanyazındaki bu çalışmalar birlikte değerlendirildiğinde, annenin tutum ve davranışları ile çocuğu kabul düzeyinin çocukluk döneminde sosyal kaygının gelişiminde etkili olabileceği söylenebilir. Ayrıca sosyal kaygının gelişimine yönelik bilişsel kurama dayalı yapılan çalışmalar doğrultusunda da, çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde bilişlerin de etkili olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda, çocuklardaki sosyal kaygı üzerinde anne kabul-red algısının ve olumsuz otomatik düşüncelerin etkili olabileceği varsayılabilir. Bu çalışmanın temel amacı da, çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde algılanan anne kabul-reddinin etkisinin otomatik düşüncelerin aracı rolüyle incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda, sonraki bölümlerde Ebeveyn Kabul-Red Kuramı ve otomatik düşünceler hakkında kuramsal bilgiler aktarılmıştır.

1.2. EBEVEYN KABUL-RED KURAMI (EKAR)

Rohner'in (1986) Ebeveyn Kabul-red Kuramı (EKAR); çocuğun anne-babasıyla ilişkisinde algıladığı kabul ve reddin, çocuğun davranışları, bilişsel ve duygusal gelişimleri üzerindeki olası sonuçlarını ve yetişkinlik dönemlerindeki psikolojik uyumları üzerindeki etkilerini inceleyen bir kuramdır. Bu yönüyle EKAR Kuramı, anne-baba ve çocuk ilişkisinde çocuğun algıladığı kabul veya reddin nedenlerini ve sonuçlarını açıklamaya ve yordamaya çalışan bir sosyalizasyon kuramıdır. (Khaleque ve Rohner, 2002).

Amerikan psikologlarının, anne-baba-çocuk etkileşimi ve özellikle de "ebeveyn kabulü" konularına yönelik ilgileri, 20. Yüzyılla birlikte artmaya başlamış ve Rohner'in EKAR kuramı ortaya çıkmıştır. Rohner, EKAR Kuramı'nın kuramsal temelini 1975'te tanımlamış ve kuramı 1986'da geliştirmiştir. Sonrasında birçok araştırmacı tarafından EKAR Kuramı'na ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır (Rohner, 1986).

Rohner ve arkadaşları, EKAR Kuramı'nın evrensel geçerliliğini belirlemek için birçok gözlem ve görüşmeler yaparak çeşitli ölçekler geliştirmişlerdir. Farklı toplum ve kültürlerde birçok araştırmacı tarafından yürütülen 200'den fazla çalışma sonuçları, EKAR'ın sosyokültürel bağlamdaki insan davranışlarını açıklama ve yordamada önemli bir kuram olduğunu göstermektedir (Khaleque ve Rohner, 2002).

EKAR Kuramı, temel olarak "ebeveynliğin sıcaklık boyutu" olarak adlandırılan, ebeveyn-çocuk etkileşimine odaklanmıştır (Khaleque ve Rohner, 2002). Kuramın temel varsayımına göre; insanlar onlar için önemli olan kişilerin sıcaklığını hissetme gereksinimi duyarlar. Sıcaklığı hissetme gereksinimi kültür, ırk, fiziksel özellikler, sosyal statü, dil gibi diğer koşullardan bağımsız olarak evrenseldir (Rohner, 2005).

Rohner ve Rohner (1981) EKAR Kuramı'nın kültürlerarası uygulanabilirliği ile ilgili bir çalışama yaparak, 186 farklı toplumdan oluşan bir örneklem ile kuramın ebeveynliğin sıcaklık (kabul-red) ve kontrol boyutunu incelemiştir. Çalışmada, bu iki boyut açısından anne-baba davranışlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuş ve sonuçlar genel ebeveyn davranışı olarak sunulmuştur. Araştırma bulguları, algılanan ebeveyn kabul-red değişkenleri arasında yüksek ilişki olduğunu

göstermektedir. Dünyadaki çocukların çoğu anne-babalarını sıcak, daha az oranda düşmanca ve ihmalkar ve orta düzeyde kontrol edici algılamaktadırlar. Çocukların sağlıklı bir psikososyal gelişimin sevgi ve orta dereceli kontrolle sağlanabileceği bu kültürlerarası çalışma ile desteklenmiştir.

Khaleque ve Rohner'in (2002), EKAR Kuramı üzerine yapılan birçok araştırmayı inceledikleri meta-analiz çalışması, anne-baba tarafından kabul veya reddedilmenin çocukların hem duygusal, davranışsal, sosyal ve bilişsel gelişimini; hem de yetişkinlikteki psikolojik uyumlarını etkilediğini göstermektedir. Kültürlerarası çalışma sonuçları da, ebeveyn kabul-reddinin pek çok sosyal özellikle ilişkili olduğuna (aile yapısı, dini inanç) işaret etmektedir. Rohner EKAR Kuramı'nda, anne -baba davranışlarının çocuk ve yetişkinlerdeki zihinsel tasarımların neden ve sonuçlarını açıklayarak; hem anne babalığın kalitesini incelerken, hem de anne-baba davranışlarının çocuk ve yetişkinlerdeki etkileri üzerinde durmuştur.

Kurama göre çocukların anne-babaları tarafından kabul edildiklerini algılamaları; şefkat, sıcaklık, destek, ilgi, bakım gibi sevginin ön planda olduğu durumlar ile ilişkilidir. Öpme, sarılma, kucaklama, gülümseme gibi fiziksel; övme, güzel sözler söyleme gibi sözel sevgi ifadeleri çocuğun kabulüne işaret ifade eden davranışlardır. Anne-baba reddi ise, bu gibi durumların olmadığı ve çocuğa karşı belirgin bir şekilde sözel veya fiziksel şiddet içeren davranışlar ile tanımlanmaktadır. Bu tutumu sergileyen anne ve babaların çocukları genellikle sevgi, ilgi, sorumluluk veya duyarlılıktan yoksun reddedici davranışlarla karşı karşıya gelirler. Bu davranışlar, saldırganlık ve kin, ilgisizlik ve ihmal ve ayrışmamış red şeklinde

olmaktadır (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2012). Aile ve çocuk arasındaki sıcak ve kabul edici ilişkiler, bağımsızlık duygusunu destekler ve çocukların olumlu bir benlik kavramı geliştirmelerine yardımcı olur. Düşmanca ve reddedici ilişkiler ise, çocukların diğer kişiler tarafından reddedilmesine, güvensiz ve utangaç kişilik özellikleri geliştirmelerine neden olur (Gander ve Gardiner, 2010).

EKAR Kuramı, dünyadaki tüm insanların anne-babalarından veya çocuklukta onlara bakan kişiler tarafından sıcaklık görmeye ihtiyaç duyduğu görüşünü benimser ve temel olarak "ebeveynliğin sıcaklık boyutu" olarak adlandırılan, anne-baba-çocuk etkileşimine odaklanır (Rohner, 2005).

1.2.1. Ebeveynliğin Sıcaklık Boyutu

EKAR Kuramı'nın odaklandığı, "ebeveynliğin sıcaklık boyutu"; anne-baba ile çocuk arasındaki duygusal bağın niteliği ve ebeveynin çocuğa yönelik duygularını ifade etme biçimi ile ilgilidir. Ebeveynliğin sıcaklık boyutu, çocuk ve anne-baba arasındaki sosyal etkileşime odaklanarak, çocuğun zihinsel tasarımını da göz önünde bulundurur (Rohner, 1986).

Çocuğun zihinsel tasarımı; yaşadığı, sevildiği ve kabul edildiğine veya sevilmediği ve reddedildiğine dair öznel algısıdır. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın öne sürdüğü hipotezde, anne-babanın kabul ya da redde yol açan davranışları kültürel olarak farklılaşabileceğini, ancak özellikle reddedilme algısının farklı kültürlerde de kendilik değeriyle ilgili benzer sonuçlara neden olabileceğini ifade edilmiştir (Rohner, 1986).

Anne-baba ve çocuk ilişkisinin önemli bir değişkeni olan sıcaklık boyutu, kabul ve red olmak üzere iki farklı uç arasında değişen bir uzantıdır. Anne-baba ilişki biçimleri bu iki ucun arasında bir yerdedir. Ebeveyn sıcaklık boyutunun bir ucunda yer alan "Ebeveyn kabulü"; sevgi, sıcaklık ve şefkati; "Ebeveyn reddi" ise sıcaklık ve sevgi eksikliği ile fiziksel ve/veya sözel yaralayıcı davranışları içerir. Rohner'in ilk çalışmalarına göre reddetme, biri ebeveyn saldırganlığı ve düşmanlığı; diğeri ise ebeveyn ilgisizliği ve ihmalkârlığı olmak üzere iki şekilde açıklanmıştır. Saldırganlık ve düşmanlığın olduğu boyutta, ebeveynler çocuklarına karşı düşmanca, kızgınca, sabırsızca, sinirli ya da öfkeli bir biçimde davranırlar. İkincisinde ise, çocuklarına karşı kayıtsızdırlar, onlara ilgi göstermez ve onları umursamazlar (Rohner, 1986). Rohner, sonraki çalışmalarında reddetmenin dört temel ifade yolunun herhangi biri ya da birkaçı şeklinde ortaya çıkabileceğini öne sürmüştür (Rohner, 1986): soğuk ve duygusuz, düşmanca ve saldırgan, kayıtsız ve ihmalci, ayrışmamış reddetme. Ebeveyn reddi dört farklı şekilde ortaya çıkabilir:

(1) Anne-babalar çocuklarından sıcaklıklarını, sevgi ve şefkatlerini esirgeyebilirler,

(2) Çocuklarına karşı düşmanlık hissedip, saldırgan davranabilirler,

(3) Çocuklarına karsı kayıtsızlık içerisinde, onları ihmal edebilirler, ya da

(4) Çocuk, görünürde belirgin bir ihmal, saldırganlık ya da soğukluk olmadığı halde ebeveynleri tarafından sevilmediğini algılayabilir ("ayrışmamış red"). "Ayrışmamış red ", anne-babanın çocuklarını ihmal ettikleri, ya da onlara karsı şefkatsiz veya saldırgan olduklarına dair açık bir davranışsal belirti olmamasına karşın, çocukların anne-babalarının umurunda olmadıklarına

veya onlar tarafından sevilmediklerine inanmalarıdır. Ayrışmış ve ayrışmamış red arasındaki fark, ayrışmış reddin davranışsal olarak saldırganlık veya ihmal olarak gözlenmesi ya da öznel olarak düşmanlık ya da kayıtsızlık duyguları ile hissedilmesidir. Diğer yandan ayrışmamış red ise, reddin açık davranışsal göstergeleri olmaksızın kişinin sevilmediğini hissetmesidir.

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda kabul edici ebeveynler, sevgi ve sıcaklıklarını çocuklarına sözlü veya fiziksel olarak gösteren kişiler olarak tanımlanmıştır. Sevginin fiziksel ifadesi; kucaklama, okşama, öpme, gülümseme ve sevgi, onay ya da desteğin diğer ifadelerini içerir. Çocuğu övmek, onun hakkında güzel şeyler söylemek, öyküler anlatmak gibi durumlar sıcaklığın sözel ifadeleridir. Bakım verme, destekleme, sevgi gösterme gibi davranışlar ise ebeveyn kabulünün davranışsal ifadeleridir (Rohner, 1986). Araştırma sonuçları ebeveynleri tarafından kabul algılayan, onlarla sıcak ilişkiler kuran çocukların kardeşleri ve akranlarıyla da olumlu ilişkiler geliştirdiklerini belirtmektedir (Paley, Conger ve Harold, 2000).

Anne-babalar düşmanlık, öfke, kızgınlık gibi olumsuz duygular ile hareket ettiklerinde, saldırgan davranışlar ortaya çıkar. Anne-babalar fiziksel (vurma, itme, bir şey fırlatma, çimdikleme, yaralayıcı olan sembolik el-kol hareketleri yapma gibi) ve sözel (alay etme, küfür etme, bağırma, çocuğa düşüncesiz, aşağılayıcı ve eleştirici şeyler söyleme) bir şekilde saldırgan olabilirler. Ebeveynlerdeki saldırganlık davranışı sonucunda ortaya çıkan düşmanlık duygusu dışındaki kayıtsızlık durumu da ebeveyn ihmali ile sonuçlanır. Ancak, düşmanlık ile saldırganlık arasında belirgin bir doğrudan ilişki varken, içsel bir güdüleyici olan kayıtsızlık ile bu duygunun

davranışsal sonucu olan ihmal arasında doğrudan bir ilişki yoktur. Bunun nedeni de anne-babanın çocuklarını kayıtsızlıkla ilgili olmayan birçok nedenden dolayı ihmal edebilmeleridir. EKAR Kuramı'nda ihmal, ebeveynin çocuğun gereksinimlerini (fiziksel, tıbbi, eğitimsel) karşılayamaması ve çocuğun ilgi ve isteklerine kayıtsız kalmasıdır. Ebeveynin fiziksel ve psikolojik olarak ulaşılmazlığı da ihmalin en önemli göstergesidir. Psikolojik ulaşılmazlık, anne-babanın fiziksel olarak var olması; ancak çocuğun gereksinim ve isteklerine karşı ilgisiz kalması durumudur (Rohner, 1986). Örneğin, çocuklarını ihmal eden anne-babalar çocuklarının kendilerini rahatta hissetme, yardım alma veya ilgi görme ihtiyaçları ile yeterince ilgilenmezler. Bu anne-babalar, fiziksel ve psikolojik olarak tepkisiz, hatta yok veya ulaşılamaz olabilirler (Rohner, 1986). Bu tür bir ihmalin içsel güdüleyicisi genellikle kayıtsızlıktır. Bazı ihmaller ise öfke duygusundan kaynaklanır ve çocuğa duyulan öfke nedeniyle fiziksel olarak zarar vermek istemeyen ebeveyn çocuğu ihmal eder. İhmal, sadece çocukların maddi ve fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmamasını değil, anne-babanın çocuğun sosyal ve duygusal ihtiyaçlarıyla yeterince ilgilenmemesini de içerir (Rohner, 1986).

Çocuklukta yaşanan reddedilme yetişkinlik yaşamını da etkiler. Algılanan anne-baba reddinin sürekliliği nedeniyle, bu kişilerin yaşam boyu sosyal ve duygusal sorunlardan oluşan bir risk grubunda olduğu belirtilmektedir. Kuramın çocuk formunu içeren çalışmaları derleyerek yapılan bir meta-analiz çalışmasında, etnik farklılıklardan bağımsız olarak algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumunda önemli rol oynadığını belirtmiştir. Araştırma sonuçları, ebeveyn reddi ile psikolojik uyum ve davranışsal işlev arasında negatif bir ilişkiye

işaret etmektedir (Khaleque ve Rohner, 2002). Dwairy (2010), kültürlerarası yaptığı bir çalışmada da benzer bulgular elde ederek; kültürden bağımsız olarak anne-baba reddi ile psikolojik rahatsızlıklar arasında pozitif; anne-baba kabulü ile psikolojik rahatsızlıklar arasında ise negatif bir ilişki olduğu belirtilmiştir.

Çeşitli ülkelerde yapılan araştırma sonuçlarında anne-baba tarafından reddedilme; kaygı (Hill ve Bush, 2001), depresyon, depresif duygulanım (Crockenberg ve Leerkes, 2003), suça yönelme (Simons, Robertson ve Downs, 1988) kendini olumsuz yönde değerlendirme (Kitahara, 1987), sosyal ilişkilerdeki problemler (Paley, Conger ve Harold, 2000) ile ilişkili bulunmuştur. Kültürlerarası yapılan başka bir çalışmada ise, kendini reddedilmiş algılayan bireylerin kendini saldırgan bulduğu, öz-değerleri ve öz-yeterliklerinde bozulma yaşadıkları, duygusal açıdan tepkisiz ve tutarsız olduğu ve olumsuz bir dünya görüşü geliştirdiği bulunmuştur (Rohner, 1986). İmam da (2001) çalışmasında benzer şekilde, anne-babası tarafından reddedildiğini algılayan genç ve ergenlerin olumsuz benlik algısına ve yetersizlik duygularına sahip olduklarını söylemiştir. Orbay (1996), yaptığı çalışmada düşük ebeveyn destek ve kabulünün çocuk ve ergenlerin psikolojik uyumunu bozarak, kendilerine ilişkin olumsuz duygularında artışa neden olduğunu belirtmiştir

Kayahan (2002), çocuk ergen psikiyatri kliniğine başvuran çocuklar ve anneleri (araştırma grubu) ile okullardan seçilen çocuklar ve annelerinin (kontrol grubu) katıldığı çalışmada, annelerin bağlanma stilleri ile çocukların algıladıkları kabul-reddin çocuğun ruh sağlığı ile olan ilişkisini incelemiştir. Araştırmanın bulguları, araştırma grubunda bulunan çocukların daha fazla anne reddi algıladıkları

ve psikolojik uyumlarının daha kötü olduğu ayrıca bu gruptaki annelerin de kendi annelerinden daha fazla reddedilme algıladıkları ve öz-saygılarının düşük olduğunu göstermektedir. İlden Koçkar'ın (2006) çalışmasında, ebeveyn reddi ile psikolojik uyum arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Çalışmada çocukların algıladıkları ebeveyn reddinin ve düşük benlik saygısının depresyon belirtileri ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Bu çalışma, ebeveyn reddi ile depresyon arasında benlik saygısının aracı değişken olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür. Eryüksel ve Akün'ün (2003) çalışmasında ise, depresyonu olan ergenlerin, olmayanlara göre, anne ve babalarıyla ilişkilerinden memnun olmadıkları ve anne babalarına dair abartılı inançlara (çeşitli kural ve sınırlandırmalarla hayatlarını mahvedebilecekleri, onlara kolayca haksızlık yapabilecekleri) sahip oldukları belirtilmiştir.

Alanyazın incelendiğinde, ebeveyn kabul-red algısının kaygı ve sosyal kaygı üzerindeki etkileyen çalışmaların da mevcut olduğu görülmüştür. Yılmaz (2007), lisede okuyan 406 öğrenci ile ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin, algıladıkları sık, yoğun ve çözümlenmemiş ebeveynler arası çatışma ve ebeveyn reddi ile ilişkisine yönelik bir çalışma yapmıştır. Algılanan sık ve yoğun ebeveynler arası çatışma ve ebeveyn reddi ile sosyal kaygı arasında anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Ayrıca algılanan ebeveynler arası çatışma ve algılanan ebeveyn reddi arasında da her iki cinsiyet için anlamlı pozitif ilişkiler olduğu görülmüştür. Erdem (1990) de çalışmasında, 13-14 yaşındaki 344 katılımcıdan oluşan çalışmasında, çocuğun algıladığı red ile benlik kavramı, kaygı, öğrenilmiş çaresizlik ve akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelenmiştir. Bulgular, yüksek red algılayan çocukların daha

düşük benlik saygısı ve akademik başarıya sahip olduğu, kaygı düzeylerinin ise daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Anne kabul-red algısı ile ergenlerin psikolojik sıkıntıları arasındaki ilişkiyi ve erken dönem uyumsuz şemaların bu ilişkideki aracı rolünü inceleyen bir çalışmanın bulguları da, red algılayan ergenlerin, kabul algılayanlara kıyasla öfke, olumsuz duygu hali ve kaygı durumlarını daha çok yaşadığını göstermektedir (Sarıtaş, 2007). Salahur (2010), ebeveyn kabul-reddinin alt boyutları ile depresif belirtiler arasındaki ilişkide yetişkinlikteki bağlanmanın alt boyutlarının aracı etkisini inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya göre, anne sıcaklığı ve ihmaliyle depresif belirti düzeyi arasındaki ilişkide bağlanmanın hem kaygı hem de kaçınma boyutu aracı rol oynamaktadır. Aynı zamanda bağlanmanın kaygı boyutu, algılanan anne saldırganlığı ile depresif belirti düzeyi arasındaki ilişkide aracı rol oynamaktadır. Salahur'un çalışmasının sonucuna göre annenin sıcaklığı, saldırganlığı ve ihmalinin kaygı ile ilişkili olduğu söylenebilir.

1.2.2. Ebeveynliğin Kontrol Boyutu

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın bir başka iki uçlu boyutunun, bir ucunda özerklik diğer ucunda kontrol yer alır. Kontrol boyutu, ebeveynin aşırı izin vericiliği ile kısıtlayıcılığı arasındadır. Kontrol ile anlatılmak istenen, ebeveynin çocuğun davranışlarını ne kadar sınırladığı veya kısıtladığıdır. Ebeveyn kontrolü değerlendirilirken, çocuğa konulan kuralların çocuğu ne sıklıkta gerçekten zorlandığı belirlenir (Pettengill ve Rohner, 1985).

Ebeveyn Kabul-Red Kuram'ında ebeveyn kontrolü, anne-babanın aşırı izin verici ile aşırı kısıtlayıcı davranışlarını içeren iki uçlu bir uzantı üzerinde tanımlanır (Pettengill ve Rohner, 1985). Çocuklarının davranışlarını nadiren kontrol eden ebeveynler izin verici (düşük düzeyde kontrollü); sürekli kontrol eden ebeveynler ise kısıtlayıcı (yüksek düzeyde kontrollü) olarak tanımlanır. Aşırı izin verici ebeveynler, çocuğa hiç bir kural getirmez ya da sadece çocuğun güvenliği ve fiziksel sağlığı için gereken kontrolü sağlarlar. Bu ebeveynler, çocuğa karşı yönlendirici olmayıp, çocuğun kendi yolunu bulmasına ve kararlarını vermesine bütünüyle izin verirler. Diğer uçta yer alan aşırı kısıtlayıcı (kontrollü) ebeveynler ise, çocuğa çok fazla kural ve kısıtlama getirerek, onu bu kurallara uymaya zorlarlar. Çocuğun davranışlarının her an takip edilmesi, çocuğun belli becerileri edinmesini ve özerkliğini kazanmasını kısıtlar (Rohner ve Rohner, 1981).

Reddedici ebeveynlerin davranışları (soğukluk, şefkatsizlik, düşmanlık, saldırganlık, kayıtsızlık/ihmal) çocukların kendilerini sevilmeyen ve/veya reddedilen biri olarak hissetmelerine yol açabilir. Ancak, en sıcak ve sevgi dolu ebeveynlerin çocuklarının bile (en azından arada bir) reddedildiklerini hissetmeleri mümkündür. Dolayısıyla ebeveyn kabul veya reddinin iki farklı bakış açısından ele alınması gerekir:

1. Kişi tarafından algılanıp yaşanıldığı şekilde (fenomenolojik bakış açısı) veya

2. Bir ikinci kişi tarafından rapor edildiği şekilde (davranışsal bakış açısı).

1.2.3. Fenomenolojik Yaklaşım

Rohner, ebeveynin red davranışından çok, çocuğun anne ve babası ile olan ilişkisini nasıl anlamlandırdığına odaklanarak, çocuğun ebeveyn ilişkisindeki öznel değerlendirmelerine önem vermiştir. Bu yönüyle EKAR, açıkça gösterilen davranış ve tepkilerden değil, çocuğun ebeveynine ilişkin algıladığı sıcaklık, ilgisizlik ve saldırganlık gibi öznel değerlendirmelerinden yola çıkan fenomenolojik bir yaklaşımdır (Rohner, 2005).

EKAR'da benimsenen fenomenolojik yaklaşıma göre, kişinin olaylar içindeki davranışlardan çok, bu olayları nasıl algıladığı, yorumladığı ve anlamlandırdığı önemlidir. Ebeveyn davranışlarının çocuklar üzerindeki etkisi, çocuğun algısal ve içsel süreçleriyle şekillenmektedir. Sonuç olarak, ebeveynlerin reddedici oluşu çocuğun algısıdır. Rohner, fenomenolojik bir bakış açısıyla ebeveyn davranışları ve çocuğun psikolojik uyumu arasında bir ilişki kurulabileceğini açıklamıştır (Rohner, 2005). Khaleque ve Rohner (2002) tarafından kurama ilişkin farklı kültürlerde oldukça geniş bir çalışma yapılmıştır. Araştırmacılar, farklı toplumlarda bu kuramla ilgili yapılan araştırmaları bir araya getirerek değerlendirmişlerdir. 1975 yılından 2000 yılına kadar kuramın yetişkin formu kullanılarak Amerika, Çin, Hindistan, Kore, Karayipler, Mısır, Pakistan ve Türkiye'de yapılan 51 çalışmanın analizinin sonucunda kültür farkı gözetmeksizin algılanan ebeveyn kabul veya reddinin kişinin psikolojik uyumunda önemli rol oynadığı ortaya konmuştur.

Fenomenolojik yaklaşımla elde edilmiş bilgiler daha fazla güvenilir sonuçlar ortaya koymaktadır. Dıştaki gözlemcilerin ebeveyn reddi ile ilgili pek (veya hiçbir) işaret gözlemlemedikleri bir durumda da çocuk kendisini sevilmeyen biri gibi

algılayabilir. Bunun tersi olarak da dıştaki gözlemcilerin önemli miktarda anne-baba saldırganlığı veya ihmali bildirdiği bir durumda, çocuk kendisini anne-babası tarafından reddedilmiş gibi hissetmeyebilir. Özellikle çocuk istismarı ve ihmali vakalarında bu duruma rastlanmaktadır (Rohner, 2005).

Sonuç olarak, tüm bu yukarıda sayılan nedenlerle EKAR Kuramı, çocuğun algıladığı subjektif sıcaklık, düşmanlık veya kayıtsızlık gibi duygulara odaklanmaktadır. Böylece, kuram çocuğun duygularını temel alarak kültürlerarası çalışmalara olanak tanımaktadır. EKAR Kuramı, dünyanın her yerindeki çocukların "kabul" veya "red" olarak algıladıkları tutumlara karşı tutarlı tepkiler verdiklerini öngörmektedir (Rohner, 1986).

1.2.4. EKAR Kuramı'nın Alt Alanları

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı, "kişilik", "baş etme" ve "sosyokültürel" alanlar olmak üzere, üç farklı alandan oluşmakta ve beş temel soru sormaktadır.

I. Kişilik Alanı:

1. Anne-babası tarafından reddedilen çocuklara ne olmaktadır? Yani, anne-babası tarafından kabullenilen veya reddedilen çocuklar bu duruma nasıl bir tepki vermektedir?
2. Anne-babası tarafından çocuklukta kabullenilmiş veya reddedilmiş yetişkinler, yetişkinlikte nasıl bir durumdadırlar? Yani, çocuklukta yaşanan reddedilmenin etkileri yetişkinlik veya yaşlılık dönemine kadar sürmekte midir?

II. Baş etme Alanı:

3. Anne-babası tarafından reddedilmiş bazı çocuk veya yetişkinler neden bu olumsuz durumla diğerlerine göre daha etkin bir şekilde başa çıkabilmektedirler?

III. Sosyokültürel Alan:

4. Neden bazı anne-babalar çocuklarına karşı sıcak ve sevgi dolu bir şekilde yaklaşırken, diğer bazı anne-babalar çocuklarına karşı soğuk, ilgisiz hatta saldırgan olabiliyorlar? Ebeveynlerin çocuklarına karşı olumlu veya olumsuz davranışlarında hangi psikolojik ve/veya toplumsal faktörler rol oynamaktadır?

5. Çocuklukta yaşanan kabullenilme veya reddedilme ile toplumun genel yapısı ve toplumda yer alan bireylerin davranış ve inançları arasında ne kadar ilişki vardır? (Rohner ve Britner, 2002).

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı bu sorulara evrensel bir bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Kuram, çeşitli kültürler ve etnik gruplardan toplanmış kültürlerarası çalışmaların verilerine dayanmaktadır. Bu çeşitli araştırma sonuçlarına dayanarak, ebeveynin kabul-red durumunu, döllenmeden ölüme kadar uzanan bir gelişimsel bir süreç içerisinde ele alır. Kuramın gelişim sürecini ele alan bakış açısı, özellikle kişilik alanındaki görüşlerinde ortaya çıkmaktadır (Rohner, 2005).

1.2.5. EKAR Kuramı'nın Kişilik Alt Kuramı

EKAR Kuramı'nda, anne-baba tarafından reddedilmenin kişilik üzerinde en belirleyici gözüken etkileri açıklanmıştır. Kuramda, yedi kişilik özelliği

bulunmaktadır ve bunları yedi kişilik boyutu olarak görmek gerekmektedir. Bu kişilik özellikleri olumlu uçtan olumsuz uca uzanan bir boyut şeklindedir (Rohner, 1986).

EKAR Kuramı, kişilerin reddedildiği durumlarda, bu yedi kişilik özelliğinin olumsuz uçlarında yer aldıklarını öne sürmektedir (Khaleque ve Rohner, 2002). Aşağıdaki yedi kişilik özelliği, red durumlarında kişilerin yer alacağı olumsuz uçları ifade etmektedir:

1) Bağımlılık veya savunucu bağımsızlık
2) Duygusal tepkisizlik (duyarsızlık)
3) Düşmanlık, saldırganlık, pasif saldırganlık veya düşmanlık/ saldırganlığın denetimiyle ilgili sorunlar
4) Olumsuz öz saygı
5) Olumsuz öz yeterlik
6) Duygusal tutarsızlık
7) Olumsuz dünya görüşü

Kurama göre, ebeveyn tarafından reddedilmenin neden olduğu yoğun psikolojik acı yüzünden bu özelliklerin oluşması beklenmektedir. Önemli derecede reddedilen birçok çocuk, giderek artan ve daha fazla acı veren öfke, kızgınlık gibi yıkıcı duygular yaşar. Bunun sonucunda daha fazla reddedilmekten korunabilmek için kendisini duygusal olarak kapatarak, duygusal açıdan tepkisiz hale gelir. Bu durumda, sevgi gösterebilme, sevgi göstermeyi isteme, nasıl sevgi göstereceğini bilme ve başkalarının kendisine gösterdiği sevgiyi kabul etmede sık sık sorun yaşanır (Rohner, 2005).

Ebeveyn reddi durumlarında kişilerin yer alacağı ve olumsuz uçları ifade eden yedi kişilik özelliği aşağıda açıklanacaktır.

1.2.5.1. Bağımlılık veya Savunucu Bağımsızlık

Rohner "Bağımlılık"ın, en problemli olumsuz kişilik özelliklerinden biri olduğunu belirtilmiştir. Bunun önemli bir nedeni bağımlılık kavramına farklı kuramlarda farklı anlamlar verilmesidir (Rohner, 2005). "Bağımlılık", diğer insanların özellikle olumlu tepkisine duyulan duygusal ihtiyaç, diğerlerinin kendisini onaylamasına yönelik istek ve beklentilerdir. "Bağımlı davranış" ise, çocukların veya yetişkinlerin kendileri için önemli kişilerden olumlu tepki alma girişimleridir (Rohner, 1986).

Bağımlılık ve bağımsızlık, bu kişilik özelliğinin iki uç noktalarıdır. Çocuklardaki bağımlılık ifadeleri; ebeveynin dikkatini çekmeye yönelik davranışlar, ebeveynden ayrıldığında kaygılı, mutsuz, güvensiz olma ve yakın bir tepki beklemedir. Bağımsız kişiler ise, başkalarının olumlu tepkisine ve desteğine ihtiyaç duymadan sıkıntılarıyla tek başına baş etmeye çalışan kişilerdir (Rohner, 1986).

Bağımlılık ve reddedilme arasında karmaşık ve doğrusal olmayan bir ilişki mevcuttur. Ebeveynleri tarafından kabul edildiğini algılayan çocuğun normal koşullarda orta derecede bağımlı olması beklenir. Ebeveynlerin reddedici olması ise, belirli bir noktaya kadar çocuğun olumlu tepki almak yönündeki girişimleri arttıracak ve çocuk giderek daha fazla bağımlı olacaktır. Reddedilme durumunda, belirlenmemiş olan bir noktadan sonra ise de, çocuğun olumlu tepki alabilmek için giderek daha az girişimde bulunması beklenmektedir. Bunun sonucunda, çocuk

dışarıdan bakıldığında bağımsızmış gibi görünse de, bu bağımsızlık sağlıklı bir bağımsızlıktan çok "savunucu bir bağımsızlık" olacaktır. Anne-babasına ihtiyaç duymadan varlığını sürdürebileceği mesajını taşıyan “savunucu bağımsızlık”, çocuğun kendini daha fazla örselenmekten korumak ve incinme duygularıyla başa çıkmak için seçmiş olduğu bir tarzdır. Savunucu bağımsızlığı olan bu çocuklar, öfke ve reddedilmenin yaratmış olduğu incinme duygusuyla, ebeveynlerinden uzaklaşabilir, onları reddedebilir, kendi içlerine dönebilir ya da bazen öfkelerini toplumsal açıdan uygun olmayan biçimlerde dışa vurabilirler (Rohner, 2005).

Hem anne-baba sıcaklığının (sevgi ve şefkat), hem de reddetme ifadelerinin çocuğun bağımlılığını bir noktaya kadar yükseltiyor olması, ebeveyn kabul-reddi ile bağımlılık arasındaki ilişkiyi daha da karmaşık hale getirmektedir. Sıcak ve duyarlı ebeveynler, çocuklarının bağımlılık gereksinimlerini doğru bir şekilde pekiştirirler. Anne-babanın sıcaklığı ve şefkati, müdahale edici bir anne-babanın denetimi ile karşılaştırıldığında, bağımlılık eğrisinde belirgin bir yükselme oluşur. Rohner, bağımlılık eğrisindeki bu yükselmeyi "immatür bağımlılık" olarak tanımlar. Bu tür ebeveynler öğrenmeye meraklı ve aktif çocukların yapma eğilimde oldukları birçok şeyi yapabilmelerine fırsat vermezler. Bu immatür bağımlılığa yol açan ebeveynlik, "boğucu sevgi" olarak adlandırmıştır (Rohner, 2005).

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda ele alınan diğer tüm kişilik özellikleri gibi, her insan bağımlılık-bağımsızlık boyutu üzerinde belirli bir noktaya yerleştirilebilir. Kurama göre, bağımlılık konusunda çocukların birbirlerinden farklılaşması, kendilerini ne derece kabullenilmiş veya reddedilmiş olarak algıladıkları ile

ilişkilidir. Reddedilmiş birçok çocuk veya yetişkin, sürekli olarak onaylanma, doğrulanma ve duygusal destek gereksinimi hissetmektedir (Rohner, 2005).

1.2.5.2. Duygusal Tepkisizlik (Duyarsızlık)

Duygusal duyarlılık, kişinin duygusunu (sevgi, yakınlık…) özgürce ve açıkça ifade edebilme yeteneğidir. Kişinin başkalarına karşı duygusal tepkilerini ne kadar kolay ve doğal verebildiği veya kişinin başkalarıyla duygusal şüphe, katılık ve güvensizlikten uzak, ne kadar yakın, sıcak, kalıcı olan ve savunucu olmayan ilişkiler (duygusal bağlar) kurabildiği, onun duygusal duyarlılığı ile ilişkilidir. Duygusal olarak duyarlı kişiler, diğer insanlarla duygusal olarak yakınlaşmakta veya kendilerine yakınlaşmak isteyenlere tepki vermekte zorlanmamaktadır. Duygusal açıdan tepkisiz kişilerin ise, başkaları ile olan ilişkileri sınırlı ve sıklıkla sadece savunmaya yöneliktir. Duygusal açıdan tepkisiz olan insanlar, bazen doğal olmaktan uzak, soğuk, kopuk ve tepkisizdir. Normal bir sevgi alışverişine giremeyebilirler. (Khaleque ve Rohner, 2002).

1.2.5.3. Duygusal Tutarsızlık

EKAR Kuramı'nın kişilik alt kuramında yer alan "duygusal tutarlılık", kişinin küçük engeller, başarısızlıklar, zorluklar veya streslere canı sıkılmadan dayanabilmesi olarak tanımlanabilir. Duygusal açıdan tutarlı kişiler sıkılmadan, sinirlilik veya gerginlik yaşamadan günlük yaşamdaki küçük stresli durumlarla baş edebilirler. Küçük duygusal stresler karşısında soğukkanlılıklarını koruyarak, kolayca sinirlenmezler. Belirli bir neden olamadığı sürece, duygusal olarak tutarlı bireylerin gün içerisindeki duygusal durumları aşağı yukarı aynı kalır. Aynı zamanda

çok stresli durumlara daha soğukkanlı yaklaşabilirler. Duygusal açıdan tutarlı olmayan kişilerin ise, küçük engeller, zorluklar veya sorunlar karşısında keyifleri kolayca kaçabilir. Bu kişiler, bekledikleri bir şey olmadığında öfkelenebilir veya kendilerini kötü hissedebilirler. Stresli durumlarda soğukkanlılıklarını kolayca kaybedebilirler ve bu durumlardan daha fazla etkilenerek sarsılırlar. Bu nedenle anne babaları tarafından red algılayan çocuklar, kabul algılayanlara göre stres karşı toleransı daha düşüktür. Red algılayan çocuklar duygusal olarak daha az tutarlıdırlar, stresli durumlardan daha çabuk etkilenirler, ağlarlar ya da öfkelenirler (Rohner, 1986).

1.2.5.4. Olumsuz Öz-Saygı

Öz-saygı; kişinin kendi değeri hakkında yaptığı genel duygusal değerlendirme olarak tanımlanabilir. Olumlu öz-saygı; kişinin kendisini beğendiği, onayladığı, kabul ettiği, kendisiyle rahat olduğu, kendisini değerli ve başkalarının saygısını hak eden biri olarak gördüğü, ender olarak kendisinden memnun kalmadığı anlamına gelir. Bunun tam tersi olarak olumsuz öz-saygı ise, kişinin kendisini beğenmediği veya onaylamadığı, kendi değerini düşük gördüğü, kendisini hiçbir değeri olmayan, suçlanmayı hak etmiş biri olarak algıladığı ve kendisini diğer kişilerden aşağı gördüğü anlamlarını içermektedir. Tüm bireyler bu iki nokta arasında yer alan öz-saygı uzantısı üzerinde belirli bir noktaya konulabilir(Rohner, 1986).

Reddedilmiş çocuklar mecazi anlamda şöyle derler: “Benim annem beni sevmiyor, dolayısıyla ben sevilmeye değer değilim. Ben iyi değilim!”. Anne-baba reddine verilen bu tepki, çocukların kendilerini yaşamlarındaki önemli kişilerin

onlara baktığı gibi algılama eğilimi ile ilişkilidir. Anne-babaları onları sevmiyorsa, bu çocuklar kendilerini sevilemeyecek ve dolayısıyla da, değersiz ve yetersiz kişiler olarak algılama eğiliminde olurlar (Rohner, 1986).

1.2.5.5. Olumsuz Öz-Yeterlik

Olumlu öz-yeterlik; kişinin kendisini sorunlarıyla yeterince başa çıkabilen, başarılı veya yapacağı işlerde başarılı olacağını düşünen, kendinden emin, kendine güvenen ve sosyal açıdan yeterli biri olarak görmesidir. Diğer yandan olumsuz öz-yeterlik ise; kişinin günlük yaşamın taleplerini karşılamada yetersiz kaldığını düşünmesi ve istediği şeyler için yeterince mücadele edemediğini hissetmesi gibi duygu ve düşüncelerle ilgilidir (Rohner, 1986).

Kişinin kendini değerlendirmesiyle ilgili iki ayrı boyut olan "öz-saygı" ve "öz-yeterlik", bazen iki ayrı faktör bazen de tek bir faktör olarak belirmektedir. Ebeveyn tarafından kabul veya red edilme ile farklı şekilde ilişkili olmalarından dolayı, bu iki kavramın kişilik kuramında ayrı ayrı ele alınmıştır. Kendilerini değersiz, iyi olmayan ve eleştirileri hak eden biri olarak gören çocuklar bu duygularını kişisel yetersizlik ve yeteneksizlikle ilgili inançlara genelleyebilirler. Ancak, bu çocuklar olumsuz öz-yeterlik duygularını yanlış bir şekilde diğer alanlara da genelleme eğilimindedirler. Kendilerini yetersiz ve beceremeyen biri olarak gördükçe, gerçekten de öyleymiş gibi davranmaya başlayabilirler. Bu durumda da, diğer insanlar onları daha olumsuz bir şekilde değerlendirir. Bu olumsuz değerlendirme, onların zaten zedelenmiş olan öz-saygı ve öz-yeterlik duygularına bir geribildirim olarak ulaşır (Rohner, 1986).

1.2.5.6. Olumsuz Dünya Görüşü

Bir insanın, gerçekliği psikolojik açıdan nasıl inşa edeceğini büyük ölçüde çocukluk yaşantıları (özellikle ebeveynleri tarafından kabul veya reddedilme yaşantıları) belirlemektedir (Eryavuz, 2006).

EKAR Kuramı'nda "dünya görüşü" kavramı; kişinin yaşamı, evreni ya da varoluşun özünü temelde olumlu veya olumsuz olarak değerlendirmesi ile ilgilidir. Bu genel değerlendirme çoğunlukla söze dökülmemiştir. Dünya görüşü olumlu olan biri, yaşamı temelde iyi, güvenli, dostça, mutlu, tehdit edici olmayan ya da başka biçimlerde olumlu görür. Olumsuz dünya görüşüne sahip olan bir kişi için ise; yaşam kötü, güvensiz, tehdit edici, düşmanca, belirsiz ve/veya tehlikelerle doludur (Rohner, 1986).

Ebeveynleri tarafından reddedilen birçok çocuk içinde yaşadığı dünyayı arkadaşça olmayan, düşmanca, güvenilmez ve hoş olmayan bir yer olarak değerlendirir. Reddedilmiş çocuklar hayattan pek fazla şey beklemeyerek, olumsuz bir dünya görüşü geliştirirler ve bu olumsuz görüş bir kez oluştuktan sonra yaşam boyu sürer (Rohner, 1986).

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın büyük bir bölümü kişinin kendisi, diğerleri ve geçmiş ile bugünü hakkındaki "genellemelerinden" oluşur. Kişilerin belirli bir alanla (örn. Kişinin başkaları hakkındaki inanç ve beklentileri) ilgili zihinsel tasarımları vardır. Zihinsel tasarımlar, kişinin yeni deneyimleri ve ilişkileri nasıl algılayacağı, anlamlandıracağı ve bu durumlara ne şekilde tepkiler vereceğini belirler. Ayrıca zihinsel tasarımlar, hangi deneyimlerin bellekte nasıl depolanıp hatırlanacağını da etkiler. Kişinin kendisi, yaşamındaki diğer önemli kişiler ve

etrafındaki dünya ile ilgili zihinsel tasarımları bir kez oluştuktan sonra, bu tasarımlar onları belirli durum veya insanları aramaya ya da onlardan uzak durmaya yönlendirir. Kişinin kendisi ve içinde yaşadığı dünya hakkındaki düşüncesi, nasıl bir hayat yaşayacağını biçimlendirir (Rohner, 1986).

Özellikle ebeveynleri tarafından reddedilen bireyler için, bu durum daha da geçerlidir. Örneğin, anne-babası tarafından reddedilmiş birçok insan ortada bir neden olmamasına rağmen düşmanlık algılamaya veya ters yönde pek çok kanıt olmasına rağmen kendi kişisel değerlerini düşük görmeye eğilimlidir. Reddedilmiş çocuklar, kendi çarpıtılmış tasarımlarına uyan deneyim ve ilişkiler ararlar. Aynı zamanda içine girdikleri durum, ilişki veya yaşantılarını çarpıtılmış tasarımlarına uyan bir biçimde algılar ve yorumlarlar. Kendi zihinsel tasarımlarına uymayan durumlardan uzak durur ya da bu durumları yeniden yorumlarlar. Ayrıca, reddedilmiş bireylerin zihinlerindeki imgelerde kişiler arası ilişkiler tahmin edilemez, güvenilmez hatta zedeleyicidir. Kişilerarası ilişkilerde duygusal güvensizliğe dair en ufak işaretlere karşı bile aşırı duyarlı ve hassastırlar. Reddedilen bireylerin yapmış olduğu zihinsel çarpıtmalar, yaşantılarındaki yeni ilişkileri de etkiler. Bu nedenlerden dolayı reddedilmiş çocuk ve yetişkinlerin duygusal olarak başkalarına güvenmeleri çok zordur (Rohner, 1986).

Eryavuz (2006), çocuklukta yaşanan ebeveyn kabul-reddi ile yetişkinlikte yaşanan eş kabul-reddi arasındaki ilişki incelemiş; yakın ilişkisinden memnun olmayanların ilişkisinden memnun olanlara göre, hem çocuklukta ebeveynleri tarafından hem de bugünkü yaşamlarında eşleri (veya sevgilileri) tarafından daha fazla red algıladıkları sonucuna ulaşmıştır. Çocuklukta ebeveynleri tarafından kabul

edilen kişiler, bugün eşleri tarafından daha çok kabul algılamaktadırlar. Varan (2005), EKAR Kuramı ve ölçeklerini kullanarak ebeveyn kabul-reddinin yetişkinlikteki yakın ilişkilere etkisini araştırmıştır. Araştırma sonuçları, her iki cinsiyette de çocuklukta algılanan ebeveyn kabul-reddinin bugün yakın ilişkide algılanan kabul-red ile anlamlı düzeyde ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca annenin kabul ya da reddinin, kişinin ilerideki yaşamındaki ilişkisini biçimlendirmede daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ebeveyn reddinin neden olabileceği sosyal, duygusal, davranışsal ve bilişsel zararlardan dolayı, reddedilmenin tüm dünyada ruh sağlığı ile ilişkili olduğu görülmüştür. Yapılan pek çok farklı çalışmada, anne-baba tarafından reddedilmenin depresyon ve depresif duygulanım, davranım veya davranış sorunları, alkol ve madde kötüye kullanımıyla ilişkili olabileceği belirtilmiştir. Ayrıca reddedilme; sınır kişilik bozukluğu ve diğer psikiyatrik sorunlar, suç işleme, psikofîzyolojik reaksiyonlar (yüksek tansiyon, astım gibi), okul başarısı ve zihinsel performans sorunları ve kişisel ilişkilerde sorunlar gibi daha birçok gelişimsel sorunla ilişkili bulunmuştur (Varan, 2003).

Çocuğun ebeveynleri tarafından kabul edilmesinin ise, birçok olumlu gelişimsel özellikle doğrudan veya dolaylı bir şekilde ilişkili olduğu belirtilmiştir. Örneğin, anne-baba tarafından kabul edilme çocukluk döneminde cömertlik, yardım severlik ve empati gibi sosyal davranışların gelişimi, ergenlikte yaşıtlarla olumlu ilişkiler kurabilme ve yetişkinlikte fiziksel ve duygusal açıdan sıkıntının az olduğu, mutlu ve doyurucu bir hayat yaşama gibi özelliklerle ilişkilidir. Ayrıca, ebeveyn kabulünün; depresyon, madde kullanımı, davranım bozuklukları ve suç işleme gibi

davranışların gelişmesine karşı etkili bir koruyucu tampon görevi gördüğü ifade edilmiştir (Khaleque ve Rohner, 2002).

Ebeveynleri tarafından kabul edilen her çocuk elbette bu kadar olumlu bir gelişim göstermeyebilir. Bazı çocuklarda, ebeveyn kabul-reddi ile ilişkisi olmayan nedenlerden dolayı, reddedilmiş çocukların sorunlarına benzer sorunlar görülebilir. Aynı şekilde, anne-babası tarafından reddedilmiş bazı çocuklar, reddedilme yaşamalarına rağmen, hem duygusal hem de davranışsal açıdan oldukça sağlıklı bir durumda olabilirler. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nda bu çocuklar "baş edenler" olarak adlandırılmaktadır (Rohner, 2005).

1.2.5.7. Düşmanlık ve Saldırganlık

Reddedilmiş çocukların ebeveynlerine karşı gösterme eğiliminde oldukları duygusal tepkiler, öfkelenme veya kızma olabilir. Bu çocuklar, öfkelerini açık bir şekilde gösterebilir veya içlerinde biriktirebilirler. Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın kişilik alt kuramına göre, ebeveynin reddi düşmanlık ve saldırganlık şeklindeyse, reddedilmiş çocuklar düşmanlık duyguları hissetmeye, saldırgan davranmaya veya pasif agresif bir tutum sergilemeye eğilimli olurlar. Ancak, bazen anne-balar çocuklarının öfkelerini açıkça ifade etmelerine izin vermezler ve bu durum çocuklarda öfke kontrolüne yönelik sorunları yaşanmasına neden olabilir. Bastırılmış ve aşırı kontrol edilmiş öfke, sıklıkla kişinin saldırganlıkla kaygılı bir şekilde uğraşmasına neden olur ve bu saldırganlık başka şekle bürünmüş veya sembolik biçimde kendini gösterebilir (Rohner, 1986).

Normal çocuklar ve yetişkinler de zaman zaman sinirlilik, öfke gibi düşmanlık veya saldırganlık eğilimi içerisine girebilirler. Hiçbir zaman öfkeli veya saldırgan olmayan çocuklar, aşırı saldırgan olan çocuklardan farklı; ama aynı derecede psikolojik olarak sorunlu olabilirler (Rohner, 1986).

Rohner ve Rohner (1981) yaptığı bir çalışmada, ölçeğin alt boyutlarının kendi aralarındaki ilişkilerine yönelik bulgular sunmuştur. Çalışma bulguları ebeveyn sıcaklığı ile ebeveyn ihmal ve düşmanlığı arasında negatif, ebeveyn ihmali ve düşmanlığı arasında ise pozitif yönlü bir ilişkiye işaret etmektedir.

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın yukarıda açıklanan kişilik alt alanı gibi diğer bir alt alanı olan sosyokültürel alan da kuramın evrenselliği ve sosyokültürel değişkenleri hakkında açıklamalarda bulunur.

1.2.6. EKAR Kuramı'nın Sosyokültürel Sistemler Modeli

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'nın sosyokültürel alanı, ebeveyn reddinin evrensel nedenlerine odaklanmakta ve reddetmeyle ilgili sosyokültürel değişkenleri belirleyip açıklamaya çalışmaktadır.

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı'na göre, çocukların reddedildiği toplumlarda doğaüstü dünya ile ilgili kültürel inançları genellikle olumsuzdur (doğaüstü güçler kötü niyetli, düşmanca, güvenilmez, belirsiz). Diğer yandan, çocukların kabul edilerek, sevgiyle yetiştirildikleri toplumlarda ise doğaüstü dünyanın genellikle iyi (sıcak, destekleyici, cömert, koruyucu) olduğu inancı hâkimdir. Kuramın bu yordaması, kültürlerarası çalışma bulguları ile de desteklenmiştir. Toplumlar arasındaki bu kültürel farklılıklar, kabul edilmiş ve reddedilmiş kişilerin zihinsel

tasarımlarındaki bireysel farklılıkların bir toplamı olarak ortaya çıkmaktadır. (Rohner, 1986; 1999).

Birçok toplumda ebeveynler çocuklarına sıcaklık ve sevgiyle yaklaşırken, neden dünya üzerinde toplumların yaklaşık % 25'i çocuklarına karşı ılımlıdan ağıra uzanan bir reddetme sergilemektedir? Toplumlar arasındaki bu farklılaşma ile aynı toplum içerisindeki ebeveynliğe yönelik bireysel farklıkların nedeni nedir? Bu soruların kolay ve net cevapları yoktur; ancak, bazı değişkenlerin ebeveyn reddindeki toplumlar arası veya toplum içi farklılaşmalarla tutarlı şekilde ilişkilidir. Örneğin; duygusal ilişkilerin ve sosyal desteğin bozulması sonucu ortaya çıkan şartlar ebeveyn reddinde önemli bir etkendir. Dolayısıyla dünyanın her yerinde, maddi açıdan sıkıntıda olan, sosyal ve duygusal destekten yoksun, tek ebeveynlerin (genellikle anne), çocuklarına sevgi ve şefkat gösterme eğilimi daha azdır. Ancak, sadece maddi zorlukların daha fazla reddetme ile ilişkili olduğunu söylemek doğru değildir. Maddi sıkıntılar ancak diğer olumsuz şartlarla bir araya geldiğinde çocuklar için daha fazla risk oluşturmaktadır (Rohner, 1999).

Rohner'in EKAR Kuramı'nın önemli bir özelliği de "evrensel" oluşudur. Rohner, kuramındaki kavramsal ve metodolojik bakış açısını "evrensel yaklaşım" olarak tanıtmış ve kuramı çok farklı kültürlerde yaptığı çalışmalarla desteklemiştir. Çalışmalarında farklı örneklemler ve ölçme biçimleri (gözlem, görüşme, anket gibi) kullanarak, metodolojik açıdan güçlü bir kuram oluşturmayı hedeflemiştir. Davranışsal gözlem gibi ikincil verileri de birçok gözlemci puanlamış ve kodlayıcılar arası uyum ölçülmüştür Ayrıca, ölçek maddelerinin geçerlik ve güvenirliği için gerekli çalışmaları yapmıştır. (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2012).

1.2.7. EKAR Kuramı'nın Başetme Kuramı

EKAR Kuramı'nda, ebeveyn reddinin sıklığı, şiddeti ve süresine bağlı olarak bireyin ruh sağlığının olumsuz etkilendiği belirtilmiştir. Yapılan kültürlerarası çalışma sonuçlarına göre de çocuk ve yetişkinlerin yaklaşık %80'ninin kuramın kişilikle ilgili görüşleri doğrultusunda tepki verdikleri belirlenmiştir. Ebeveynleri tarafından reddedilmelerine rağmen ruhsal sağlıkları yine de zarar görmemiş olanlar "sorunlu" kişilerdir. Bireyler, ebeveyn reddiyle hiçbir ilişkisi olmayan pek çok nedenden dolayı psikolojik rahatsızlık yaşayabileceği için, kuramın araştırmacıları bu kişileri yeterince çalışmamışlardır (Eryavuz, 2006).

Çok yüksek derecede reddedilen ve psikolojik olarak çok hasar görmüş kişiler dışında, birçok reddedilmiş kişinin maruz kaldığı reddedilmenin duygusal, bilişsel ve davranışsal etkilerini hafifletecek yeterince olumlu deneyimleri olur. Böylece çocuklukta ebeveynleri tarafından reddedilen bireyler, olumlu bazı süreç ve sonuçlarla (başarılı bir psikoterapi, olumlu iş yaşantıları, doyum verici bir evlilik gibi) reddedilmenin doğrudan etkisi altında oldukları zamanlara göre duygusal ve psikolojik olarak daha uyumlu olabilirler (Eryavuz, 2006).

Buraya kadar EKAR'ın temelini oluşturan "Ebeveynliğin sıcaklık boyutu" ve "Ebeveynliğin kontrol boyutu" ayrıntılı olarak ele alınmış, kuram fenomolojik bakış açısına göre değerlendirilmiş ve kuramın alt boyutları olan "kişilik", "baş etme" ve "sosyokültürel" alanlar incelenmiştir.

EKAR'ın kuramsal temelleri ile birlikte ülkemizde ve yurt dışında EKAR ile ilgili yapılan bu çalışmalar göz önüne alındığında, ebeveyn kabul-red algısının çocuğun duygu, düşünce ve davranışları ile sosyal ilişkilerini de etkileyebildiği

sonucu çıkarılabilir. Bu doğrultuda, çocuğun anne kabul-red algısı ile otomatik düşünceleri arasında bir ilişki olabileceği düşünülebilir. Annesi tarafından reddedildiğini algılayan çocukların, daha olumsuz bir dünya görüşü geliştirerek; kendini, dünyayı ve diğerlerini daha olumsuz algılayabileceği ve olumsuz otomatik düşünceler geliştirebileceği söylenebilir. Diğer kişilerin olumsuz olarak algılanması ve red algısı ile beraber kişiler arası ilişkilere daha güvensiz yaklaşılması doğrultusunda da sosyal ilişkilerin olumsuz etkilenmesi ve bu durumun sosyal kaygının gelişiminde rol oynaması beklenebilir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, kuramsal çerçeve temelinde sosyal kaygının gelişiminde EKAR'ın otomatik düşüncelerin aracı rolüyle etkisini değerlendirmeye yönelik bilişsel üçlü ve otomatik düşüncelere yönelik kuramsal bilgi aktarılmıştır.

1.3. OTOMATİK DÜŞÜNCELER ve BİLİŞSEL ÜÇLÜ

Duyum ve algılardan gelen veriler üzerinde, plan ve stratejiler uygulanarak elde edilen problem çözme, dil ve düşünce gibi karmaşık süreçler "biliş" olarak tanımlanabilir. Bilişleri ele alan ve psikolojinin kuramlarından biri olan bilişsel kuram da kişinin kendisine, çevresine ve geleceğe yönelik algısı, kendisini nasıl gördüğü ve kendisine nasıl davrandığı ile ilgilenir. Kişinin olayları algılama, tanıma ve yorumlamasına bağlı olarak duygusal tepkileri şekillenir. Beck'in bilişsel kuramındaki 4 temel öge; bilişsel üçlü (kişinin kendisini, çevresini, geleceğini aşırı bir biçimde olumsuz görmesi ve değerlendirmesi), olumsuz düşüncelerin otomatik olarak ortaya çıkması, bilgi işleme ve algıda sistematik hataların olması ve temel işlevsel olmayan sayıltıların ortaya çıkmasıdır. Otomatik düşünceler, ortama ve duruma özgün olup; zihin akışı içinde yer alan ve daha çok duygusal sıkıntı anlarına

eşlik eden bilişler olarak tanımlanabilir. Otomatik düşünceler kendiliğinden ortaya çıktığı ve yönlendirilmediği için sıklıkla fark edilmez. Kişi belirli bir durum içine girdiğinde otomatik düşünceler, hızla ortaya çıktığı ve doğru kabul edildiği için yoğun duygusal tepkilere yol açar. Özellikle tekrarlayıcı, güçlü otomatik düşünceler oldukça bireysel ve özneldir. Genelde kısa cümlelerle ifade edilir, birey çoğu zaman farkında değildir ancak az miktarda sorgulama ile otomatik düşünceler hemen farkına varılır. Otomatik düşünceler içerik ve anlamlarına göre belirli duygularla iç içe olabilir. Bireyler genellikle otomatik düşünceyi değil, ona eşlik eden duyguyu fark ederler. Bilişsel süreçler insanın dış dünyayı, çevresinde olup biten olayları, kendi yaşamını ve ilişkilerini anlamasına yardımcı olur. Bu yanıyla bilişsel yapı, kişinin dış dünyayı gözlemleme ve değerlendirmekte kullandığı öznel bir süzgece benzetilebilir (Türkçapar, 2009).

Otomatik düşünceler formüle edilmiş ve kendiliğinden oluşan somut düşünceler olarak da tanımlanabilir. Problem çözme ya da amaca yönelik düşünmede olduğu gibi belli mantıksal bir sıralama izlemezler ve nesnel gerçeklik ile uyuşmasa bile etkinliğini sürdürürler (Haaga, Dyck ve Ernst, 1991). Otomatik düşünceler genellikle çok seri, örtük, sözcükler ve imajlar şeklindedir. Daha belirgin düşünceler ile bir akış içindedir ve herhangi bir durum karşısında kendiliğinden ortaya çıkabilir. Bu durumda kişi bilinçli bir çaba içinde değildir. Kişinin duygusu ile otomatik düşünce arasında mantıksal bir bağlantı vardır. Kişiler bu düşünceleri sorgulamadan doğru olarak kabul ederler (Beck, 2001). Otomatik düşünceler olumlu ya da olumsuz biçimde bütün insanlarda bulunmakta ve davranışlar üzerinde etkili olmaktadır.

Genellikle bireyin kendini değerlendirmesi, olayları yorumlaması ve sosyal çevreden aldığı uyarıcılarla oluşmaktadır (Beck, Freeman ve Davis, 2004).

Bireyler, otomatik düşünceleri mantıksız olsa bile akla gelmesine engel olamazlar ve otomatik düşüncelere inanma yönünde bir eğilim sergilerler. Otomatik düşünceler olumsuz duygularla ortaya çıkabildiği gibi, olumsuz duyguların oluşmasında da rol oynayabilir (Gökçakan ve Gökçakan, 2005).

Bilişsel kurama göre; depresyon ve kaygı gibi bazı psikopatolojiler, biliş ve otomatik düşüncelerimiz ile ilişkilidir (Türkçapar, 2009). Bilişsel yaklaşımın temel varsayımlarından birisi çarpıtılmış, abartılmış, işlevsel olmayan otomatik düşüncelerin psikolojik sorunların gelişiminde temel bir role sahip olduğudur (Freeman, Pretzer, Fleming ve Simon, 1990). Bilişsel psikoloji alanında yapılan çalışmalar, bilişsel yapının yaşla birlikte değişmezlik kazandığına ve bilişlerdeki en önemli değişikliklerin 12 yaşından önce gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu doğrultuda, olumsuz biliş ve otomatik düşüncelere neden olan faktörlerin incelenip değerlendirilmesi için de çocukluk dönemindeki bilişlerin araştırılması önemlidir (Garber ve Flynn, 2001).

Erken çocukluk döneminde yaşanan olaylar, bazı temel düşünce ve inançların oluşmasında etkilidir. Çocukluk döneminde oluşan bu şemalar bireyin kendine ve dünyaya bakışı ile davranışlarını şekillendirir. Ayrıca bu şemalar, bir yaşam olayında güçlü bir biçimde belirginleşerek olumsuz otomatik düşünceleri ortaya çıkarır. Olumsuz otomatik düşünceler, durumla ilgili verilerin işlenmesi sırasında oluşan bilişsel hatalar ve çarpıtmalar sonucunda oluşur (Schniering ve Rapee, 2002).

Bilişsel yapıda yer alan işlevsel olmayan inançlar, bireyin düşüncesini biçimlendirerek bilişsel hatalara yol açar. Bilişsel hatalar ile bilginin hatalı işlenmesi, duruma uygun olmayan ve duygusal sıkıntıya neden olan otomatik düşünceleri oluşturur (Türkçapar, 2009). Otomatik düşünceler de bireyin duygularının alt yapısını şekillendirir. Bu duygular bireylerde çeşitli rahatsızlıkların yaşanmasına neden olarak duygudurum ve kaygı bozukluğuna sebep olur (Schniering ve Rapee, 2004). Çocuk ve ergenlerle yapılan bir çalışmada, çocukluktaki olumsuz bilişsel üçlünün bir yıl sonraki depresif belirtilerin bir göstergesinden çok sonucu olduğunu belirtilmiştir. Ergenlerdeki geleceğe olumsuz bakış açısının bir yıl sonraki depresyonu yordadığı bulunmuştur. Bu doğrultuda da gençlerdeki bilişsel yapının, depresif semptomların başlangıcı için bir risk faktörü olduğu açıklanmıştır (Timbremont ve Braet, 2006).

Son yıllarda yapılan çalışmalar da, bilişler ile kaygı bozuklukları arasında anlamalı bir ilişki olduğunu göstermektedir (Weems, Berman, Silverman ve Saavedra, 2001; Alfano, Beidel ve Turner, 2002). Zwemer ve Deffenbacher (1984) yaptıkları çalışmada, akılcı olamayan inançlar ile kaygı arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmışlardır. Olumsuz otomatik düşüncelerin kaygıya ve şiddet davranışlarına yol açtığı da belirtilmiştir (Calvete ve Connor-Smith, 2005). Muris, Mayer, Adel, Roos ve Wamelen (2009), kaygı bozukluğu olan 9 ile 12 yaşları arasındaki çocuklar ile yaptığı çalışmada, bilişsel davranışçı terapiyi içeren kaygı kontrolü ile olumsuz otomatik düşünceler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, bilişsel davranışçı terapinin kaygı belirtilerini azalttığını ve bu doğrultuda otomatik düşüncelerin de azaldığına işaret etmektedir.

Otomatik düşünceler ile öğrenilmiş güçlülük arasında anlamlı ilişkiler olduğunu belirten çalışmalar da bulunmaktadır. Zausniewski, Chung, Chang ve Krafcik (2002), olumsuz düşünce yapısına sahip çocukları, olumlu düşünce yapısına sahip çocuklarla karşılaştırdıklarında, olumlu düşünce yapısına sahip çocukların daha düşük düzeyde öğrenilmiş güçlülüğü olduğunu bulmuşlardır. Benzer şekilde Güloğlu ve Aydın'ın (2007) ilköğretim 5. sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmada da, yüksek öğrenilmiş güçlülük düzeyine sahip çocukların kendilerine, geleceğe ve dünyaya ilişkin bakış açılarının düşük öğrenilmiş güçlülük düzeyine sahip çocuklara göre daha olumlu olduğu bulunmuştur. Cinsiyet açısından ise anlamlı bir fark görülmemiştir.

Aile ilişkileri ve çocuğun bilişleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise, çocukluk çağındaki deneyimler öğrenme yolu ile bazı temel düşünce ve inanç sistemlerini (şemaları) oluşturduğu söylenebilir. Yaşam olayları, şemaların aktif hale gelmesine ve olumsuz otomatik düşüncelerin ortaya çıkmasına neden olarak; öfke, kaygı, suçluluk, üzüntü gibi hoş olmayan duyguların oluşmasına yol açar (Demiralp ve Oflaz, 2007). Ebeveynleri şiddet eğilimli ve duygusal olarak mesafeli olan, ihtiyaçlarına reddedici davranılan ya da tutarlı ve devamlı bir şekilde duygusal ihtiyaçları karşılanmayan bireylerin terk edilme, kötüye kullanılma, duygusal yoksunluk, sosyal içe çekilme, kendini kusurlu ve eksik görme gibi bir takım şemalar geliştirdiği ifade edilmiştir (Young, Klosko ve Weishaar, 2009). Alanyazında otoriter anne-baba tutumları ile akılcı olmayan düşünceler sahip olma arasında anlamlı ilişkiler olduğuna işaret eden araştırma bulgularına da rastlanmaktadır (Dinç-Yurttal, 1999). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin, ailesinin yanında kalan ergenlere göre

olumsuz otomatik düşüncelerinin daha yoğun (Tanrıkulu, 2002; Karahan, Sardoğan, Özkamalı ve Menteş, 2006) ve sosyal yetkinlik beklentilerinin ise daha düşük olduğunu (Karahan ve ark., 2010) belirten araştırma bulguları da; ailenin çocuğun bilişleri üzerindeki etkisini desteklemektedir.

Beck'in bilişsel modelindeki olumsuz düşünceler, öncelikle depresyonu anlamak ve tedavi etmek için kullanılmış olsa da, günümüzde birçok ruhsal bozukluğun bilişsel formülasyonunda da kullanılmaktadır. Sadece depresyonda değil, diğer psikiyatrik bozukluklarda da sistematik bilgi işleme hataları olduğu belirtilmiştir (Beck, 2001). Silverman ve DiGiuseppe'nin (2001), 9-13 yaşındaki çocuklarla yaptığı çalışmada ise, olumsuz otomatik düşüncelerin içe yönelmiş duygusal ve davranışsal problemlerle daha fazla ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yavuzer ve Karataş'ın (2013) çalışmasında, ergenlerin otomatik düşünceleri ile fiziksel saldırganlığı arasındaki ilişkide, öfkenin aracı etkisinin olduğu belirtilmiştir.

Bilişsel kuramın 4 temel ögesinden bir diğeri olan "bilişsel üçlü" de, bireyin otomatik düşüncelerinin yoğunlaştığı alandır ve kişinin kendisine, çevresine ve geleceğine yönelik inançları ile ilgilidir. Beck, bilişsel kuramındaki sistematik hataları seçici algılama, abartma (aşırı büyütme), küçümseme (aşırı küçültme), aşırı genelleme, bireyselleştirme, ya hep ya hiç tarzı düşünme, felaketleştirme ve keyfi çıkarsama şeklinde tanımlamıştır (Türkçapar, 2009). Cannon ve Weems (2010); kaygı bozukluğu olan çocuklar ve ergenlerdeki bilişsel yanlılığı incelemişlerdir. Kaygı bozukluğu tanısı olan klinik grup ve normal kontrol grubunu karşılaştırarak, klinik grubun daha fazla olumsuz yorumlama ve daha az olumlu yargılama yanlılığına sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Bilişsel üçlünün oluşmasındaki ilk basamak, bireyin kendini olumsuz olarak değerlendirmesidir. Birey, kendini yetersiz ve beceriksiz biri olarak görür. İstenmeyen yaşantılarını, psikolojik ve fiziksel bozukluklarına bağlar. Bu bozukluklardan dolayı, kendinin değersiz ve istenmeyen bir birey olarak algılar. Bilişsel üçlünün oluşmasının ikinci basamağında, birey yaşantılarını olumsuz olarak değerlendirirken, üçüncü basamağında ise geleceğe yönelik olumsuz beklentiler oluşturur (Beck, 2001). Bireyin kendisine, geleceğe ve dünyaya yönelik olumsuz algısı yani bilişsel üçlü ile şekillenen olumsuz otomatik düşüncelerin, kaygının oluşmasına neden olan en önemli faktörlerden biri olduğu belirtilmiştir (O'Connor, Berry, Weiss ve Gilbert, 2002).

Kaygılı ya da stresli bireylerin çoğu, düşünürken iki tür hata yapma eğilimindedirler. Birincisi, kötü olayların meydana gelme olasılığını abartma; diğeri ise, korkulan olayların sonuçlarının dayanılmaz ya da korkunç olacağını varsaymadır. Olasılığı abartma durumunda, kişi doğru olmadığını bilmesine rağmen, kötü şeylerin başına gelme olasılığının çok yüksek olduğuna inanır (Rapee, Spence, Cobham ve Wignall, 2000). Suadiye ve Aydın'ın (2009) ergenlerdeki kaygı ile olumsuz bilişsel hatalar arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, klinik örneklem ve kontrol grubu arasında felaketleştirme ve aşırı genelleme bilişsel hataları açısından anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur.

Mantıkdışı inançlar (fonksiyonel olmayan tutumlar), yetişkinlerde olduğu gibi çocuk ve ergenlerde de kaygıya yol açabilmektedir. Karşılaştığı olayları felaketleştirme ya da abartma eğiliminde olan ergenlerin, endişe duyulan bir durumun (sınıf önünde konuşma gibi) korkunç olacağı ve felaketle sonuçlanacağı

yönündeki mantıkdışı inançları, genellikle kaygıya eşlik etmektedir. Sosyal reddedilme ve akademik başarısızlığın korkunç olduğuna ilişkin inançlar nedeniyle, çocuk ve ergenlerde kişilerarası ilişki kaygısı, sınav kaygısı ve topluluk önünde konuşma kaygısı görülebilir (Çivitçi, 2006). Bilişsel üçlünün sınav kaygısı ile ilişkili olup, kendine yönelik olumsuz bakış açısının sınav kaygısı için anlamlı bir yordayıcı olduğu belirtilmiştir (Wong, 2008). Alanyazında lise öğrencilerinin okul başarısı ve otomatik düşünceler arasında anlamlı bir fark olduğunu gösteren araştırma bulguları da mevcuttur (Bozkurt, 1998). LaGrange ve arkadaşları (2008) Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri ile boylamsal bir çalışma yaparak, depresif bilişlerin gelişimsel olarak değişmesini incelemişlerdir. Araştırma sonuçları, depresif belirtiler üzerinde ölçeğin faktör yapısının orta çocukluk boyunca değiştiğine ve daha sonra erken ergenlikte sabit kaldığına, bilişsel üçlünün depresyon ile anlamlı bir ilişkisi olduğuna; ancak bilişsel üçlünün bir yıl sonraki depresif belirtileri yordamadığına işaret etmektedir.

Ebeveyn Kabul-Red Kuramı ile bilişsel üçlü (olumsuz dünya görüşü) arasında bir bağlantı kurulduğunda; Rohner (2004), birçok toplumda reddedilmiş çocukların kendilerini saldırgan, bağımlı, özgüveni ve yeterliliği düşük olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Aynı zamanda, bu çocukların kaygılı olduğu ve diğer insanların güvenilmez ve tehlikeli olduğuna dair olumsuz bir dünya görüşüne sahip oldukları gözlenmiştir. Reddedilmiş kişiler, kendilerini ebeveynlerinin onları gördüğü gibi yani sevilemez hatta sevilmeye değmez olarak görürler. Ebeveynleri tarafından kabul edilen çocuklar ise; kendine güvenen, kendi değerini her zaman

ispatlayan, kendini koruma ihtiyacı duymayan ve duygularında kendini özgür hisseden bireylerdir.

Alan yazındaki kuramsal bilgiler ve ilgili çalışmalar değerlendirildiğinde, anneleri tarafından red algılayan çocukların daha olumsuz bir dünya görüşü geliştirip, olumsuz bilişlere sahip oldukları ve bunun da çocuğun hem duygu durumunu hem de sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyerek sosyal kaygının gelişiminde rol oynayabileceği söylenebilir. Bu doğrultuda bundan sonraki bölümde, araştırmanın amacı ve hipotezleri aktarılacaktır.

1.4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Psikoloji kuramları okul çağı olarak nitelendirilen 6-12 yaşları, çocukların sosyalleşmeye başladığı, benmerkezcilikten çıktığı bir dönem olarak tanımlar. Bu dönemde çocuğun yakın çevresinden sosyal destek görememesinin güvensizlik duygusuna neden olabileceğini söyler. Bu dönemde aile içindeki çatışmalar ya da öğretmenin duyarsız ve anlayışsız davranışları, çocukların bir takım psikopatolojiler geliştirmelerine sebep olabilir (Uluğ, 2007). Bu doğrultuda, okul çağında çocukların ailesi ve çevre ile olan ilişkilerinin oldukça belirleyici olduğu söylenebilir.

Çocuğun çevresindekilerle kurduğu ilişkilerin temelinde ve davranışlarının kökeninde de anne-çocuk ilişkisinin izlerini bulmak mümkündür. Annenin çocuğa gösterdiği ilgi ve şefkat, çocuğa karşı tutumu, çocuk yetiştirme ideali ve disiplin anlayışı, çocukla olan ilişkisini etkilediği gibi, çocuğun gelişimini ve kişiliğini de etkiler (Demirtaş, 2001). Anne tarafından kabul edilme ya da reddedilme çocuğun sosyal ve duygusal yaşantısı üzerinde etkilidir. Önceki başlıklar altında aktarılan

kuramsal bilgiler ışığında, anne kabul ve reddinin çocuğun hem duygu, düşünce ve davranışlarını hem de sosyal ilişkilerini etkilediği bilinmektedir. Bu doğrultuda algılana anne kabul-reddinin sosyal ilişkileri de etkilediği göz önüne alınarak, sosyal kaygının gelişiminde rol oynayabileceği varsayılmaktadır. Alan yazın incelendiğinde, EKAR ile ilgili çalışmaların sayısının hızla artmasına karşılık, farklı örneklem gruplarında ve ölçeğin alt boyutlarının çeşitli değişkenler ile olan ilişkisinin incelenmesine yönelik çalışmaların daha sınırlı olduğu görülmektedir. EKAR'a ilişkin bu sınırlılıklar göz önüne alındığında, bu çalışmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın temel amacı, çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde anne kabul-red algısının alt ölçekleri ve kontrol alt ölçeğinin etkisinin otomatik düşünceler aracı rolüyle incelenmesidir. Algılanan ebeveyn kabul-reddinin sosyal kaygıyı etkilediğini vurgulayan çalışmalar mevcuttur (Bögels ve ark., 2001; Lieb ve ark., 2000). Bu nedenle, çocukların algıladığı anne kabul-reddinin alt boyutlarının sosyal kaygıyı yordaması beklenmektedir.

Benzer şekilde, ilgili alan yazında kaygı ile otomatik düşünceler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara da rastlanmaktadır (Calvete ve Connor-Smith, 2005; Muris ve ark., 2009; Zwemer ve Deffenbacher, 1984). Yurt dışında yapılan bazı çalışmalar, bilişsel yapıdaki en kritik değişiklerin çocukluk döneminde (12 yaşından önce) olduğu ve yaşla birlikte değişmez hale geldiğine işaret etmektedir (Garber ve Flynn, 2001; Nolen-Hoeksema, Girgus ve Seligman, 1992). Bu doğrultuda düşünüldüğünde de, çocukluk dönemindeki olumsuz bilişlerin etkilerini inceleyen çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmüştür. Bu çalışmalar dikkate

alındığında, otomatik düşüncelerin sosyal kaygıyı etkilemesi beklenebilir. Bu bilgiler doğrultusunda, hem anne kabul-red algısı ve kontrolle hem de sosyal kaygı ile ilişkili olduğu düşünülen otomatik düşüncelerin, anne kabul-red algısı, kontrol ve sosyal kaygı arasındaki aracı etkisinin incelenmesi çalışmanın bir diğer amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan denencelere bir sonraki bölümde yer verilecektir.

1.5 ARAŞTIRMANIN DENENCELERİ

1. Model testi sırasında, ebeveyn kabul-red algısının alt boyutlarının sosyal kaygıyı yordaması beklenirken, bu ilişkiye bilişsel üçlünün alt boyutlarının aracı etkisi olacağı düşünülmektedir.

- Ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık alt boyutunun kendine, dünyaya ve geleceğe olumlu bakış açısı alt boyutu aracı etkisiyle sosyal kaygıyı yordaması beklenmektedir.

- Ebeveyn kabul-reddinin ihmal, düşmanlık ve ayrışmamış red alt boyutları ve kontrol ölçeğinin kendine, dünyaya ve geleceğe olumsuz bakış açısı alt boyutunun aracı etkisiyle sosyal kaygıyı yordaması beklenmektedir.

2. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde çalışmanın katılımcılarının demografik özellikleri, veri toplama süreci ve veri toplama araçları hakkında bilgi verilmiştir.

2.1 KATILIMCILAR

Araştırmanın örneklemini Ankara'nın çeşitli ilköğretim okullarına (özel ve devlet okulu) devam eden toplam 441 (221 kız, 220 erkek) 5. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. "Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri"nin geçerlilik güvenirlik çalışmasının 5. ve 6. sınıf öğrencileriyle yapılmış olması nedeniyle, çalışma 5. Sınıf öğrencileriyle yürütülmüştür. Katılımcılara ebeveyn kabul-red ölçeğinin anne formu uygulanacağı için annelerinin sağ olup olmadığı sorularak, annesi sağ olamayan ve annesinden ayrı yaşayan katılımcıların formu örneklem grubuna dahil edilmemiştir. Anne ve babası ayrı olan katılımcıların da çalışmanın amacı doğrultusunda anne ile birlikte yaşayanları örneklem grubuna dahil edilmiştir. Katılımcılara ilişkin demografik bilgilere Çizelge 1'de yer verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Çocukların Demografik Özellikleri

5. Sınıf öğrencileri	**Anne-baba birlikte**	**Anne-baba boşanmış**	**Devlet Okulu**	**Özel Okul**
Kız	211	10	203	18
Erkek	194	26	201	19
Toplam	405	36	404	37

2.2 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın amaçları doğrultusunda kullanılan veri toplama araçları ve bu ölçeklere ait psikometrik özellikler sunulmuştur.

2.2.1 Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda katılımcıların yaşı, cinsiyeti, okulu, annesinin hayatta olup olmadığı, anne ve babasının medeni durumu ve kendisinin kiminle birlikte yaşadığına yönelik soruları yanıtlamaları istenmiştir.

2.2.2. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol (Çocuk/Ergen EKRÖ/K)

Ebeveyn Kabul-Red Ölçeğinin (EKRÖ) asıl formu (Parental Acceptance Rejection Quastionnaire, PARQ), Rohner, Saavedra ve Gramım (1978) tarafından geliştirilmiştir.

Rohner ölçeğe algılanan "ebeveyn kontrolü"nü de ikinci bir boyut olarak eklemiştir. On üç maddeden oluşan Kontrol alt ölçeğinin eklenmesiyle birlikte Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ), "Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol Ölçeği" (EKRÖ/K) olarak adlandırılmıştır. Kontrol alt ölçeğinin güvenirlik ve geçerlik çalışmaları Rohner ve Brothers (1999) tarafından yapılmıştır. EKRÖ/K, 60 maddeden oluşan ölçek 4 alt testi ve kontrolü ölçen 13 maddelik alt ölçeği ile 73 maddelik son halini almıştır.

1. Sıcaklık/Şefkat (20 Madde)
2. Düşmanlık/Saldırganlık (15 Madde)
3. İhmal/ Kayıtsızlık (15 Madde)

4. Ayrıştırılmamış (10 Madde)

* Kontrol Alt Ölçeği (13 Madde)

EKRÖ'de bu dört alt ölçeğe ait puanların toplanması ile elde edilen "EKRÖ toplam puanı", bireyin anne veya babası ile ilişkisinde ne kadar kabul-red algıladığının genel bir ölçümünü vermektedir. EKRÖ/K 4'lü Likert tipi bir ölçektir ve uygulama sırasında çocuktan her madde için "hemen hemen her zaman doğru", "bazen doğru", "nadiren doğru" ve "hiçbir zaman doğru değil" seçeneklerinden birini işaretlemesi istenir. Puanlamada; "hemen hemen her zaman doğru" yanıtına 4 puan, "nadiren doğru" yanıtına 3 puan, "bazen doğru" yanıtına 2 puan ve "hiçbir zaman doğru değil" yanıtına 1 puan verilir. EKRÖ için toplam puan hesaplanırken Kontrol alt ölçeği puanı dahil edilmez. "Sıcaklık/Şefkat" alt ölçeğinin tüm maddeleri ters puanlanarak "Saldırganlık/Düşmanlık", "İhmal/Kayıtsızlık" ve "Ayrışmamış Red" alt ölçeklerinden alınan puanlara eklenir. Ölçeğin sıcaklık alt boyutunun tüm maddeleri (1, 6, 10, 15, 19, 24, 28, 33, 37, 42, 46, 51, 55, 60, 63, 67, 68, 70, 71, 73) ve ihmal alt boyutunun bazı maddeleri (8, 17, 26, 35 44, 53, 62) ters kodlanır. EKRÖ'den alınan yüksek puan yüksek düzeyde reddetmenin algılandığını gösterir.

Çocuğun ebeveyninin kontrolüne yönelik algılarını ölçme amacıyla geliştirilmiş Kontrol alt ölçeği EKRÖ'den tamamen ayrı değerlendirilmektedir. Bu alt ölçekten alınabilecek puanlar 13 ile 52 puan arasında değişmektedir. 13-26 arası puanlar "düşük kontrol", 27-39 arası puanlar "ılımlı kontrol", 40-45 arası puanlar "sıkı kontrol" ve 46- 52 arası puanlar ise "katı kontrol" olarak değerlendirilmektedir.

EKRÖ, 26'dan fazla dile çevrilmiş ve yaklaşık 60 ülke ve etnik gruptan katılımcılarla yapılan 230'dan fazla araştırmada kullanılmıştır. Afrika, Asya,

Karayipler ve A.B.D.'deki ana etnik gruplardan gelen 7152 katılımcının yer aldığı bir meta-analizde Cronbach Alfa katsayısı .89 olarak saptanmıştır. Test-tekrar-test güvenirliği ise .62 olarak bulunmuştur. Yapılan kültürlerarası çalışmaların analizleri testin güvenilir ve geçerli olduğunu göstermiştir. (Khaleque ve Rohner, 2002).

EKRÖ'nün Çocuk EKRÖ ve Yetişkin EKRÖ olmak üzere iki ayrı formu vardır. Çocuk EKRÖ, 9-17 yaşlar arasındaki çocukların anne-babalarıyla ilişkilerinde algıladıkları kabul-reddi, Yetişkin EKRÖ ise 17 yaş üstündeki bireylerin çocukluklarında algılamış oldukları ebeveyn kabul-reddini değerlendirmektedir.

Khaleque ve Rohner (2002) tarafından yapılan meta-analiz çalışmasında EKRÖ'nün çocuk formunda ebeveyn reddine ait iç tutarlık .89'dur. Rohner ve Khaleque (2003) tarafından yapılan çalışma ile de Kontrol Ölçeğine ait iç tutarlık ise .71 olarak bulunmuştur.

Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği (EKRÖ) Türkçe 'ye ilk olarak Erdem (1990) tarafından uyarlanmıştır. Bu çalışmada alt ölçeklere ait iç tutarlık değerleri .78 ile .90 arasında değişirken ölçeğin tamamına ait iç tutarlık .95 olarak bulunmuştur.

Çocuk/Ergen EKRÖ/K'nin ülkemizdeki güvenirlik ve geçerlik çalışması Varan (2003) tarafından yapılmıştır. Yaşları 9 ile 18 arasında değişen 1657 denekle yapılan çalışmada Çocuk/Ergen EKRÖ'nün hem Anne hem de Baba formlarına ait alt ölçeklerin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayıları .82 ile .96 arasında değişmiştir. Her iki form içinde toplam iç tutarlık katsayısı .96 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliğini irdeleyen faktör analizi sonuçları da, Çocuk/Ergen EKRÖ'nün Anne ve Baba formlarının ülkemizdeki geçerliğini desteklemiştir.

2.2.3. Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri (Ç-BÜE)

Kaslow, Stark, Printz, Livingston ve Ling Tsai (1992) tarafından geliştirilen Ç-BÜE, çocuklardaki bilişsel hata eğilimini yansıtan otomatik düşünceleri ölçmek amacıyla kullanılmaktadır. Ölçeğin orijinali çocukların kendisine, geleceğine ve dünyaya ilişkin düşüncelerini tanımlayan üç alt boyuttan oluşmaktadır. Her boyutta 12 madde bulunmaktadır ve ölçek toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Her madde için çocuklara (evet, belki, hayır) olmak üzere üç seçenek verilmektedir.

Ölçeğin Türkçeye uyarlama çalışması Güloğlu (2006) tarafından, 403 beşinci ve altıncı sınıf öğrencisi ile yapılmıştır. Ç-BÜE'nin Türkçeye uyarlama çalışmaları çocukların otomatik düşünce biçimlerini daha iyi belirlemek amacıyla, ölçek maddelerini cevaplama biçimi değiştirilerek çocuklardan kendilerine, geleceklerine ve dünyaya ilişkin düşüncelerini 4'lü dereceleme ölçeği üzerinde göstermeleri istenmiştir (0 = her zaman doğru, 3 = hiçbir zaman doğru değil). Ölçekte ters kodlanan maddeler mevcuttur. Her iki alt ölçek ve toplam testten yüksek puan almak olumlu düşünce biçimine işaret etmektedir.

Uyarlama çalışması için açıklayıcı (AFA) ve doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) uygulanmıştır. Analiz sonucunda, eigen değeri 1'in üzerinde olan 8 faktör saptanmıştır. Bu 8 faktör varyansın %51.63'ünü açıklamaktadır. Ancak, her bir faktöre yüklenen madde gruplarının kuramsal olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Ölçeğin üç ve dört faktörlü olduğunu gösteren daha önceki araştırma bulgularına dayanarak, üçlü ve dörtlü alternatif faktör yapıları araştırılmıştır ve önceki bulguyla paralel olarak bu faktörlerin içerdiği maddelerin de kuramsal olarak pek anlamlı olmadığı görülmüştür. Bunun üzerine, scree test sonuçları temel alınarak iki faktörlü

yapı incelenmiş ve eigen değeri 4.226 ve 2.245 olan iki anlamlı faktör bulunmuştur. Bu iki faktör varyansın % 40.44'ünü açıklamaktadır. Yirmi madde (1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 10, 14, 15, 17, 19, 20, 22, 24, 26, 27, 31, 32 ve 33) hiçbir faktöre yeterli ölçüde yüklenmediklerinden dolayı ölçekten çıkarılmıştır.

AFA sonucunda ortaya çıkan iki boyutlu Ç-BÜE modelin DFA bulguları incelendiğinde, 20 maddenin çıkarılmasıyla oluşan 16 maddeli ölçeğin, 36 maddelik orijinal ölçeğe göre daha kabul edilebilir olduğunu göstermiştir. Böylece yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda Ç-BÜE'nin 16 madde ve "Kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı" ve "Kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı" adı verilen iki faktörden oluştuğu saptanmış ve bu model kuramsal ve istatistiksel açıdan uygun ve yeterli bulunmuştur.

Ayrıca, ölçeğin Türkçe uyarlamasının Çocuklar için Umutsuzluk Ölçeği (Ç-UÖ) ile belirlenen ölçüt bağıntılı geçerliğinin de yeterli olduğu görülmüştür (r= -.66). Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı ile hesaplanan ölçeğin tamamının ve alt boyutlarının iç tutarlığına ilişkin bulgular ise ölçeğin tümünün ve alt boyutlarının güvenirliğinin yeterli olduğuna işaret etmektedir (faktör 1= .80, faktör 2= .75, toplam= .81) (Güloğlu ve Aydın, 2007).

2.2.4. Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeği-Yenilenmiş Biçim (ÇSAÖ-Y)

ÇSAÖ, La Greca ve arkadaşları (1988) tarafından geliştirilen öz bildirime dayalı bir ölçektir. 10 sorudan oluşan bu ölçek La Greca ve Stone (1993) tarafından gözden geçirilerek, ÇSAÖ-Y 18 soruluk yeni bir ölçek haline getirilmiştir. Yazarlar, maddelerin hazırlanmasında sosyal anksiyetenin iki bileşenini göz önünde

tuttuklarını bildirmektedirler: Olumsuz de değerlendirilme korkusu ve sosyal ortamlarda duyulan sıkıntı rahatsızlık. Ölçeğin 10 soruluk ilk biçimindeki tüm sorular ikincide de yer almaktadır. İlk biçim üç seçenekte yanıtlanmaktadır. İkinci biçimde beşli likert tipi tercih edilmiştir. Ölçekten alınabilecek puanlar 18-90 arasındadır. (La Greca ve Stone, 1993; La Garce ve ark., 1988).

ÇSAÖ'nün geçerlilik ve güvenilirliği Demir ve arkadaşları (2000) tarafından yapılmıştır, bazı maddeler yeniden düzenlenerek ölçeğin yenilenmiş formu oluşturulmuştur. Ölçekten alınan yüksek puanlar, sosyal fobi belirtilerine işaret etmektedir. Ölçeğin Türkçe formunun iç tutarlılığına yönelik Cronbah α=0.80 olarak bulunmuştur. Test tekrar test korelasyonu ise r=0.81'dir.

2.3. İŞLEM

Veri toplama araçları kısmında anlatılan ölçeklere yönerge eklenerek ölçek bataryası oluşturulmuştur. Ölçek bataryasının ilk sayfasında çalışmanın amacına yönelik kısa bir açıklama yapılarak, katılımcıların kimlik bilgisi gerekmediği ve verilen bilgilerin sadece araştırma için kullanılacağına yönelik bilgilendirme yapılmıştır. Uygulamaya başlamadan önce Ankara Üniversitesi Etik Kurulu onayı ve Milli Eğitim Bakanlığı izni alınmıştır. Etik Kurul onayının ardından ölçeklerin uygulanmasına başlanmıştır.

Ölçek bataryası, araştırmacı veya okul öğretmenleri tarafından katılımcılara grup halinde, sınıf ortamında uygulanmıştır. Araştırmada yer alan sorular ve ölçekler katılımcıların kendileri tarafından, birebir olarak yanıtlanmıştır. Ölçeklerin uygulanma süresi yaklaşık olarak 15-20 dakikadır.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Bu çalışmanın temel amacı, çocuklarda sosyal kaygının gelişiminde algılanan anne kabul-red algısının alt ölçekleri ve kontrol alt ölçeğinin etkisinin otomatik düşünceler aracı rolüyle incelenmesidir. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, algılanan anne kabul-reddinin hem doğrudan hem de otomatik düşünceler aracılığıyla sosyal kaygı üzerindeki etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın temel amacının yanı sıra, kontrol amacıyla araştırmada ele alınan değişkenler ile cinsiyet demografik değişkeni arasındaki ilişki de incelenmiştir. Ayrıca araştırmadaki değişkenler arasındaki korelasyona da bakılmıştır.

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda elde edilen verilere ilişkin yapılan istatistiksel analiz sonuçlarına yer verilmektedir.

3.1. DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE YÖNELİK ANALİZLER

Araştırmanın bu bölümünde ele alınan değişkenlerin cinsiyet demografik değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını kontrol için belirlemek amacıyla yapılan istatiksel analiz sonuçlarına yer verilmiştir. Yapılan t-testi sonuçlarına göre, cinsiyet değişkenin sadece EKRÖ/K'nın ayrışmamış red alt boyutu ve bilişsel üçlü envanterinin kendine, geleceğe, dünyaya olumsuz bakış açısı alt ölçek puanları üzerinde anlamlı farklılıklar oluşturduğu görülmüştür. Cinsiyetin göre sosyal kaygı puanlarının anlamlı olarak farklılaşmamıştır. Analize ilişkin tablolar Çizelge 2.'de aşağıda paylaşılmıştır.

3.1.1. Cinsiyete Göre Ebeveyn Kabul-Red/Kontrol ve Bilişsel Üçlü Puanlarının Karşılaştırılması

Analiz sonuçlarına göre, cinsiyete göre kontrol ölçeği ile EKRÖ'nün sıcaklık, düşmanlık, ihmal alt boyutlarının anlamlı olarak farklılaşmadığı söylenebilir. Analizler göz önüne alındığında, sadece kızların çocuk/ergen ebeveyn kabul-red ölçeğinin alt boyutu olan ayrışmamış red ölçek puanları ile erkeklerin ayrışmamış red puanları arasında anlamlı fark olduğu gözlemlenmektedir ($t(439)= -3.01$; $p<.01$). Buna göre, erkeklerin ayrışmamış red algısı ($\bar{x} = 14.09$ ss= 4.08) kızların ayrışmamış red algısından ($\bar{x} = 12.97$ ss= 3.71) anlamlı olarak yüksektir (bkz. Çizelge 2.).

Cinsiyete göre bilişsel üçlü ölçeğinin alt boyutları karşılaştırıldığında, analiz sonuçlarına göre kızların kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu ile erkeklerin kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu puanları arasında anlamlı fark olduğu gözlemlenmektedir ($t(439)= 4.77$; $p<.00$). Buna göre kızların kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı puanlarının ($\bar{x} = 22.92$ ss=4.40) erkeklerin kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı puanlarından ($\bar{x} =20.51$ ss=6.08) anlamlı olarak yüksek olduğu bulunmuştur (bkz. Çizelge 2.). Ölçeğin her iki alt ölçeğinden alınan yüksek puanların olumlu bakış açısına işaret etmesi, kızların olumlu bakış açısının erkeklerden daha yüksek olduğunu söylenebilir.

Çizelge 2. Ayrışmamış Red Algısı Puanları ve Kendine, Geleceğine ve Dünyaya Olumsuz Bakış Açısı Puanlarının Cinsiyete Göre t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	**N**	$\overline{X}$	**SS**	**sd**	**t**	**p**
Ayrışmamış Red	*Kız*	221	12.97	3.71	439	-3.01	.01*
	Erkek	220	14.09	4.08			.01*
Kendine Geleceğine ve Dünyaya Olumsuz Bakış Açısı	*Kız*	221	22.92	4.40	439	4.77	.00**
	Erkek	220	20.51	6.08			.00**

*p<.01, **p<.00

3.2. DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ KORELASYONLAR

Çalışmanın bu bölümünde, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla yapılan korelasyon analizi sonuçlarına yer verilmiştir. Ebeveyn kabul-red algısı, bilişsel üçlü ve sosyal kaygı arasındaki korelasyonlar ayrı ayrı incelenmiştir.

Korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasında anlamlı ilişkiler olduğu görülmektedir. İlk olarak, ebeveyn kabul-reddinin kontrol alt ölçeği ile sıcaklık (r= -.22; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= -.12; p<.05) arasında ters anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Kontrol alt boyutu ile düşmanlık (r= .10; p<.05), ayrışmamış red (r= .13; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı (r= .21; p<.01) arasında ise anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık alt boyutu ile düşmanlık (r= .53; p<.01), ihmal (r= .71; p<.01), ayrışmamış red (r= .51; p<.01) ve sosyal kaygı (r= .17; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmekte iken; kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı (r= -.43; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= -.33; p<.01) arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

Düşmanlık alt boyutu ile ihmal (r= .66; p<.01), ayrışmamış red (r= .80; p<.01) ve sosyal kaygı (r= .17; p<.01) arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır. Bununla birlikte düşmanlık ile kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı (r= -. 27; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= -. 52; p<.01) arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki mevcuttur. Ebeveyn ihmali ile ayrışmamış red (r= .64; p<.01) ve sosyal kaygı (r= .28; p<.01) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Buna ek olarak ihmal alt boyutu ile kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı (r= -. 39; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= -. 44; p<.01) arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Ebeveyn kabul-reddinin diğer bir alt boyutu olan ayrışmamış red ile sosyal kaygı (r= .27; p<.01) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki varken; kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı (r= -. 28; p<.01) ve kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= -. 56; p<.01) arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

Çizelge 3. Çocuk/Ergen EKRÖ/K'nın Alt Ölçekleri, Ç-BÜE'nin Alt Ölçekleri ve ÇSAÖ-Y'den alınan Puanları Arasında Korelasyona İlişkin Sonuçlar

	1	2	3	4	5	6	7	8
1. Kontrol	1.00							
2. Sıcaklık	-.22**	1.00						
3. Düşmanlık	.10*	.53**	1.00					
4. İhmal	-.08	.71**	.66**	1.00				
5.Ayrışmamış Red	.13**	.51**	.80**	.64**	1.00			
6.Olumlu Bakış Açısı	.21**	-.43**	-.27**	-.39**	-.28**	1.00		
7.Olumsuz Bakış Açısı	-.12*	-.33**	-.52**	-.44**	-.56**	.25**	1.00	
8.Sosyal Kaygı	.04	.17**	.28**	.28**	.27**	-.23**	-.37**	1.00

Bilişsel üçlünün kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı alt boyutu ile kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı (r= . 25; p<.01) arasında pozitif; sosyal kaygı (r= -. 23; p<.01) ile arasında negatif bir anlamlı ilişki bulunmaktadır. Kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu ile sosyal kaygı (r= -. 37; p<.01) arasında ise anlamlı negatif bir ilişki olduğu görülmektedir.

3.3. MODEL TESTİ

Araştırmanın temel amaçları doğrultusunda oluşturulan model yol analizleriyle test edilmiştir. İzleyen bölümde bu model açıklanmakta ve elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

3.3.1. Ebeveyn Kabul-Reddi ile Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncenin Aracı Rolü

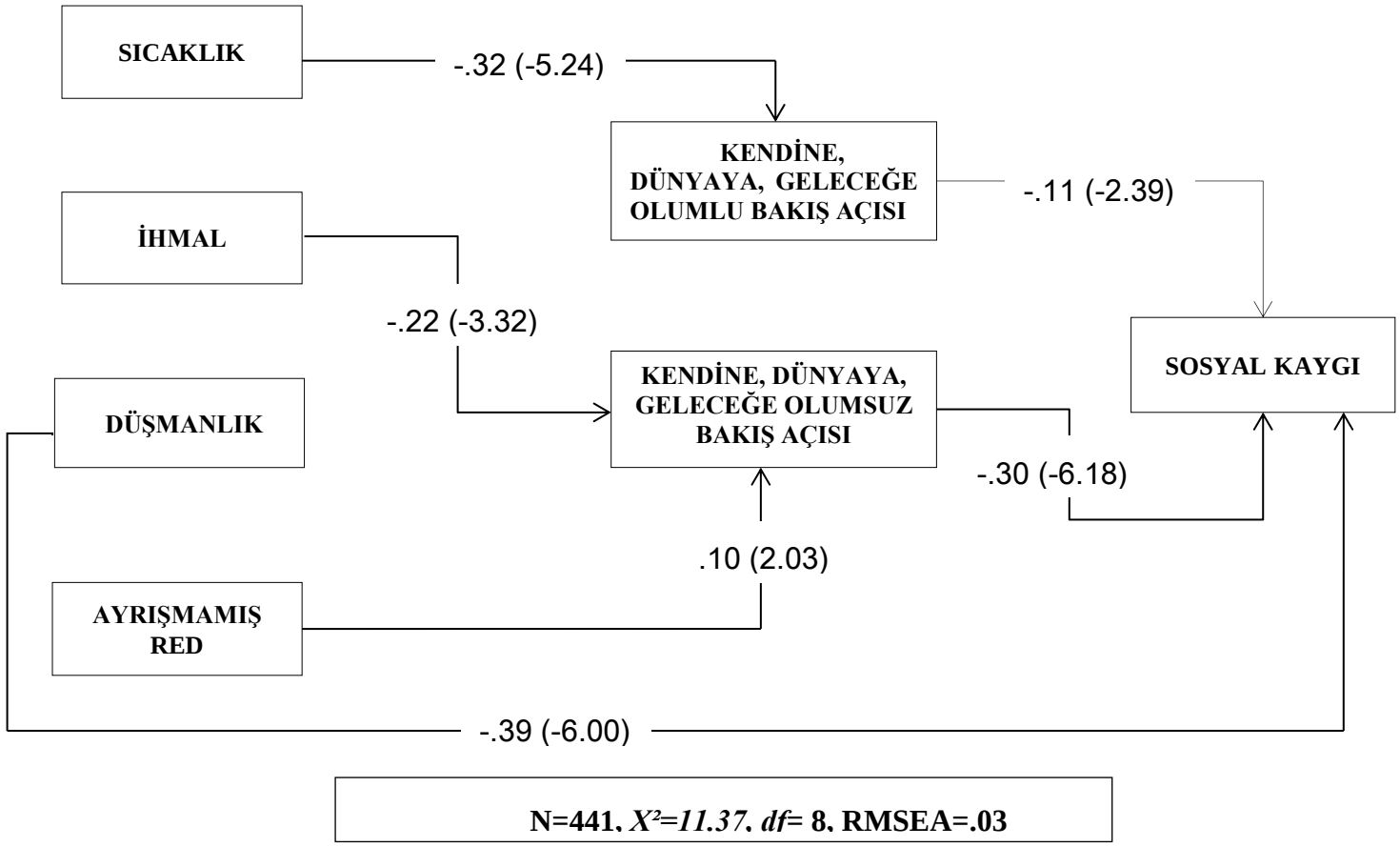
Ebeveyn-kabul-reddinin sosyal kaygıyı hem doğrudan hem de otomatik düşünce aracılığıyla dolaylı olarak nasıl yordadığını incelemek amacıyla bir model oluşturulmuş ve bu model yol analizleriyle test edilmiştir. Analiz sonucunda, ebeveyn kabul-reddinin kontrol alt boyutu açısından anlamlı olmayan ilişkiler gözlenmiştir. Bu nedenle, kontrol alt boyutu çıkarıldıktan sonra elde edilen model yeniden sınanmıştır. Modelin uyum ölçütleri Şekil 1'de sunulmuştur [X^2 *(8, N=441)=11.37), p>.05. GFI=.99, AGFI=.97, NNFI=.99, CFI=1.00, RMSEA=.03*] (bkz. Şekil 1.). Görüldüğü gibi, modelin genel ve lokal uyum ölçütleri oldukça iyidir. Bunun yanı sıra, modele ilişkin AIC (51.38) ve CAIC (153.16) değerlerinin, bağımsızlık modeli (sırasıyla 1425.47 ve 1461.09) ve doymuş model değerlerinden (sırasıyla 56.00 ve 198.49) daha düşük olması da modelin geçerli bir uyum iyiliğinin olduğunu göstermektedir. Bu modelde Tabachnick ve Fidell'in (2001) önerdiği gibi ki kare ve df oranı 3'ün altındadır. Şekil 1, bu indeksleri karşılaştırmalı olarak vermektedir.

Yol analizi sonuçları, ebeveyn kabul-reddinin düşmanlık alt boyutu ile sosyal kaygı arasındaki anlamlı ilişkilere işaret etmektedir. Ek olarak, ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık, ihmal ve red alt boyutları ile sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel üçlünün kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı alt ölçeklerinin aracı etkisi de ortaya çıkmıştır.

Analiz sonuçlarına göre, ebeveyn kabul-reddinin yalnızca düşmanlık (β= .10, p= .05) alt boyutunun sosyal kaygı üzerinde doğrudan yordayıcı etkisi olduğu görülmektedir.

Ayrıca ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık, ihmal ve ayrışmamış red alt boyutları açısından kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı aracı etkisinin olduğu görülmektedir. İlk olarak, sıcaklık boyutunun kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı aracılığıyla sosyal kaygıyı (dolaylı etki=.07, t= 2.17, p<.05) yordadığı gözlenmiştir. Diğer yandan ihmal boyutu kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı aracılığıyla sosyal kaygıyı (dolaylı etki=.14, t= 2.92, p<.05) yordamaktadır. Son olarak, ayrışmamış red boyutunun da kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı aracılığıyla sosyal kaygıyı (dolaylı etki=.38, t= 4.31, p<.05) yordadığı bulgusu elde edilmiştir.

Şekil 1. Algılanan Ebeveyn Kabul-Reddi ile Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Otomatik Düşüncenin Aracı Rolü

4. BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu bölümde araştırmanın amaçları doğrultusunda yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular tartışılmıştır. Araştırmaya, çalışmanın amacı doğrultusunda annesi ile birlikte yaşayan çocuklar dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, anne babası birlikte olan ya da anne babası boşanmış olsa da annesi ile birlikte yaşayan çocuklar araştırmanın örneklem grubunun oluşturmuştur. Annesi babası boşanmış olan katılımcıların, araştırma sonuçlarını etkilemeyeceği düşünülmüş ve buna ilişkin kontrol analizleri yapılmıştır. Ayrıca Öngider'in (2006), evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, çocukların kişilik uyumu açısından, ebeveyn kabul-reddi ile anne-baba arasındaki çatışmanın, anne-babanın evli ya da boşanmış olmasından daha önemli olduğu belirtilmiştir. Boşanma durumunun annelerin çocuklarını daha az veya daha fazla kabul etmesini etkilemediği, evli de olsa boşanmış da olsa annenin çocuğu tarafından aynı düzeyde kabul edici olarak algılandığı ifade edilmiştir.

Aşağıda ilk olarak araştırma değişkenleri ile demografik değişkenler arasındaki ilişki aktarılmıştır. Daha sonra çalışmada ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlar değerlendirilmiştir. Son olarak ise algılanan ebeveyn kabul-red algısı ile sosyal kaygı arasındaki ilişkide otomatik düşüncelerin aracı etkisinin incelendiği model testlerinin sonuçlarına değinilmiştir. Ayrıca sonuç ve öneriler de bu bölümde ele alınmıştır.

4.1. KATILIMCILARIN ÇOCUK/ERGEN EBEVEYN KABUL-RED ÖLÇEĞİ/KONTROL: ANNE, ÇOCUKLAR İÇİN BİLİŞSEL ÜÇLÜ ENVANTERİ VE ÇOCUKLAR İÇİN SOSYAL ANKSİYETE ÖLÇEĞİNDEN (YENİLENMİŞ BİÇİM) ALDIKLARI PUANLARIN CİNSİYET AÇISINDAN TARTIŞILMASI

Çalışmada ilk olarak Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol: Anne, Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri ve Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeğinden (Yenilenmiş Biçim) alınan puanların cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyebilmek amacıyla t-testi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar ayrı başlıklar halinde aşağıda tartışılmıştır.

4.1.1. Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol'den Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması

Cinsiyet ile algılanan ebeveyn kabul-reddinin alt boyutları ve kontrol ölçeği arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyetin ölçeğin sadece ayrışmamış red alt boyutu üzerinde anlamlı etkisine rastlanmıştır. Buna karşın, cinsiyetin diğer alt boyutlar etkileri açısından anlamlı bulgular elde edilmiştir.

Cinsiyetin ayrışmamış red üzerinde etkili olduğu görülmüş ve buna göre, erkeklerin ayrışmamış red algısının kızlardan daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu ile doğrudan ilişkili sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu doğrultuda, bulgular ile dolaylı olarak ilişkili olabilecek çalışmalar da tartışılmıştır.

Ayrışmamış red; anne-babaların çocuklarına yönelik açık bir ihmal, sevgisiz ya da saldırgan davranışları olmamasına karşın, çocukların anne-babaları tarafından

sevilmediklerini düşünmeleri olarak tanımlanır (Rohner, Khaleque ve Cournoyer, 2012). Bu araştırmaya katılan erkek çocukların kızlara göre, anneleri tarafından açıkça reddedilmeseler de annelerinin kendilerini sevilmediklerine daha fazla inandıkları söylenebilir. Erkek çocuklarının bu algısının, anne-oğul ilişkisinin dinamiklerine dayandığı, erkek çocuğun karşı cins ebeveyn ile olan bağının etkisinin bu algı üzerinde rol oynayabileceği düşünülebilir. Başka bir değişle ergenliğe giriş dönemindeki erkek çocukların anneleriyle özerklik, öz bakım ve akademik görevler konusunda daha sık çatışma yaşamaları nedeniyle anneden ayrışmamış red algılamaları beklenebilir. Ergenlik döneminin başlangıç yaşı genel olarak kızlarda 12, erkeklerde 13 belirtilmiştir (Aydın, 2006) ve 6-12 yaş arası "son çocukluk" dönemi (Yavuzer, 2012) ya da olarak orta çocukluk dönemi (Gander ve Gardiner, 2010) olarak adlandırılmıştır Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan çocukların yaş aralığının 10-12 olduğu göz önüne alındığında, katılımcıların ergenlik öncesi dönemde olduğu söylenebilir. Yaklaşık 11-14 yaşlarını kapsayan dönem olan ergenlik öncesi dönemde, fiziksel ve hormonal değişiklikler meydana gelirken aynı zamanda kaygı, utangaçlık, yalnızlık, suçluluk, depresyon, öfke gibi olumsuz duygular da yaşanabilir (Ay ve Save, 2004).Bu dönemde çocuklar kendi kişisel bağımsızlıklarını kazanarak, bireysel kimliklerini oluşturmaya başlarlar (Yavuzer, 2012). Bu dönemin özellikleri de göz önünde bulundurulduğunda, erkek çocukların kişisel bağımsızlığını kazanmaya çalışırken anneleri ile çatışabileceği ve bunun da anneden algılanan ayrışmamış red ile ilişkilendirilebileceği düşünülebilir.

Cinsiyetin Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol üzerindeki etkisi incelendiğinde; sıcaklık, düşmanlık, ihmal alt boyutları ve kontrol ölçeği üzerinde

cinsiyetin anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Rohner ve Rohner'in (1981) çalışmasında da, ebeveynliğin sıcaklık ve kontrol boyutunu incelemiş ve çocuğun cinsiyetinin anne-baba davranışlarında belirleyici bir etkisi olmadığı saptanmıştır. Bu çalışma, araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Bu doğrultuda, çocukların anneye yönelik algıladıkları sıcaklık, düşmanlık, ihmal ve kontrolün kız ve erkek çocuklarında farklılaşmadığı söylenebilir. Annenin yeterince sıcak davranmaması, düşmanca tutumlar içinde olması, çocuğunu ihmal etmesi ve kontrol gibi davranışlarının kız ve erkek çocukların algılarına göre değişmemesi, bu davranışların her iki cinsiyet için de aynı şekilde algılanması beklendik ve araştırmanın amacını destekler bir bulgudur.

Bu çalışmada, cinsiyetin çocuk/ergen ebeveyn kabul-red ölçeğinin sadece ayrışmamış red alt boyutunda etkili olduğu ve erkeklerin kızlardan daha fazla ayrışmamış red algıladıkları bulunmuştur. Öğrenme güçlüğü ve dikkat eksiliği olan çocuklarla ebeveyn kabul-reddinin toplam puanı ile yapılan bir çalışmaya göre ise (Batum, 2007), erkeklerin kızlara göre daha çok anne-baba reddi algıladığı belirtilmiştir. Bu bulgu toplam puan sonuçlarına göre belirtilmiş olsa da, erkeklerin daha fazla red algılaması araştırma bulgularını desteklediği düşünülmüştür. Dwairy'in (2010) kültürlerarası yaptığı ve 2,884 ergenin katıldığı çalışmasında, cinsiyetin ebeveyn kabul-reddinin toplam puan üzerindeki etkisinin anlamlı olduğunu belirtmiştir. Bu çalışmaya göre de erkek ergenlerin kızlara göre daha fazla red ve daha az kabul algıladıkları bulunmuştur.

Salahur (2010) üniversite öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul-reddini hem anne-baba formu ile incelediği bir çalışmada, cinsiyetin anne formu üzerinde

anlamlı bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Cinsiyetin alt boyutlar üzerinde anlamlı olmadığını ifade eden sonuç, bu çalışmanın ayrışmamış red alt boyutu dışındaki diğer alt üzerinde cinsiyetin etkili olmadığı bulgusu ile örtüşmektedir. Salahur'un (2010) çalışmasının baba formu değerlendirildiğinde ise, erkeklerin kadınlara göre babalarından daha fazla ayrılmamış red algıladıklarını belirtmiştir. Bu çalışmada anne formu üzerinde cinsiyet etkisinin anlamsız olması, örneklem grubundaki katılımcıların yaş grubunun farklı olması (17-29 yaş) ile katılımcı sayısı (182 kadın, 84 erkek) ile ilişkili olabilir. Katılımcı sayılarının cinsiyet dağılımı açısından homojen olmadığı ve erkek katılımcıların sınırlı olmasının da bulguları sınırlamış olduğu söylenebilir.

Alanyazında, cinsiyete göre ebeveyn kabul-red alt ölçekleri ve toplam puanın farklılaşmadığını yönelik çalışmalar da mevcuttur. Çoşkun Özyavru'nun (2008), hem küçük yaş grubu (9-17 yaş) hem de büyük yaş grubundaki (12- 18 yaş) çocuklarda, Gülay Ogelman ve Uçar Çabuk'un (2013) ise anaokuluna devam eden 5 yaş çocukları ile yaptıkları çalışmanın bulgularına göre ise EKRÖ'nün alt boyutlarına ilişkin puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı belirtilmiştir.

Eryavuz (2006), yetişkinlerde yaptığı bir çalışmada, cinsiyetin çocukluk dönemine ilişkin algılanan ebeveyn kabul-reddinin (anne formu) bütün alt boyutları üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, ilişkisinden memnun olma durumuna göre algılanan ebeveyn kabul-reddinin alt boyutlarını incelediğinde bütün alt boyutlar için anlamlı etkiler görüldüğü ve ilişkisinden memnun olmayanların daha fazla ayrışmamış red algıladığını da belirmiştir. İlden Koçkar'ın (2006) çalışmasında da diyabetli kız çocuklarının erkeklere göre daha

fazla ebeveyn reddi algıladığı, öğrenme güçlüğü olan çocukların ebeveyn red algısının cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı bildirilmiştir

Özetle, bu çalışmada cinsiyetin çocuk/ergen ebeveyn kabul-red ölçeğinin alt boyutları ve kontrol ölçeği üzerinde etkisi incelendiğinde, sadece erkeklerin ayrışmamış red algısının kızlardan daha yüksek olduğu görülmüş ve bunun dışında cinsiyetler arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır. Bu bulgular ilgili çalışmalar göz önüne alınarak incelenerek tartışılmıştır. Alan yazın incelendiğinde, cinsiyetin algılanan ebeveyn kabul-red algısı üzerinde etkisine genellikle toplam puan üzerinden bakıldığı görülmüştür. Öte yandan cinsiyetin ölçeğin alt boyutları üzerindeki etkisine yönelik de sınırlı çalışmalara rastlanmıştır. İlgili çalışmaların da örneklem gruplarının farklı olduğu ve çocuklara yönelik araştırmaların yeterli olmadığı gözlenmiştir. Bu kısıtlılıklara karşın bulgular ilgili olduğu düşünülen çalışmalar ışığında tartışılmıştır.

4.1.2. Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanterinden Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması

Bilişsel üçlü envanterinin alt boyutları ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, ölçeğin sadece kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu üzerinde cinsiyetin anlamlı etkisine rastlanmıştır. Ölçeğin kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı alt boyutu üzerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Cinsiyetin bilişsel üçlü envanterinin kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu üzerinde etkili olduğu bulunmuş ve bu doğrultuda kızların

kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu bulgu da, kızların olumlu bakış açısının erkeklerden daha yüksek olduğu anlamına gelmektedir. Araştırma bulguları erkeklerin kızlara göre annelerinden daha fazla ayrışmamış red algıladıklarına işaret ettiği için erkek çocukların kendine, geleceğine ve dünyaya ilişkin olumlu bakış açısı puanlarının kızlardan daha düşük olmasının bulgular arasında bir paralellik sağladığını gösterebilir. Annesi tarafından açıkça reddedilmese bile sevilmediğine inanan erkek çocuklarının kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısının kızlara göre düşük olması; annenin tutumlarının çocuğu otomatik düşüncelerine etki ettiğini düşündürebilir.

Araştırmanın bu bulgusu, alan yazında yapılan çalışmalar ışığında değerlendirildiğinde, özellikle ülkemizde "Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri"nin kullanıldığı çalışmaların sınırlı olduğu görülmüş ve daha çok çocukların olumsuz bilişlerini değerlendirmeye yönelik farklı ölçeklerle çalışmaların yürütüldüğü görülmüştür. Bu doğrultuda araştırma bulguları, dolaylı olarak ilgili olabilecek diğer çalışmalar eşliğinde tartışılmıştır. Güloğlu'nun (2006) ilköğretim 5. Sınıf öğrencileri ile yapmış olduğu bir çalışmada, ölçeğin kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı üzerinde cinsiyetin anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır. Güloğlu ve Aydın'ın (2007) aynı örneklem grubunu kullanarak yaptığı başka bir çalışma bulgularında da öğrencilerin kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısında cinsiyet açısından anlamlı bir fark belirtilmemiştir. Bu yapılan araştırmanın sonuçları ile paralellik göstermeyen bir bulgudur. Ancak, söz konusu iki çalışma 232 katılımcılı çalışmalardır ve araştırmacıların kendileri de sonucu

değerlendirirken, sonraki çalışmalarda da örneklem grubunun geliştirilmesini önermişlerdir. Bizim çalışmamızda örneklem sayısının daha yüksek olması farkın anlamlı bulunmasına katkıda bulunmuş olabileceği düşünülebilir.

Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri'nin kullanıldığı çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, bu envanter ile ilişkili olabilecek ve otomatik düşünce, bilişsel hatalar gibi bilişsel süreçlerini değerlendirmeyi amaçlayan çalışmalar ışığında da bulgular tartışılmıştır. Kılınç ve Sevim (2005)'in "İlişkiler ile İlgili Bilişsel Çarpıtma Ölçeği"nin kullanarak lise öğrencileri ile yaptığı çalışmanın bulgularından birinde ise orta düzeyde yalnızlık hisseden erkeklerin bilişsel çarpıtma puanlarının aynı düzeyde yalnızlık hisseden kızlardan daha yüksel olduğudur. Araştırmamızda da erkeklerin otomatik düşünce puanlarının kızların puanlarından yüksek olduğu göz önüne alındığında, Kılınç ve Sevim'in çalışmasının dolaylı olarak araştırma bulgularını desteklediği söylenebilir.

Çeçen-Eroğul'nun (2013) 8-17 yaş aralığındaki örneklem grubunda Çocuklar için Otomatik Düşünceler Envanteri'ni kullanarak yaptığı çalışmada, cinsiyet açısından çocukların ve ergenlerin otomatik düşüncelerinin farklılaşmadığı belirtilmiştir. Otomatik Düşünceler Ölçeği ile ergen örneklem grubunda yapılan çalışmaların bazıları incelendiğinde de, cinsiyetin otomatik düşünceler üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmamıştır (Karahan ve arkadaşları, 2010; Yavuzer ve Karataş, 2013; Odacı, 2007). Yetişkinlerle yapılan çalışmalarda da olumsuz otomatik düşüncelerin cinsiyete göre farklılaşmadığına yönelik çalışmalar mevcuttur (Karaca, Aşkın ve Herken, 1999; Şirin ve Izgar, 2013).

Karakaya ve arkadaşlarının (2007) yaptığı "Çocukluktaki Olumsuz Düşünceleri Değerlendirme Ölçeği"nin geçerlilik güvenirlik çalışmasında da cinsiyetin etkisi anlamlı olup, kız çocukların olumsuz düşünce puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bozkurt'un (1998) lise öğrencileri ile yaptığı çalışmada da kız öğrencilerin otomatik düşünce ve kaygı puanlarının erkeklerden yüksek olduğunu belirtmiştir.

Çocuklar için Otomatik Düşünceler Ölçeği'nin geçerlilik güvenirlik çalışmasında, cinsiyetin ölçeğin toplam puanı üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı; ölçeğin bazı alt boyutları üzerinde cinsiyetin anlamlı etkisine rastlandığı belirtilmiştir. Kızların sosyal tehdit ve kişisel başarısızlık alt ölçek puanlarının erkeklerden, erkeklerin de düşmanlık alt ölçek puanının kızlardan yüksek olduğu görülmüştür (Schniering ve Rapee, 2002).

Görüldüğü gibi cinsiyetin Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri'nin alt ölçekleri üzerindeki etkisine ilişkin alan yazında oldukça sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Bu doğrultuda bulgular ilgili olduğu düşünülen farklı çalışmalar ışığında tartışılmıştır. Söz konusu çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilerek, cinsiyetin otomatik düşünceler üzerinde hem etkisinin olduğu hem de olmadığı belirtilmiştir. Bu araştırmada ise özetle kızların kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı puanlarının erkeklerden yüksek olduğu; yani kızların erkeklere göre daha olumlu bakış açısına sahip olduğu görülmüştür. Bu bulgu da erkeklerin annelerinden kızlara göre daha fazla ayrışmamış red algılamaları ve bunun da kendine, geleceğine ve dünyaya yönelik bakış açılarını etkilemesi ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca annenin olumsuz işleve sahip olmasının (sevgi, ait olma

gibi temel gereksinimlerin karşılanmaması) çocuğun olumsuz inançlar geliştirmesine neden olması da (Kapçı ve Hamamcı, 2010) , anneden ayrışmamış red algılayan erkek çocukların kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısı puanların kızlardan düşük olmasını destekler niteliktedir.

4.1.3. Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeğinden (Yenilenmiş Biçim) Alınan Puanların Cinsiyet Açısından Tartışılması

Cinsiyet ile sosyal kaygı arasındaki ilişki incelendiğinde, cinsiyetin ölçeğin toplam puanı üzerinde anlamlı bir etkisine rastlanmıştır.

Cinsiyete göre sosyal kaygı değerlendirildiğinde, kızların ve erkeklerin sosyal kaygı puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu, araştırma amacını destekleyen bir bulgudur. Bu bulguyu, Demir ve arkadaşlarının (2000) Çocuklar İçin Sosyal Anksiyete Ölçeği-Yenilenmiş Biçim'in geçerliliği ve güvenirliğini yaptığı çalışma desteklemektedir. Ölçeğin geçerlilik güvenirlilik çalışmasından da cinsiyet açısından puanlar arasında anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Aydın ve Tekinsav Sütçü'nün (2007), "Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği"ni (Ergenler için Sosyal Kaygı Ölçeği – ESKÖ; Aydın ve Tekinsav Sütçü, 2007. Social Anxiety Scale for Adolescents-SAS-A; La Greca ve Lopez, 1998.) kullanarak yaptıkları çalışmada cinsiyete göre sosyal kaygı toplam puanlarının farklılaşmadığının bulunması da araştırma bulgularını destekler niteliktedir. Alan yazında kızların sosyal kaygı puanlarının erkeklerden daha yüksek olduğu (Beidel ve ark., 1999; Compton, Nelson ve March, 2000) ve cinsiyetin sosyal kaygı üzerinde anlamlı etkisinin bulunduğu (Moree, 2010) çalışmalar da rastlanmıştır.

İlk ergenlik döneminde (11-14 yaş) cinsiyet ayrımı olmaksızın kaygı, utangaçlık, yalnızlık, suçluluk, depresyon, öfke gibi olumsuz duyguların yaşanabileceği belirtilmiştir (Kılınç ve Sevim, 2005). Bu araştırmanın örneklem grubunun yaş aralığı da göz önüne alındığında genel olarak bu dönemde kız ve erkek çocukların kaygı yaşayabildikleri ve cinsiyete göre bir farklılaşmanın da olmadığı söylenebilir.

Özetle, bu araştırmanın sonuçlarına göre cinsiyetin sosyal kaygı puanları üzerinde anlamlı etkilerinin olmamasının, sadece bağımsız değişken ve aracı değişkenin etkisinin sosyal kaygı üzerindeki etkisini görebilmek açısından yarar sağladığı söylenebilir. Cinsiyete bağlı olarak sosyal kaygı puanlarının değişmemesi, araştırmanın amacı ile uyumlu bir sonuçtur. Ülkemizde cinsiyet demografik değişkeni ve Çocuklar İçin Sosyal Anksiyete Ölçeği-Yenilenmiş Biçim'in birlikte değerlendirildiği araştırmaların az olması nedeniyle, bu araştırmanın bulgularının karşılaştırabileceği sonuçların sınırlı olmasının da göz önünde bulundurulması gerekebilir.

4.2. MODEL TESTİNDEN ELDE EDİLEN BULGULARIN TARTIŞILMASI

Çalışmanın temel amaçları doğrultusunda, ebeveyn kabul-reddinin alt ölçek puanları ve sosyal kaygı arasındaki ilişkiye bilişsel üçlü envanterinin alt boyutlarının aracı etkisini görebilmek için model oluşturulmuştur. Model testine ilişkin bulgular bu bölümde tartışılmıştır.

4.2.1. Ebeveyn Kabul-reddi ve Sosyal Kaygı Arasındaki İlişkide Bilişsel Üçlünün Aracı Etkisine İlişkin Model Testi Sonuçlarının Tartışılması

Ebeveyn kabul-reddinin alt boyutları ile sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel üçlünün aracı etkisini görmek amacıyla yapılan model testine ilişkin bulgular bu bölümde tartışılacaktır.

Yapılan yol analizi sonucunda, ebeveyn kabul-reddinin sadece düşmanlık alt boyutunun sosyal kaygı üzerinde doğrudan yordayıcı etkisinin olduğu ve bu doğrultuda ebeveynin düşmanca yaklaşımı arttıkça sosyal kaygının da arttığı söylenebilir.

Annelerin çocuklarına karşı düşmanlık hissetmesi ve saldırgan davranmasının, kuramda belirtilen dört farklı reddetme türü arasında reddetmenin en açık göstergesi olduğu söylenebilir. Düşmanlık/saldırganlığın, anne reddinin açık bir göstergesi olmasının etkisiyle doğrudan çocuğu etkileyebileceği düşünülerek, sosyal kaygı üzerinde doğrudan etkisinin olması beklenebilir bir bulgudur. Başka bir ifadeyle, annenin düşmanca ve saldırgan tutumlarının, çocuğun sosyal kaygısını arttırabileceği söylenebilir. Bu varsayımı destekler doğrultuda; Gander ve Gardiner (2010), anne-babaların düşmanca ve reddedici tutumlarının çocuğun diğer kişiler tarafından reddedilme korkusu, güvensiz ve utangaç kişilik özellikleri geliştirmesine neden olduğunu belirtmiştir. Ünübol'un (2011) çalışmasında da, çocuğun psikolojik uyumunu yordayan değişkenlerden birinin de anne saldırganlığı olması, bu araştırmanın bulguları ile ilişkili olduğu söylenebilir. Ayrıca annenin çocuğun hayatındaki önemini vurgulayan çalışmalar bağlamında düşünüldüğünde (Demirtaş,

2001), annenin çocuğuna yönelik davranışları önem kazanmaktadır. Annenin çocuğun hayatında var olmasının çocuğun otomatik düşünceleri üzerinde etkili olduğuna ilişkin yapılmış çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalara bir örnek olarak Tanrıkulu'nun (2002), yetiştirme yurdunda ve ailesinin yanında kalan ergenlerin otomatik düşüncelerini karşılaştırmış ve yetiştirme yurdunda kalanların olumsuz otomatik düşüncelerin daha yoğun olduğunu gösteren çalışması verilebilir.

Yapılan yol analizine göre ikinci bir bulgu olarak; ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık, ihmal, düşmanlık ve ayrışmamış red alt boyutları ile sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel üçlü ölçeğinin kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı alt boyutlarının aracı etkisi olduğu görülmüştür. Ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık boyutunun olumlu otomatik düşünce aracılığıyla sosyal kaygıyı yordadığı görülmüştür. Bu doğrultuda da anne sıcaklığı puanın artması, yani annenin yeterince sıcak/şefkatli davranması ile birlikte kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısının da azaldığı ve bunun aracı etkisiyle sosyal kaygının arttığı söylenebilir. Bu doğrultuda annenin çocuğun hayatında var olması ve sıcak davranmasının çocuğun bilişleri üzerinde etkili olup, otomatik düşüncelerini şekillendirebildiği ve bunun da sosyal kaygı düzeyini etkilediğini söylemek mümkündür. Kapçı ve Hamamcı'nın (2010) çalışması da bu bulguyu destekler nitelikte olup, çalışmalarında ailenin olumsuz işleve sahip olmasının (sevgi, ait olma gibi temel gereksinimlerin karşılanmaması) çocuğun sosyal bir gruba ait olamayacağı, diğerlerinin onu incitebileceği veya duygusal ilişki gereksinimlerinin yeterince karşılanamayacağı gibi inançlar geliştirebileceği ve bu inançların da psikolojik belirtileri tetiklediği belirtilmiştir. Rohner (2004) de benzer şekilde, aileleri tarafından reddedilen

çocukların daha kaygılı olup, diğer insanların güvenilmez olduğu yönünde olumsuz dünya görüşü geliştirdiklerini ifade etmiştir.

Diğer yandan ebeveyn kabul-reddinin ihmal boyutu da kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı aracılığıyla sosyal kaygıyı yordadığı görülmüştür. Bu bulguya dayanarak, annenin ihmali arttıkça kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu bakış açısının azaldığı ve bunun aracı etkisiyle de sosyal kaygının arttığı söylenebilir. Erken çocukluk döneminde yaşanan deneyimler sonucunda bazı temel düşünce ve inanç sistemlerinin oluştuğunu ve deneyimlere bağlı oluşan bu şemaların çocuğun kendine ve dünyaya bakışını ve davranışlarını biçimlendirdiğini belirten çalışmanın da (Schniering ve Rapee, 2002) araştırma bulgularını desteklediği düşünülmüştür

Son olarak, ebeveyn kabul-reddinin ayrışmamış red alt boyutunun da kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı aracılığıyla sosyal kaygıyı yordadığı bulgusu doğrultusunda; annenin ayrışmamış redde yönelik davranışları arttıkça olumlu bakış açısının azaldığı ve bunun aracı etkisiyle sosyal kaygının da arttığı söylenebilir. Özetle; annenin ihmalkar ve ayrışmamış reddi içeren davranışlarının çocuğun olumlu otomatik düşüncelerini azaltarak, sosyal kaygısını arttırdığı söylenebilir.

Bireylerin yaşadıkları olumsuz olaylardan sonra düşünce süreçleri üzerindeki kontrolleri kaybederek olumsuz otomatik düşüncelerin baskısı altına girebildikleri ve bunun da kaygı gibi psikolojik sorunları tetiklediğine ilişkin çalışmalar da bu bulguları destekler niteliktedir. Çocuklarda kaygı ve depresyon belirtileri ile bilişsel hatalar arasındaki ilişkinin incelendiği bir çalışmada da, sosyal kaygı grubundaki çocukların kontrol grubuna göre daha fazla bilişsel hatasının olduğu belirtilmiştir

(Epkins, 1996). Ayrıca bilişsel terapi kuramının, bir duygusal olayın veya rahatsızlığın nedeni bireyin olaya verdiği anlam veya bilişsel içeriği ile ilgili olduğu varsayımına dayanması (Corey 2005); araştırma bulgularından kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısının aracı değişken olarak sosyal kaygıyı etkilemesini destekler niteliktedir.

Ergenlerin sahip olduğu otomatik düşüncelerin fiziksel saldırganlığı ve öfkeyi anlamlı bir şekilde yordadığı belirtildiği çalışma bağlamında düşünüldüğünde (Yavuzer ve Karataş, 2013); otomatik düşüncelerin kaygı, duygu durum, öfke, saldırganlık gibi durumlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Bu araştırmada da otomatik düşüncelerin sosyal kaygıyı yordadığı görülmüştür. Araştırmanın bulgusunu destekler nitelikte olduğu düşünülen bir çalışmada kaygı bozukluğu olan çocukların normal çocuklara göre daha olumsuz bilişsel yanılsamalarının daha fazla olduğu belirtilmiştir (Cannon ve Weems, 2010). Kaslow ve arkadaşları (1992) depresif ve kaygılı-depresif çocukların kendine, geleceğine ve dünyaya yönelik olumlu bakış açısının daha düşük olduğunu belirtmişlerdir. Bu bulgu da bizim çalışmamızda sosyal kaygının kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı aracı değişkeni tarafından yordanmasını destekler niteliktedir. Olumsuz otomatik düşüncelerin içe yönelmiş duygusal ve davranışsal problemler ile ilişkili olduğu belirtilmiş (Silverman ve DiGiuseppe, 2001). Olumsuz otomatik düşüncelerin kaygı, sosyal kaygı, öfke duygulara neden olup ve bireylerin sosyal ilişkileri olumsuz etkilenebileceğinden söz edilmektedir (Bernard, 1990). Hisli (1990) tarafından yapılan araştırmada çevresine uyum sağlayamayan bireylerin daha çok otomatik düşünceye ve işlevsel olamayan tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Bu

çalışmaların temeli bilişsel kuramın insanın duygularını ve bununla ilişkili davranışlarını etkileyen şeyin o anki durumun olmadığı, genellikle otomatik düşüncelerle ilişkili o duruma ilişkin yaptığı yorumlar olduğu varsayımına dayanmaktadır (Beck, 2001). Bu doğrultuda model testine ilişkin bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, annenin yeterince sıcak davranmaması, çocuğuna yönelik ihmale/kayıtsızlığa ilişkin tutumlarının olması ve görünürde bir ihmal, soğukluk ya da saldırganlık yokken çocuğun annesi tarafından sevilmediğine inanmasının; çocuğun kendine, geleceğine ve dünyaya yönelik olumlu bakış açısını azalttığı ve bunun da sosyal kaygıyı arttırması araştırma hipotezini destekleyen bir bulgudur. Ayrıca annenin düşmanca davranışlarının da doğrudan sosyal kaygıyı arttırması, aile tutumlarının sosyal kaygı üzerinde etkisi olduğunu düşündürebilir. Bilişsel davranışçı kurama göre de çocuk ve ergenlerde, mantıkdışı bir inançların genellikle kaygıya eşlik ettiğinin belirtilmesi (Çivitçi, 2006), olumsuz otomatik düşüncelerin kaygı ve şiddet davranışlarına yol açması (Calvete ve Connor-Smith, 2005) bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İlköğretim 5. Sınıf öğrencilerinin annelerine yönelik kabul-red algısının otomatik düşünceler aracılığıyla sosyal kaygıya etkisini inceleyen bu çalışmanın temel amacı, annenin tutum ve davranışlarının çocuğun bilişlerini nasıl etkileyip, sosyal kaygıyı tetikleyip tetiklemediğini görebilmektir. Araştırma sonuçları; algılanan anne kabul-reddinin alt boyutlarının bilişsel üçlünün alt ölçekleri aracılığıyla sosyal kaygıyı yordadığına işaret etmektedir. Ayrıca, anne kabul-reddinin düşmanlık alt boyutunun sosyal kaygı üzerinde doğrundan etkisi olduğu da görülmüştür. Araştırmada alt boyutların etkilerinin incelenmesi, anne-çocuk ilişkisi hakkında daha ayrıntılı bilgi edinilmesini sağlamıştır. Çocukluk ve ergenlik döneminde, bilişsel yapıların gelişmeye devam ettiği bilinmektedir. Bu dönemde çocukların bilişsel yapıları ile ilgili bilgi elde edilmesi, duygusal ve davranışsal problemleri anlayıp önlemeye yardımcı olabilir. Ayrıca çalışmada anne davranışlarının çocuk üzerindeki etkilerinin ele almasının da klinik açıdan önemli olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda, araştırmanın alanyazına katkı sağladığı düşünülmüştür.

Bu araştırmada, cinsiyet göre algılanan anne kabul-reddi, otomatik düşünceler ve sosyal kaygının farklılaşıp farklılaşmadığına da bakılmıştır. Bu doğrultuda erkek çocukların kız çocuklarına göre annelerinden daha fazla ayrışmamış red algıladıkları ve kızların kendine, dünyaya ve geleceğe olumlu bakışının erkeklere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Alan yazında cinsiyetin bu değişkenler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların çok sınırlı olduğu görülmüş ve bu doğrultuda bulguların alan yazına katkı sağladığı düşünülmüştür. Çocuklarla cinsiyetin bu

değişkenler ile olan ilişkisine yönelik daha kapsamlı araştırmalar yapılmasının oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca ilerideki çalışmalarda cinsiyet dışındaki demografik değişkenlere de (yaş, sosyo-ekonomik düzey, anne-babanın eğitim durumu, anne-babanın medeni durumu gibi) bakılması önerilebilir.

Çalışmada algılanan anne kabul-reddinin, alt ölçekleri ve kontrol ölçeğinin etkilerine bakılarak araştırma modeli oluşturulmuştur. Alan yazın incelendiğinde çocuklar ile yapılan çalışmalarda genellikle ebeveyn kabul-reddinin toplam puanları ile araştırmalar yapıldığı görülmüştür. Ebeveyn kabul-reddine yönelik daha geniş kapsamlı bilgi edinme ve alt boyutların değişkenler ile ilişkilerini görebilme açısında çalışmanın önem taşıdığı düşünülmektedir. Bundan sonraki çalışmalar için, çocuğun algıladığı ebeveyn kabul-reddinin alt boyutlarına ve kontrol ölçeğine ilişkin daha kapsamlı çalışmaların yapılması da önerilebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgular değerlendirilirken, çalışmaya ilişkin bazı sınırlılıkların da göz önünde bulundurulması gerekir. Çalışmada çocuğun ebeveyn kabul-red algısına yönelik sadece anne formu kullanılmış olması, araştırmanın yöntemine ilişkin bir sınırlılık olarak görülebilir. Anne ve baba algıları arasındaki benzerlik ve farklılıkların görülmesi için baba formunun da uygulanması faydalı olabilir. Bu bağlamda, sonraki çalışmalarda hem anneye hem de babaya ilişkin algılanan kabul-reddin bu değişkenler ile ilişkisine bakmak alan yazına katkı sağlayabilir.

Çalışmanın örneklem grubuna ilişkin bir sınırlılık ise, çalışmanın genellenebilirliği ile ilgilidir. Çocuklar için Bilişsel Üçlü Ölçeğinin geçerlilik güvenirlik çalışmasının 5. ve 6. sınıf öğrencileri ile yapılmış olmasından dolayı, bu

çalışmanın Örneklem grubunu da Ankara'daki çeşitli özel ve devlet okullarına devam eden 5. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda sonuçların farklı yaş grupları için genellenemeyeceği söylenebilir. Bundan sonraki çalışmalarda Çocuklar için Bilişsel Üçlü Ölçeğinin farklı yaş gruplarında uygulanması yönelik çalışmaların yapılmasının alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca daha kapsamlı çalışmaların Ankara ili dışında farklı şehirlerde yapılması da farklı kültürlere yönelik sonuçlar elde edilmesini de sağlayabilir.

Çalışmanın örneklem grubuna ilişkin bir diğer sınırlılık ise, katılımcıların özel okul ve devlet okulu açısından dengeli dağılmamış olmasıdır. Bu doğrultuda çalışmanın, daha çok devlet okulunda eğitim gören çocukların özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Bundan sonraki çalışmalarda sosyoekonomik düzey göz önünde bulundurularak, daha kapsamlı sonuçlar elde edilmesi önerilebilir. Ayrıca çalışmada kullanılan veri toplama araçlarının öz bildirime dayalı olması ve tek kaynaktan (çocuk) bilgi alınması verilen yanıtlarda yanlılık olabileceğini düşündürmektedir. Gelecek çalışmalarda aile ve öğretmen gibi birden çok kaynaktan bilgi toplanması da önerilebilir.

Özetle; araştırma sonucunda elde edilen bulgular alan yazında katkı sağlayıp, yol gösterici olsa da; korelasyonel bir çalışma olduğu göz önüne alınarak neden sonuç ilişkisi kurulmamalıdır. Çalışma sonuçlarının ülkemize genellenebilmesi için bu araştırma bulgularını destekleyebilecek çok sayıda ve ayrıntılı araştırmaya ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda, konu ile ilgili daha kapsamlı ve boylamsal çalışmalar yapılmasının önemli olduğu söylenebilir.

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı çocukluk döneminde sosyal kaygının gelişiminde algılanan anne kabul-reddinin etkisinin otomatik düşüncelerin aracı rolüyle incelenmesidir.

Araştırmanın örneklemini Ankara'nın çeşitli ilköğretim okullarına devam eden toplam 221'i kız 220'si erkek toplam 441 5. sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Demografik Bilgi Formu, Çocuk/Ergen Ebeveyn Kabul-Red Ölçeği/Kontrol: Anne (Çocuk/Ergen EKRÖ/K), Çocuklar için Bilişsel Üçlü Envanteri (Ç-BÜE), Çocuklar için Sosyal Anksiyete Ölçeği -Yenilenmiş Biçim (ÇSAÖ-Y) kullanılmıştır.

Elde edilen bulguların araştırma denencelerinin bir kısmını desteklediği gözlenmiştir. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda yapılan model testine göre ebeveyn kabul-reddinin sıcaklık, ihmal ve red alt boyutları ile sosyal kaygı arasındaki ilişkide bilişsel üçlünün kendine, geleceğine ve dünyaya olumlu ve olumsuz bakış açısı üzerinde aracı etkisinin olduğu gözlenmiştir. Ayrıca ebeveyn kabul-reddinin düşmanlık alt boyutunun sosyal kaygıyı doğrudan etkilediği görülmüştür. Bunlara ek olarak, demografik değişken olan cinsiyetin, ebeveyn kabul-reddinin ayrışmamış red alt boyutu ve bilişsel üçlü envanterinin kendine, geleceğine ve dünyaya olumsuz bakış açısı alt boyutu üzerinde anlamlı etkisi olduğuna işaret etmektedir. Araştırma bulguları EKAR kuramının varsayımları ile paralel olup, Rohner'in (2004) de belirttiği gibi aileleri tarafından reddedildiğini algılayan

çocukların daha kaygılı olabildiği ve diğer insanların güvenilmez olduğu yönünde olumsuz dünya görüşü geliştirebileceklerini destekler niteliktedir.

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the effect of mothers' acceptance-rejection which is perceived during the development of social anxiety in the childhood in the role of mediator of the automatic thoughts.

Samples of the current study are consist of 441 5-grade student, 221 girl and 220 boy, from several primary schools in Ankara. Demographic Information Form, Parental Acceptance-Rejection/Control Questionnaire (PARQ/C): Mother, Cognitive Triad Inventory for Children (CTI-C) and Social Anxiety Scale for Children – Revised (SASC-R) are used as data collection tool.

It was observed that acquired findings support some parts of the research hypothesis. According to model test done in direction of research's purpose, it was observed that cognitive trio in relationship between fervor, omission and rejection sub-dimensions of parental acceptance rejection and social anxiety, has indirect effect on positive and negative perspectives to self, to World and to future. It was also observed that hostility sub-dimension of parental acceptance rejection directly affects social anxiety. In addition, a demographic variable gender, undifferentiated rejection sub-dimension of parental acceptance rejection and cognitive trio inventory has significantly effect on positive and negative perspectives to self, to world and to future at sub-dimension level. Research findings are in line with the assumptions of the PARTheory, children, perceived that they are rejected by their families, may be more concerned and may develop a negative opinion that other people are unreliable, as Roher (2004) indicates.

KAYNAKÇA

Alfano, C. A., Beidel, D. C. ve Turner, S. M. (2002). Cognition in childhood anxiety: conceptual, methodological, and developmental issues. *Clinical Psychology Review*, *22*(8), 1209-1238.

Alfano, C.A., Beidel, D. C. ve Turner, S. M. (2006). Cognitive correlates of social phobia among children and adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology 34*(2), 189-201.

Allen, J. L. ve Rapee R. M. (2005). Anxiety Disorders. P. Graham, (Ed.), *Cognitive behaviour Therapy for Children and Families* içinde (74-94). Cambridge University Press.

Amerikan Psikiyatri Birliği (2005). *Psikiyatride Hastalıkların Tanımlanması ve Sınıflandırılması Elkitabı, Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı (DSM-IV-TR)* (2. Baskı). (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği, Ankara. (Orjinal çalışma basım tarihi 2000).

Amerikan Psikiyatri Birliği (2014). *Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı, Beşinci Baskı (DSM-V)* (2. Baskı). (E. Köroğlu, Çev.). Hekimler Yayın Birliği, Ankara. (Orjinal çalışma basım tarihi 2013).

Ay, P. ve Save, D. (2004). Adolescent depression: progress and future challenges in prevention-control activities. *Marmara Medical Journal*, *17*(1), 47-52.

Aydın, A. ve Tekinsav-Sütçü, S. (2007). Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeğinin (ESKÖ) geçerlik ve güvenirliğin incelenmesi. *Çocuk, Gençlik ve Ruh Sağlığı Dergisi*, *14*(2), 79-89.

Aydın, B. (2006). *Çocuk ve Ergen Psikolojisi,* (2.Baskı). İstanbul: Atlas Yayın Dağıtım.

Banerjee, R. ve Henderson, L. (2001). Social-cognitive factors in childhood social anxiety: A preliminary investigation. *Social Development, 10*(4), 558-572.

Barrett, P. M., Rapee, R. M., Dadds, M. M. ve Ryan, S. M. (1996). Family enhancement of cognitive style in anxious and aggressive children. *Journal of abnormal child psychology*, *24*(2), 187-203.

Batum, P. (2007). *Öğrenme bozukluklarında ebeveyn kabulü/reddi ile içselleştirme ve dışsallaştırma sorunlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bayramkaya, E., Toros, F. ve Özge, C. (2005). Ergenlerde sosyal fobi ile depresyon, öz kavram ve sigara alışkanlığı arasındaki ilişki. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni, 15(*4), 165-173.

Beck, A. T., Emery, G. ve Greenberg, R. L. (2011). *Anxiety Disorders and Phobias: A Cognitive Perspective Basic Books* (2. Baskı). (V. Öztürk, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık. (Orjinal çalışma basım tarihi 2005).

Beck, A. T., Freeman, A. ve Davis, D. D. (2004). *Cognitive therapy of personality disorders.* (2. Baskı). New York: The Guilford Press

Beck, J. S. (2001). *Bilişsel terapi temel ilkeler ve ötesi* (N. Şahin, Çev.). Ankara: Türk Psikologlar Derneği Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1995).

Beidel, D. C., Christ, M. A. G. ve Long, P. J. (1991). Somatic complaints in anxious children. *Journal of Abnormal Child Psychology, 19*(6), 659-670.

Beidel, D. C., Turner, S. M. ve Morris, T. L. (1999). Psychopathology of childhood social phobia. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry, 38*(6), 643-650.

Beidel, D. C., Turner, S. M. ve Morris, T. L. (2000). Behavioral treatment of childhood social phobia. *Journal of consulting and clinical psychology*, *68*(6), 1072.

Bernard, M. E. (1990). Rational- emotive therapy with children and adolescents: Treatment strategies. *School Psychology Review, 19*, 294-303.

Bozkurt, N. (1998). *Lise öğrencilerinin okul başarısızlıklarının altında yatan, depresyonla ilişkili otomatik düşünme kalıpları*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bögels, S. M. ve Zigterman, D. (2000). Dysfunctional cognitions in children with social phobia, separation anxiety disorder, and generalized anxiety disorder. *Journal of Abnormal Child Psychology, 28*(2). 205-211.

Bögels, S. M., Van Oosten, A., Muris, P. ve Smulders, D. (2001). Familial correlates of social anxiety in children and adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, *39*(3), 273-287.

Bruch, M. A. ve Heimberg, R. G. (1994). Differences in perceptions of parental and personal characteristics between generalized and nongeneralized social phobics. *Journal of Anxiety Disorders, 8*(2), 155–168.

Calvete, E. ve Connor-Smith, J. K. (2005). Automatic thoughts and psychological symptoms: A cross-cultural comparison of American and Spanish students. *Cognitive Therapy and Research*, *29*(2), 201-217.

Cannon, M. F. ve Weems, C. F. (2010). Cognitive biases in childhood anxiety disorders: Do interpretive and judgment biases distinguish anxious youth from their non-anxious peers?. *Journal of Anxiety disorders*, *24*(7), 751-758.

Chavira, D. A., Stein, M. B., Bailey, K. ve Stein, M. T. (2004). Comorbidity of generalized social anxiety disorder and depression in a pediatric primary care sample. *Journal of affective disorders*, *80*(2), 163-171.

Chorpita, B. F., Albano, A. M. ve Barlow, D. H. (1996). Cognitive processing in children: Relation to anxiety and family influences. *Journal of Clinical Child Psychology*, *25*(2), 170–176.

Clark, D. M. (2001). A Cognitive Perspective on Social Phobia. W. R. Crozier ve L. E Alden, (Ed.), *International handbook of social anxiety: concepts, research and ınterventions related to the self and shyness* içinde (405-430). Chichester, Sussex: Wiley.

Clark, D. M. ve McManus, F. (2002). Information processing in social phobia. *Biological Psychiatry, 51*(1), 92-100.

Clark, D. M. ve Wells, A. (1995). A cognitive model of social phobia. *Social phobia: Diagnosis, assessment, and treatment*, *41*(68), 00022-3.

Compton, S. N., Nelson, A. H. ve March, J. S. (2000). Social phobia and separation anxiety symptoms in community and clinical samples of children and adolescents. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, *39*(8), 1040-1046.

Corey, G. (2005). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları.* Ankara: Mentis Yayıncılık.

Costello, E. J., Mustillo, S., Erkanli, A., Keeler, G. ve Angold, A. (2003). Prevalence and development of psychiatric disorders in childhood and adolescence. *Archives of general psychiatry*, *60*(8), 837-844.

Crockenberg, S. C. ve Leerkes, E. M. (2003). Parental acceptance, postpartum depression, and maternal sensitivity: Mediating and moderating processes.*Journal of Family Psychology*, *17*(1), 80.

Çeçen-Eroğul, A. R. (2013). Psychometric properties of the children's automatic thoughts scale (cats) in turkish children with age and gender differences. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*, *13*(2), 355-370.

Çivitçi, A. (2006). Ergenlerde mantıkdışı inanç ve sürekli kaygı ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 7(12), 27-39.

Çoşkun Özyavru, N. (1999). *Türk Ailelerinde Ebeveyn, Eş ve Ağabey/Abla Kabul-Reddi, Psikolojik Uyum ve Evlilik Çatışması Arasındaki İlişkiler.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı.

Dabkowska, M. (2003). Social phobia in children and adolescents. *Psychiatria polska*, *38*(4), 589-602.

Dadds, M. R., Barrett, P. M., Rapee, R. M. ve Ryan, S. (1996). Family process and child anxiety and aggression: An observational analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology, 24*(6), 715–734.

Dekovic, M ve Janssens, J. M. (1992). Parents' child: Rearing style and child's sociometric status. *Developmental Psychology, 28*(5), 925-932.

Demir, T. (1997). *Çocuk ve Ergenlerde Sosyal Fobi: Epidemiyolojik Bir Çalışma.* Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi Çocuk Psikiyatrisi Bilim Dalı.

Demir, T., Eralp-Demir, D., Türksoy, N., Özmen, E. ve Uysal, Ö. (2000) Çocuklar İçin Sosyal Anksiyete Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği. *Düşünen Adam, 13*(1), 42-48

Demiralp, M. ve Oflaz, F. (2007). Cognitive behavioral therapy techniques and psychiatric nursing practice. *Anatolian J Psychiatry, 8,* 132-139.

Demirtaş, K. (2001). *Annelerin Değerlendirmesine Göre Çocukların Özbakım Becerileri ile Anne Tutumları Arasındaki İlişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Dilbaz, N. (1997). Sosyal Fobi. *Psikiyatri Dünyası, 1*(1), 18-24.

Dwairy, M. (2010). Parental acceptance-rejection: A fourth cross-cultural research on parenting, culture, and psychological adjustment of children. *Journal of Child and Family Studies, 19*(1), 30-35.

Epkins, C. C. (1996). Cognitive specificity and affective confounding in social anxiety and dysphoria in children. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment, 18*(1), 83-101.

Erdem, T. (1990). *The validity and reliability study of Turkish form of Parental Acceptance Rejection Questionnaire*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Erkan, Z. (2002). Sosyal kaygısı yüksek ve düşük ergenlerin ana baba tutumlarına ilişkin nitel bir çalışma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 10*(10), 120-133.

Erkan, Z., Güçray, S. ve Çam, S. (2005). Ergenlerin Sosyal Kaygı Düzeylerinin Ana Baba Tutumları ve Cinsiyet Açısından İncelenmesi, IX. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi (64- 75). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

Eryavuz, A. (2006). *Çocuklukta algılanan ebeveyn kabul veya reddinin yetişkinlik dönemi yakın ilişkileri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitüsü.

Eryüksel, G. N. ve Akün, E. (2003). Depresyonu olan ergenler ile ana-babalarının aile ilişkilerinin ve bilişsel çarpıtmalarının incelenmesi. *Türk Psikoloji Dergisi*, *18*(51), 59-73.

Freeman, A., Pretzer, J., Fleming, B. ve Simon, K. M. Clinical applications of cognitive therapy. New York: Plenum Press; 1990.

Gander, M. ve Gardiner, H. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi* (7. baskı) (Çev. Ali Dönmez, Bekir Onur ve Nermin Çelen). Ankara: İmge Kitabevi.

Garber, J., ve Flynn, C. (2001). Predictors of depressive cognitions in young adolescents. *Cognitive Therapy and Research*, *25*(4), 353-376.

García-López, L. J., Olivares, J., Hidalgo, M. D., Beidel, D. C. ve Turner, S. M. (2001). Psychometric properties of the social phobia and anxiety inventory, the Social Anxiety Scale for Adolescents, the Fear of Negative Evaluation Scale, and the Social Avoidance and Distress Scale in an adolescent Spanish-speaking sample. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, *23*(1), 51-59.

Geçtan, E. (1990). *Psikanaliz ve Sonrası*, 4. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Gökçakan, Z. ve Gökçakan, N. (2005). Depresyonda Bilişsel Terapi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(1), 91-101.

Gülay-Ogelman, H. ve Uçar-Çabuk, F. (2013). 5 yaş çocuklarının sosyal konumlarının anne babalarının kabul-red düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2*(18), 23-45.

Güloğlu, B. (2006). *The effect of a cognitive behavioral group counseling program on the learned resourcefulness level and automatic thought patterns of elementary school students*. Yayınlanmamış doktora tezi. Ortadoğu Teknik Üniveristesi, Ankara.

Güloğlu, B. ve Aydın, G. (2007). İlköğretim öğrencilerinin öğrenilmiş güçlülük ve otomatik düşünce biçimi arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*, 157-168.

Gümüş, E. A. (1997). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Haaga, D. A. E., Dyck, M. J., ve Ernst, D. (1991). Empirical status of cognitive theory of depression. *Psychological Bulletin, 110*(2), 215-236.

Hill, N. E. ve Bush, K. R. (2001). Relationships between parenting environment and children's mental health among African American and European American mothers and children. *Journal of Marriage and Family*, *63*(4), 954-966.

Hisli, N. (1990). Otomatik düşünceler ölçeğinin üniversite öğrencileri için geçerliliği ve güvenirliği. *Psikoloji-Seminer Dergisi, 8,* 527-539.

Horney, K. (1996). *Nevrozlar ve İnsan Gelişimi*, (3. Baskı). Ankara: Açı Yayıncılık.

Ingles, J. C., Hidalgo, M., D. ve Mendez, X., F. (2005). Interpersonal diffucielts in adolescence: a new self- report measure. *European Journal of Psyhcological Assesment, 21*(1), 11- 22.

İlden-Koçkar, Z. A. (2006). *Parental acceptance-rejection, self-esteem and psychological adjustment: children with learning dısabilities as compared to children with ınsulin dependent diabetes mellitus*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İmam, F. Z. (2001). *Pakistan ve Türkiye'deki gençler arasında algılanan ebeveyn sıcaklığı, ebeveyn kontrolü ve bunların benlik değeri ve denetim odağıyla ilişkileri.* Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Johnson, H. S., Inderbitzen-Nolan, H. M. ve Anderson, E. R. (2006). The Social Phobia Inventory: validity and reliability in an adolescent community sample. *Psychological assessment*, *18*(3), 269.

Kalkan, N. (2008). *Ergenlerde bilişsel yapılar ve sosyal kaygı arasındaki ilişkinin bilişsel davranışçı yaklaşım açısından yorumlanması.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kapçı E. G. ve Hamamcı, Z. (2010). Aile işlevi ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişki: erken dönem uyum bozucu şemaların aracı rolü. *Klinik Psikiyatri, 13*, 127-136.

Kapçı, E. G., İdil-Uslu, R., Sukhodolsky, D., Atalan-Ergin, D. ve Çokamay, G. (2012). Bilişsel-davranışçı terapi kaygı programının ilköğretim okulu öğrencilerinde sınanması. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi, 1*(2), 121-126.

Kaplan, H. I. ve Sadock, B. J. (2004). Klinik psikiyatri. (E. Abay, Çev.). *Nobel Tıp Kitapevleri: İstanbul*.

Karaca, S., Aşkın, R. ve Herken, H. (1999). Beck Depresyon Ölçeği ve Otomatik Düşünce Ölçeği'nin depresif hastaların belirlenmesindeki özgüllükleri. *Yeni Symposium Dergisi, 37*(1-2), 6-11.

Karahan, F; Sardoğan, M., Özkamalı, E. ve Menteş, Ö. (2006). Lise öğrencilerinde sosyal yetkinlik beklentisi ve otomatik düşüncelerin, yaşanılan sosyal birim ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3*(26) 35-45.

Karakaya, I., Coşkun, A., Ağaoğlu, B., Öç, Ö. Y., Memik, N. Ç., Şişmanlar, Ş. G. ve Arslan, H. (2007). Çocukluktaki olumsuz düşünceleri değerlendirme ölçeği geçerlik-güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*,*18*(2), 155-162.

Kaslow, N. J., Stark, K. D., Printz, B., Livingston, R. ve Ling Tsai, S. (1992). Cognitive Triad Inventory for Children: Development and relation to depression and anxiety. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*(4), 339-347.

Kasuto, S. (2005). *Özel anaokullarına devam eden 6 yaş çocuklarının cinsiyet özelliklerine ilişkin kalıp yargıları ile annenin sosyal uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kayahan, A. (2002). Annelerin Bağlanma Stilleri ve Çocukların Algıladıkları Kabul veya Reddin Çocuk Ruh Sağlığı ile İlişkileri. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.

Keskin, G. ve Orgun, F. (2007). Bir grup üniversite öğrencisinde sosyal fobi yaşama durumlarının ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi 8*, 262-270.

Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Merikangas, K. R. ve Walters, E. E. (2005). Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Archives of general psychiatry*, *62*(6), 593-602.

Khaleque, A. Ve Rohner, R. P. (2002). Perceived Parental Acceptance-Rejection and Psychological Adjustment: A Meta-Analysis of Cross-Cultural and Intracultural Studies. *Journal of Marriage and Family*, *64*(1), 54-64.

Kılınç, H. ve Sevim, S. A. (2005). Ergenlerde yalnızlık ve bilişsel çarpıtmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *38*(2), 67-89

Kızıltan, E. (2003). Sosyal Fobi 21.Y.Y. Hastalığı. Mustafa Güveli (Der.), Psikiyatri

Kitahara, M. (1987). Perception of parental acceptance and rejection among Swedish university students. *Child abuse & neglect*, *11*(2), 223-227.

La Greca, A. M. ve Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: Linkages with peer relations and friendships. *Journal of abnormal child psychology*, *26*(2), 83-94.

La Greca, A. M. ve Stone, W. L. (1993). Social anxiety scale for children-revised: Factor structure and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, *22*(1), 17-27.

La Greca, A. M., Dandes, S. K., Wick, P., Shaw, K. ve Stone, W. L. (1988). Development of the Social Anxiety Scale for Children: Reliability and concurrent validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, *17*(1), 84-91.

LaGrange, B., Cole, D. A., Dallaire, D. H., Ciesla, J. A., Pineda, A. Q., Truss, A. E. ve Folmer, A. (2008). Developmental changes in depressive cognitions: A longitudinal evaluation of the Cognitive Triad Inventory for Children. *Psychological Assessment*, *20*(3), 217 -226.

Leary, M. R. ve Kowalski, R. M. (1997). *Social anxiety*. Guilford Press.

Lieb, R., Wittchen, H. U., Höfler, M., Fuetsch, M., Stein, M. B. ve Merikangas, K. R. (2000). Parental psychopathology, parenting styles, and the risk of social phobia in offspring: a prospective-longitudinal community study. *Archives of general psychiatry*, *57*(9), 859-866.

Lieb, R., Wittchen, H. U., Höfler, M., Fuetsch, M., Stein, M. B. ve Merikangas, K. R. (2000). Parental psychopathology, parenting styles, and the risk of social phobia in offspring: a prospective-longitudinal community study. *Archives of general psychiatry*, *57*(9), 859-866.

Liebowitz, M. R., Gorman, J. M., Fyer, A. J. ve Klein, D. F. (1985). Social phobia: Review of a neglected anxiety disorder. *Archives of general psychiatry*,*42*(7), 729-736

Moree, B. (2010). *The relationship sef- efficacy, negative self statements and social anxiety in children: a mediation*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, B.S., Clemson Üniversitesi.

Mukaddes, M. N. (2001). Çocukluk Çağı Anksiyete Bozuklukları.Ö. Polvan, (Ed.), *Çocuk ve Ergen Psikayatrisi Ders kitabı i*çinde (119-135). İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.

Muris, P., Mayer, B., den Adel, M., Roos, T. Ve van Wamelen, J. (2009). Predictors of change following cognitive-behavioral treatment of children with anxiety problems: A preliminary investigation on negative automatic thoughts and anxiety control. *Child psychiatry and human development*, *40*(1), 139-151.

Muris, P., Merckelbach, H. ve Damsma, E. (2000). Threat perception bias in non referred socially anxious children. *Journal of Clinical Child Psychology, 29*(3), 348-359.

Nolen-Hoeksema, S., Girgus, J. S. ve Seligman, M. E. (1992). Predictors and consequences of childhood depressive symptoms: a 5-year longitudinal study.*Journal of abnormal psychology, 101*(3), 405.

O'Connor, L. E., Berry, J. W., Weiss, J. ve Gilbert, P. (2002). Guilt, fear, submission, and empathy in depression. *Journal of Affective Disorders, 71*, 19-27.

Odacı, H. (2007). Submissive behaviors and automatic negative thoughts among adolescent boys and girls: A study with a Turkish sample. *Social Behavior And Personality, 35*(8), 1021-1026.

Orbay, S. (1996). *Psikiyatri Kliniğine Başvuran Çocuk ve Ergenlerde Anne Baba Tutumu, Benlik Kavramı ve Semptomlar Arasındaki İlişkinin Araştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öngider, N. (2006). *Evli ve boşanmış ailelerde algılanan ebeveyn kabul veya reddinin çocuğun psikolojik uyumu üzerindeki etkileri.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öngider, N. ve Karadeniz, G. (2008). Ebeveyn kabul-red kuramı (EKAR) üzerine Türkiye'de yapılan araştırmalar. *Maltepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakülte Dergisi;* 1(2), 73-102.

Özcan, Ö., Kılıç, B. G. ve Aysev, A. (2006). Okul korkusu yakınması olan çocukların ana babalarında ruhsal bozukluklar. *Türk Psikiyatri Dergisi 17*(3), 173-180.

Palancı, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı problemlerini açıklama ve gidermeye yönelik gerçeklik terapisi oryantasyonlu bir yardım modelinin geliştirilmesi.* Yayınlanmamış doktora tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Paley, B., Conger, R. D. ve Harold, G. T. (2000). Parents' affect, adolescent cognitive representations, and adolescent social development. *Journal of Marriage and Family, 62*(3), 761-776.

Peleg-Popko, O., ve Dar, R. (2001). Marital quality, family patterns, and children's fears and social anxiety. *Contemporary Family Therapy, 23*(4), 465–487.

Pettengill, S. M. ve Rohner, R. P. (1985). Korean-American adolescents' perceptions of parental control, parental acceptance-rejection, and parent-adolescent conflict. *From different perspective: Studies of behavior across cultures*, 241-249.

Rapee, R. M. (1997). Potential role of childrearing practices in the development of anxiety and depression. *Clinical Psychology Review, 17*(1), 47–67.

Rapee, R. M. ve Heimberg, R. G. (1997). A cognitive-behavioral model of anxiety in social phobia. *Behaviour research and therapy, 35*(8), 741-756.

Rapee, R. M., Spence, S.h., Cobham, V. ve Wignall, A. (2003). Kaygılı çocuğa yardım: anne babalar için aşamalı kılavuz (R. Baykaldı, Çev.), Ankara: Özkan Matbaacılık.(Orijinal çalışma basım tarihi 2000).

Rector, N. A., Kocovski, N.L, Ryder A. G. ve Ledley, D. R. (2006). Social anxiety and the fear of causing discomfort to others: conceptualization and treatment. *Journal of Social and Clinical Psychology, 25*(8), 906-918.

Reef, J., van Meurs, I., Verhulst, F. C. ve van der Ende, J. (2010). Children's problems predict adults' DSM-IV disorders across 24 years. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 49*(11), 1117-1124

Rheingold, A. A., Herbert, J. D. ve Franklin, M. E. (2003). Cognitive bias in adolescents with social anxiety disorder. *Cognitive Therapy and Research, 27*(6), 639-655.

Rohner, R. P. (1986). *The warmth dimension: Foundations of parental acceptance-rejection theory*. Beverly Hills, CA: Sage Publications (Available from Rohner Research Publications).

Rohner, R. P. (2004). The parental" acceptance-rejection syndrome": Universal correlates of perceived rejection. *American psychologist*, *59*(8), 830.

Rohner, R. P. (2005). *Glossary of significant concepts in parental acceptance-rejection theory*. 10 Eylül 2011, http://csiar.uconn.edu/wp-content/uploads/sites/494/2014/02/Glossary. pdf

Rohner, R. P. ve Britner, P. A. (2002). Worldwide mental health correlates of parental acceptance-rejection: Review of cross-cultural and intracultural evidence. *Cross- Cultural Research, 36*(1), 16-47.

Rohner, R. P. ve Brothers, S. A. (1999). Perceived parental rejection, psychological maladjustment, and borderline personality disorder. *Journal of Emotional Abuse*, *1*(4), 81-95.

Rohner, R. P. ve Khaleque, A. (2003). Reliability and Validity of the Parental Control Scale A Meta-Analysis of Cross-Cultural and Intracultural Studies.*Journal of Cross-Cultural Psychology*, *34*(6), 643-649.

Rohner, R. P. ve Rohner, E. C. (1981). Parental acceptance-rejection and parental control: Cross-cultural codes. *Ethnology*, 20(3), 245-260.

Rohner, R. P., Khaleque, A. ve Cournoyer, D. E. (2012). *Introduction to Parental Acceptance-Rejection Theory, Methods Evidence and Implications.* 5 Ağustos 2013,http://csiar.uconn.edu/wpcontent/uploads/sites/494/2014/02/INTRODUCTION-TO-PARENTAL-ACCEPTANCE-3-27-12.pdf

Rohner, R. P., Saavedra, J. M. ve Granum, E. O. (1978). *Development and Validation of the Parental Acceptance-rejection Questionnaire: Test-manual*. American Psycholog. Ass., Journal Suppl. Abstract Service.

Ronan, K. R., Kendall, P. C. ve Rowe, M. (1994). Negative affectivity in children: Development and validation of a self-statement questionnaire. *Cognitive Therapy and Research*, *18*(6), 509-528.

Rudy, B., Davis III, T. E. ve Matthews, R. (2012). The relationship among self-efficacy, negative self-referent cognitions, and social anxiety in children: A multiple mediator model. *Behavior Therapy*, *43*(3), 619-628.

Salahur, E. (2010). *Üniversite öğrencilerinin geriye dönük olarak çocukluklarında algılamış oldukları ebeveyn kabul veya reddinin yetişkin bağlanma biçimleri ve depresif belirtiler ile ilişkisi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Sarıtaş, D. (2007). *The effects of maternal acceptance-rejection on psychological distress of adolescents: The mediator roles of early maladaptive schemas*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Schneier, F. R., Johnson, J., Hornig, C. D., Liebowitz, M. R. ve Weissman, M. M. (1992). Social phobia: comorbidity and morbidity in an epidemiologic sample. *Archives of General Psychiatry*, *49*(4), 282-288.

Schniering, C. A. ve Rapee, R. M. (2002). Development and validation of a measure of children's automatic thoughts: the children's automatic thoughts scale. *Behaviour Research and Therapy*, *40*(9), 1091-1109.

Schniering, C. A. ve Rapee, R. M. (2004). The relationship between automatic thoughts and negative emotions in children and adolescents: a test of the cognitive content-specificity hypothesis. *Journal of Abnormal Psychology, 113*(3), 464-470.

Sevinçok, L., Şahin, M. ve Yüksel, N. (1998). Sosyal fobi ve çekingen kişilik bozukluğu: Sosyal fobili bir grup hasta üzerinde kavramsal bir tartışma. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9(1), 38-42.

Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B. ve Rogers, R. W. (1982). The Self-Efficacy Scale: Construction and validation. *Psychological Reports*, *51*(2), 663–671.

Silverman, S. ve Digiuseppe, R. (2001). Cognitive-Behavioral constructs and children's behavioral and emotional problems. *Journal or Rational-Emotiveve Cognitive-Behavior Therapy*, 19(2), 119-134.

Simons, R. L., Robertson, J. F. ve Downs, W. R. (1988). The nature of the association between parental rejection and delinquent behavior. *Journal of Youth and Adolescence*, *18*(3), 297-310.

Smits, J. A., Rosenfield, D., McDonald, R. ve Telch, M. J. (2006). Cognitive mechanisms of social anxiety reduction: an examination of specificity and temporality. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *74*(6), 1203.

Spence, S. H., Donovan, C. ve Brechman-Toussaint, M. (1999). Social skills, social outcomes and cognitive features of childhood social phobia. *Journal of Abnormal Psychology*, *108*(2), 211-221.

Stopa, L. ve Clark, D. M. (1993). Cognitive processes in social phobia. *Behaviour Research and Therapy*, *31*(3), 255-267.

Suadiye, Y. ve Aydın, A. (2009). Anksiyete bozukluğu olan ergenlerde bilişsel hatalar. *Klinik Psikiyatri Dergisi, 12*(4), 172-179.

Subaşı, N. (2005). *Hacettepe üniversitesi 1. sınıf öğrencilerinin ruhsal durumlarının ve sosyal anksiyete sorunlarının değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Şirin, H. ve Izgar, H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Olumsuz Otomatik Düşünceleri Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online, 12*(2), 585-596.

Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Computer-assisted research design and analysis*, 748, Boston: Allyn and Bacon.

Tanrıkulu, T. (2002). *Yetiştirme yurtlarında ve aile ortamında yaşayan ergenlerin bilişsel yapıları (olumsuz otomatik düşünceler) ve problem çözme becerileri açısından incelenmesi.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Timbremont, B. ve Braet, C. (2006). Brief report: A longitudinal investigation of the relation between a negative cognitive triad and depressive symptoms in youth. *Journal of Adolescence, 29*(3), 453-458.

Turan, M., Çilli, A. S., Aşkın, R., Herken, H., Kaya, N. ve Kucur, R. (2000). Sosyal fobinin diğer psikiyatrik hastalıklarla birlikteliği. *Klinik Psikiyatri 3*(3), 170-175.

Turner, S. M., Beidel, D. C. ve Townsley, R. M. (1990). Social phobia: Relationship to shyness. *Behaviour research and therapy*, *28*(6), 497-505.

Turner, S., M., Beidel, D. C.ve Costello, A. (1987). Psychopathology in the offspring of anxiety disorders patients. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 55*(2), 229-235.

Türkçapar, M. H. (1999). Sosyal fobinin psikolojik kuramı. *Klinik Psikiyatri, 2*, 247-253.

Türkçapar, M. H. (2009). *Bilişsel Terapi: Temel ilkeler ve uygulamalar* (4. Baskı). Ankara: HYB Basım Yayın.

Uluğ, M. (2007). *Niçin Oyun* (3.baskı). İstanbul: Anfora Yayıncılık.

Ünübol, M. (2011). *Üç Farklı Yaş Grubunda Ebeveyn Kabul-Reddi ve Genel Piskolojik Uyumun İncelenmesi.* Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Varan, A. (2003). *EKAR Kuramı Degerlendirme Araçlarının Türkiye Güvenirlik ve Geçerlik Çalısması.* Ege Üniversitesi, Psikiyatri Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Çalışma).

Varan, A. (2005). Relation between parental acceptance and intimate partner acceptance in Turkey: Does history repeat itself? *Ethos*, *33*(3), 414-426.

Vasey, M. W. (1993). Development and worry in childhood anxiety: The example ofworry. *Advances in Clinical Child Psychology*, *15*, 1–39.

Weems, C. F., Berman, S. L., Silverman, W. K. ve Saavedra, L. M. (2001). Cognitive errors in youth with anxiety disorders: The linkages between negative cognitive errors and anxious symptoms. *Cognitive Therapy and Research*,*25*(5), 559-575.

Wittchen, H. U., Fuetsch, M., Sonntag, H., Müller, N. ve Liebowitz, M. (2000). Disability and quality of life in pure and comorbid social phobia. Findings from a controlled study. *European Psychiatry*, *15*(1), 46-58

Wittchen, H. U., Stein, M. B. ve Kessler, R. C. (1999). Social fears and social phobia in a community sample of adolescents and young adults: prevalence, risk factors and co-morbidity. *Psychological medicine*, *29*(02), 309-323.

Wong, S. S. (2008). The relations of cognitive triad, dysfunctional attitudes, automatic thoughts, and irrational beliefs with test anxiety. *Current psychology*, *27*(3), 177-191.

Woodruff-Borden, J., Morrow, C., Bourland, S. ve Cambron, S. (2002). The behavior of anxious parents: Examining mechanisms of transmission of anxiety from parent to child. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, *31*(3), 364–374.

Yavuzer, H. (2012). *Okul Çağı Çocuğu* (15. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Yavuzer, Y. ve Karataş, Z. (2013). Ergenlerde otomatik düşünceler ile fiziksel saldırganlık arasındaki ilişkide öfkenin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, *24*(2), 117-123.

Yılmaz, B. (2007). *Sosyal Kaygıyı, Ergenlerin Algıladıkları Ebeveynler Arası Çatışma ve Ebeveyn Reddi ile Anlamaki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.

Young, J. E., Klosko, J. S. ve Weishaar, M. E. (2009). Şema terapi. (T. V. Soylu, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık. (Orijinal çalışma basım tarihi 2006).

Yurttal-Dinç, F. (1999). *Üniversite öğrencilerinin akılcı olmayan inançlarının bazı değişkenlere göre incelenmesi.* Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Zausniewski, J. A., Chung, C., Chang, H. ve Krafcik, K. (2002). Predictors of resourcefulness in school-aged children. *Issues in Mental Health Nursing, 23*(4), 385-401,

Zwemer, W. A. ve Deffenbacher, J. L. (1984). Irrational beliefs, anger and anxiety. *Journal of Counseling Psychology, 31*(3), 391-393.